

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ABD'İN 11 EYLÜL SONRASI ORTADOĞU'YA YÖNELİK DIŞ
POLİTİKASI VE TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ
(2001-2011 DÖNEMİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Nesrin KAVAK

Ankara 2022

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ABD’NİN 11 EYLÜL SONRASI ORTADOĞU’YA YÖNELİK DIŞ
POLİTİKASI VE TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ
(2001-2011 DÖNEMİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Nesrin KAVAK

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Duygu DERSAN ORHAN

Ankara-2022

KABUL VE ONAY

Nesrin KAVAK tarafından hazırlanan “ABD’nin 11 Eylül Sonrası Ortadoğu’ya Yönelik Dış Politikası ve Türkiye Üzerine Etkileri (2001-2011 Dönemi)” başlıklı bu çalışma, 06/09/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ali İbrahim AKKUTAY (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Duygu DERSAN ORHAN (Danışman)

Dr. Öğretim Üyesi Nilgün ELİKÜÇÜK YILDIRIM (Üye)

Doç. Dr. Şule TUZLUKAYA

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

06/09/2022 ve İmza

Nesrin KAVAK

ÖZ

KAVAK, Nesrin. ABD'nin 11 Eylül Sonrası Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikası ve Türkiye Üzerine Etkileri (2001-2011 Dönemi), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Bu çalışma ile ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik 11 Eylül'den Arap Baharına kadar olan on yıllık dönemdeki dış politikasının detaylı olarak analiz edilerek bu politika sonrası bölgede yaşanan dönüşümün bölge ülkelerinin demokratikleşmesine ne kadar hizmet ettiğinin ve Türkiye'nin bu süreçten ne şekilde etkilendiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda şu araştırma sorularına odaklanılacaktır: Özgürlük ve demokrasi yayma girişimleriyle otoriter rejimleri değiştirmek isteyen ABD'nin bölge ülkelerinin istikrar ve bütünlüğünü bozmadan zemini sağlam bir demokratik toplum yaratabilmesi mümkün müdür? 2001 sonrası on yıllık süreçte ABD'nin etkisiyle bölgede ve Türkiye'nin komşularında yaşanan değişim ve dönüşüm; Türkiye'nin ulusal bütünlüğü için bir tehdit oluşturmuş mudur? ABD'nin 11 Eylül sonrası politikası, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısını şekillendirmede nasıl bir rol oynamıştır? Her toplumun kendine has değerleri olup bu değerler önemsenmeden dışarıdan yapılan müdahalelerle zemini sağlam demokratik bir toplum yaratmak mümkün görünmemektedir. Terörle mücadele adına iç barışı kökten sarsacak argümanlarla dışarıdan müdahale edilmesi, hem ülkedeki stabilitenin hem de bölge ülkelerindeki dengelerin bozulmasına neden olmaktadır. Bölge ülkeleri ile işbirliği yapmadan, bölge çıkarları gözetilmeksizin baskıcı politikalar izlenmesi, bölgedeki istikrar ve refahın sağlanamayacağını göstermektedir. 11 Eylül sonrası uygulanan ABD dış politikasıyla Ortadoğu'da yaşanan sürecin Türkiye açısından olumsuz sonuçları olduğu değerlendirilmektedir. ABD'nin 11 Eylül sonrası politikasının Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısında da etkileri olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: ABD, Ortadoğu, 11 Eylül, Bush, Türkiye,

ABSTRACT

KAVAK, Nesrin. US Foreign Policy for The Middle East After September 11 And Effects on Turkey (2001-2011 Period), Master's Thesis, Ankara, 2022.

With this study, the US foreign policy towards the Middle East in the ten-year period from 9/11 to the Arab Spring will be analyzed in detail. It will be focused on how the transformation in the region after this policy has served the democratization of the countries in the region and how Turkey has been affected by this process. In this context, the following research questions will be posed: Is it possible for the USA, which wants to change authoritarian regimes with its attempts to spread freedom and democracy, to create a democratic society with a solid ground without disturbing the stability and integrity of the countries in the region? In the ten-year period after 2001, the change and transformation experienced in the region and Turkey's neighbors under the influence of the USA; posed a threat to Turkey's national integrity? What role did the post-9/11 policy of the USA play in shaping Turkey's political and social structure? Every society has its own values, and it does not seem possible to create a democratic society with a solid ground by outside interventions without considering these values. In the name of the fight against terrorism, foreign intervention with arguments that will radically shake the internal peace causes both the stability in the country and the balance in the countries of the region to deteriorate. Following top-down policies without cooperating with the countries of the region and without considering the interests of the region shows that stability and prosperity in the region cannot be achieved. It is thought that the post-September 11 policy of the USA has effects on Turkey's political and social structure.

Keywords: US, The Middle East, September 11, Bush, Turkey

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ORTADOĞU VE ÖNEMİ	6
1.1 Ortadoğu ve Genel Yapısı.....	6
1.1.1 Ortadoğu kavramı ve sınırları	6
1.1.2 Ortadoğu'nun siyasi, sosyal, dini ve ekonomik yapısı.....	10
1.1.2.1 Ortadoğu'da siyasi ve sosyal yapı.....	10
1.1.2.2 Ortadoğu'da din ve mezhep	17
1.1.2.3 Ortadoğu'da ekonomik yapı	19
1.2 Ortadoğu'nun Stratejik Önemi.....	22
1.2.1 Ortadoğu'nun jeopolitik açıdan önemi.....	22
1.2.1.1 Coğrafi konumu açısından	22
1.2.1.2 Enerji potansiyeli açısından	24
1.2.2 Ortadoğu'nun sosyo-kültürel açıdan önemi	27
BÖLÜM 2: ABD DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU	29
2.1 ABD için Ortadoğu'nun Önemi	29
2.1.1 ABD'nin bölgedeki stratejik çıkarları	29
2.1.2 Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'ya yönelik ABD Doktrinleri	31
2.2 Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu'da Genel Durum ve ABD Politikası.....	37
2.2.1 '91 Körfez Savaşı	37
2.2.2 ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni" anlayışı	41

2.2.3 '91 Körfez Savaşı sonrası Ortadoğu'daki gelişmeler ve ABD politikası (1991-2001)	42
BÖLÜM 3: 11 EYLÜL SONRASI ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI (2001-2011).....	47
3.1 Bush Dönemi ve 11 Eylül Saldırıları.....	47
3.1.1 11 Eylül saldırıları	47
3.1.2 Bush Doktrini	49
3.1.3 Afganistan'a Müdahale	53
3.1.3.1 Müdahale nedenleri ve arka planı	53
3.1.3.2 Müdahale sonrası Afganistan.....	55
3.1.4 Irak'ın işgali	57
3.1.4.1 ABD'nin Irak politikası ve işgal nedenleri	57
3.1.4.2 İşgal sürecinde Türkiye'nin Irak'a yaklaşımı	59
3.1.4.3 İşgal sonrası Irak ve ABD'nin tutumu	60
3.1.5 Bush dönemi İran politikası	66
3.1.6 Bush dönemi Suriye politikası	69
3.2 Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)	71
3.2.1 Ilımlı İslam ve Büyük Ortadoğu Projesindeki yeri	71
3.2.2 Büyük Ortadoğu Projesinin doğuş süreci.....	74
3.2.3 Büyük Ortadoğu Projesinin amaç ve hedefleri	78
3.2.4 Büyük Ortadoğu Projesi uygulama süreci ve bölgedeki etkileri.....	79
3.3 Arap Baharı Öncesi Ortadoğu'da Genel Durum	82
3.3.1 Bush Dönemi sonrası bölgenin durumu	82
3.3.2 Obama Doktrini ve Ortadoğu'ya yaklaşımı	83
3.3.3 Ortadoğu'da silahlı aktörler ve doğuşu	87
3.3.3.1 IŞİD (DAEŞ) ve bölgedeki etkisi	87
3.3.3.2 KCK yapılanması ve PYD	90

3.3.4 ABD'nin bölgedeki on yıllık etkisinin değerlendirilmesi	94
3.3.4.1 ABD'nin bölgeye ilişkin genel tutumu	94
3.3.4.2 ABD politikasının bölgeye etkisi ve Türkiye'nin komşularında yaşanan değişim	96
BÖLÜM 4: ABD'NİN 11 EYLÜL SONRASI ORTADOĞU POLİTİKASI'NIN TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ	101
4.1 ABD'nin Afganistan'a Müdahalesinde Türkiye.....	101
4.2 ABD'nin Irak'ı İşgal Etmesinin Türkiye'ye Etkileri	103
4.2.1 İşgal sürecinin Türkiye'de yarattığı ortam	103
4.2.2 İşgal ve sonrası ABD politikasının Türkiye'ye etkileri	105
4.3 Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye	107
4.3.1 İlimli İslam ve Model Ülke Türkiye	107
4.3.2 Büyük Ortadoğu Projesinin Türkiye siyasetine etkisi.....	114
4.3.2.1 Türkiye'nin Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (IKBY)'ne yaklaşımı	116
4.3.2.2 Türkiye'de Kürt açılımı	120
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA	128
TURNİTİN RAPORU	143
ÖZGEÇMİŞ.....	155

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Dar Anlamda Ortadoğu	8
Şekil 2: Geniş Anlamda Ortadoğu	8
Şekil 3: Petrol Rezerv ve Tüketiminin Bölgelere Göre Dağılımı / %	25
Şekil 4: Doğalgaz Rezerv ve Tüketiminin Bölgelere Göre Dağılımı / %	25
Şekil 5: 1904 yılında Theodor Hertzl'in, 1947'de Haham Fischmann'ın tanımlamalarına göre "vaat edilmiş ülke"nin sınırları	90
Şekil 6: Irak'ın Parçalanması	106

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BOP: Büyük Ortadoğu Projesi

CIA: Merkezi İstihbarat Ajansı

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

IKBY: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi

ISAF: Uluslararası Güvenlik Destek Gücü

IŞİD: Irak Şam İslam Devleti

MGK: Milli Güvenlik Kurumu

MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı

PYD: Demokratik Birlik Partisi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

11 Eylül 2001 tarihinde, ABD'nin New York eyaletinde yer alan Dünya Ticaret Merkezi Kulelerine ve Pentagon'a kendi topraklarında Pear Harbour Baskınından itibaren ilk defa çok büyük sarsıcı saldırılar gerçekleştirilmiş ve tarihsel süreçte de bu saldırılar bir dönüm noktası olarak yerini almıştır.

Ortadoğu coğrafyasının kaderini değiştiren bu saldırılar sonrası George W.Bush yönetimi, '91 Körfez Savaşı sonrası ABD'nin ilan ettiği “Yeni Dünya Düzeni” kapsamında geleneksel Amerikan kimliğinden güç alan ve yeni muhafazakarların etkisi altında “Terörle Mücadele” ile “Özgürlük ve Demokrasinin Teşviki” hedeflerini dış politika stratejisi olarak benimsemiştir. ABD'nin “insan eşitliği” ve “özgür toplum yaratmak” kavramları kuruluş ilkelerinde de yer alan değerlerdir. ABD dış politikasında kırılma noktası olarak görülen ve sağlam istihbarat ağına sahip hegemon güç konumundaki bir devlete karşı yapılması şaşırtıcı olan bu saldırılar, Amerikan yönetiminin dış politikada Ortadoğu'ya yönelik ciddi kararlar almasının zeminini oluşturmuştur.

11 Eylül saldırılarıyla, ‘Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi’nin bir alt başlığı olan ve Büyük Ortadoğu Projesi olarak bilinen “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Müşterek Bir Gelecek ve İlerleme için Ortaklık” Projesinin uygulanması da dış politika hedefleri arasında yerini almıştır. Bu dış politika konsepti doğrultusunda ABD, Ekim 2001’de başta Usame Bin Ladin ve diğer El Kaide teröristlerine güvenli bir yer sağladığı için Taliban yönetimindeki Afganistan’a müdahale etmiş, Mart 2003’te de Saddam Hüseyin’in kitle imha silahları ürettiği, El Kaide’ye destek verdiği, halkına zulmettiği ve BM kararlarına uymadığı gibi gerekçelerle Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın Irak’ı işgal etmiştir.

2009 yılında Başkanlığı devralan Obama, Bush yönetiminin sert politikalarında revizyon yapmayı öncelikli kılarak İslam Dünyasıyla iyi ilişkiler kurmayı, Afganistan ve Irak’taki savaşı bitirmeyi, barış ve refah için dünya devletleriyle birlikte çalışmayı ve çok-kutuplu bir dış politika anlayışını benimsemiştir. Bush yönetiminde oluşan olumsuz ABD imajını düzeltmek için halkın kendi tercih edeceği yönetimlerin iş başına gelmesini hedefleyen bir politika izlemeye çalışmıştır. 2011 yılında başlayan ve “Arap Baharı” denilen halk isyanları da Ortadoğu’nun yeni bir kaos dönemine girmesine neden olmuştur.

Bu tez çalışmasının konusu; ABD'nin 11 Eylül'den Arap Baharına kadar olan dönemdeki Ortadoğu'ya yönelik izlediği dış politikanın incelenmesi ve bu politikanın Türkiye'yi nasıl etkilediğinin irdelenmesidir. Obama yönetimi, 2011 yılında başlayan Arap Baharı süreci ve sonrasında doğrudan askeri müdahalelerden kaçınarak, bölgede yerel güçlerin kullanıldığı "Arkadan Liderlik" stratejisini uygulamış ve Bush yönetiminden farklı bir dış politika ile yeni bir döneme geçiş yapılmıştır. Bu sebeple bu çalışma, 11 Eylül'den Arap Baharına kadar olan dönemi içerecek şekilde sınırlandırılmıştır. Ayrıca ABD'nin Ortadoğu politikası Türkiye'nin komşuları ve bu ülkelerdeki etkileşim süreci dikkate alınarak çalışılmıştır.

Çalışmanın amacı; ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik 11 Eylül'den Arap Baharına kadar olan on yıllık dönemdeki dış politikasının detaylı olarak analiz edilerek bu politika sonrası bölgede yaşanan dönüşümün bölge ülkelerinin demokratikleşmesine ne kadar hizmet ettiğinin ve Türkiye'nin bu süreçten ne şekilde etkilendiğinin incelenmesidir.

Ortadoğu'daki kaos ortamının devam etmesi, bölgede sıcak gelişmelerin yaşanması, bölgede yaşanan bu süreçte ABD'nin 11 Eylül sonrası politikalarının ne şekilde rol oynadığı, Türkiye'de neleri tetiklediği ve ülkeyi nasıl bir sürece yönelttiğinin bugünkü gelinen noktadan bakılarak bölgedeki son gelişmeler ışığında değerlendirilmesi açısından da çalışma önem arz etmektedir.

Çalışmanın amacı kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına odaklanılacaktır:

Özgürlük ve demokrasi yayma girişimleriyle otoriter rejimleri değiştirmek isteyen ABD'nin bölge ülkelerinin istikrar ve bütünlüğünü bozmadan zemini sağlam bir demokratik toplum yaratabilmesi mümkün müdür?

2001 sonrası on yıllık süreçte ABD'nin etkisiyle bölgede ve Türkiye'nin komşularında yaşanan değişim ve dönüşüm; Türkiye'nin ulusal bütünlüğü için bir tehdit oluşturmuş mudur?

ABD'nin 11 Eylül sonrası politikası, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısını şekillendirmede nasıl bir rol oynamıştır?

Bugün itibariyle bakıldığında, ABD'nin 11 Eylül sonrası Ortadoğu'yu özgürleştirme ve demokrasi getirme politikası ile istenilen politik ve sosyal değişimin sağlanamadığı, 2011'de başlayan Arap Baharı ile bölgenin daha da

istikrarsızlaştığı ve Ortadoğu'nun bir ateş yumağı haline geldiği görülmektedir. Türkiye de bu politika sonrası yaşanan süreçten en çok etkilenen bölge ülkesi olmuştur. Her toplumun kendine has değerleri olup bu değerler önemsenmeden dışarıdan yapılan müdahalelerle değişimi sağlayarak zemini sağlam demokratik bir toplum yaratmak mümkün görünmemektedir. Zulmün sona erdirilmesi için terörle mücadele bağlamında iç barışı kökten sarsacak argümanlarla dışarıdan müdahale edilmesi, hem ülkedeki stabilitenin hem de bölge ülkelerindeki dengelerin bozulmasına neden olmaktadır. Bölge ülkeleri ile işbirliği yapmadan, bölge çıkarları gözetilmeksizin baskıcı politikalar izlenmesi, bölgedeki istikrar ve refahın sağlanamayacağını göstermektedir.

11 Eylül sonrası uygulanan ABD dış politikasıyla bölgede yaşanan sürecin Türkiye açısından olumsuz sonuçları olduğu değerlendirilmektedir. Irak işgali sonrası 15 Ekim 2005'teki referandumla "Kürdistan Bölgesel Yönetimi"ni tanıyan Anayasa kabul edilmiş, böylelikle Irak'ın üniter yapısı federal bir yapıya dönüşmüş ve Irak'ın toprak bütünlüğü fiilen ortadan kalkmıştır. Kürdistan Bölgesel Yönetiminin Irak'ın kuzeyinde oluşan otorite boşluğunu dolduramaması, bu durumdan yararlanan PKK'nın Türkiye'ye karşı eylemleri için bölgeyi üs olarak kullanmasını sağlamıştır. Irak işgaliyle oluşan iç savaştan etkilenen milyonlarca Irak'lı göç etmek zorunda kalırken mülteciler de Türkiye ve komşu ülkeler için önemli bir sorun teşkil etmiştir. Türkiye'nin sınır komşularında yaşanan olumsuz gelişmelerin Türkiye'ye de aynı şekilde yansması kaçınılmazdır. Ortadoğu'da 11 Eylül sonrası işgallerle başlayan çatışma ortamı, oluşan kaosun yarattığı terör, 2011'de ortaya çıkan ve devlet dışı aktörlerin şekillendirdiği Arap Baharı süreci, Suriye'de devam eden belirsizlik ve mülteci sorunu, Türkiye için tehdit oluşturan ve uzun yıllar uğraşmak durumunda kalacağı sorunlardır.

ABD'nin 11 Eylül sonrası politikasının Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısında da etkileri olduğu düşünülmektedir. İslamin ideolojiye dayalı anlayışından vazgeçerek ılımlı bakış açısı geliştiren, bölgenin tarihi ve kültürel değerlerine sahip AK Parti'nin yönettiği, neoliberal politikaların ve serbest pazar ekonomisinin uygulandığı Türkiye'nin Ortadoğu'da liderliğe en uygun ülke olduğu düşünülerek ABD yönetimince bölge ülkeleri içinde "Model Ülke" olarak değerlendirilmiştir.

21 Ekim 2007’de Dağlıca’da gerçekleştirilen terör eyleminden sonra ABD’nin Türkiye’den Kuzey Irak’taki Kürt Yönetimini kabul etmesi ve PKK ile bir çözüme gitmesi koşuluyla sınır ötesine operasyon düzenlemesine izin verdiği iddia edilmiştir. 2008 yılına kadar Kuzey Irak’la güvenlik ekseninde bir politika izleyen Türkiye, 2008’den itibaren bu politikasında değişikliğe gitmiş, Kuzey Irak’la karşılıklı bağımlılık ilişkileri çerçevesinde işbirliğine dayalı bir ilişki geliştirerek Irak’ta kurulan federal yapıyı kabul etme yolunu tercih etmiştir. Temmuz 2009’da, terörle mücadelede “Kürt açılımı” denilen Ocak 2010’da “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” adını alan bir demokratikleşme süreci başlatılmış, ancak süreç başarılı olamamış, süreç sonunda PKK silah bırakıp Türkiye’den gitmek yerine silahlı gücünü daha da artırmıştır. Ayrıca terör sorununun çözümü için ortaya konulan açılım sürecinde askeri operasyonların yapılmaması, PYD’nin Suriye’deki yapılanmasını da kolaylaştırmıştır.

Bu bağlamda; Türkiye’nin bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurması, komşularıyla sıfır sorun politikasını uygulaması, bölgesel sorunlara etnik ve mezhepsel açıdan yaklaşmaması, bölge ülkelerinin toprak bütünlüğü konusunda ısrarcı olması, bölgede dengeleyici ve kaosu önleyici politikalar izlemesi, içerde de iç cepheyi bölecek politikalardan uzak durmasının güvenliği ve ulusal çıkarları açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada “Nitel Araştırma Yöntemi” kullanılmıştır. Bu yönetime dair veri toplama tekniklerinden “*doküman inceleme*” kullanılarak veriler toplanmıştır. Araştırma konusuyla ilgili yayınlanmış akademik makaleler, kitaplar, raporlar ve fotoğraflarla belirli internet siteleri ve haritalar incelenerek toplanan veriler, gerek betimleme ile gerekse de sistematik analiz yapılarak tarihsel süreç akışında yorumlanmıştır.

Tez çalışması dört bölüm halinde hazırlanmıştır.

Birinci bölümde; Ortadoğu’ya ilişkin genel bilgiler verilmiş olup Ortadoğu kavramı üzerinde durularak sınırları, hangi ülkeleri kapsadığı, Ortadoğu’daki siyasi, sosyal ve ekonomik yapının, din ve mezhep anlayışının nasıl olduğu açıklanmış ve Ortadoğu’nun stratejik öneminden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde; ABD dış politikasında Ortadoğu’nun yeri ve önemi açıklanmış, Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında ABD’nin Ortadoğu’ya ilişkin

politikalarının neler olduğu belirtilmiş ve '91 Körfez Savaşı sonrası Ortadoğu'nun genel durumundan bahsedilmiştir.

çnc bölümde; ABD'nin 11 Eylül sonrası dış politikası detaylı olarak analiz edilmiş, Bush Dönemi, 11 Eylül Saldırıları, Afganistan'a müdahale, Irak'ın işgali, ABD'nin İnan ve Suriye politikası, Büyük Ortadoğu Projesi, ılımlı İslam ve projedeki yeri, Arap Baharı ncesi Ortadoğu'daki genel durum, Obama Doktrini, bölgedeki silahlı aktörler açıklanmış ve ABD'nin bölgedeki on yıllık etkisi değerlendirilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise; ABD'nin 11 Eylül sonrası dış politikasının Türkiye zerine etkileri araştırılmış, Afganistan müdahalesi, Irak işgali ve Büyük Ortadoğu Projesinin Türkiye'ye yansımaları, ılımlı İslam ve Model lke olarak Türkiye'nin konumu, Büyük Ortadoğu Projesinin Türkiye siyasetine etkisi ortaya konulmuştur.

BÖLÜM 1: ORTADOĞU VE ÖNEMİ

1.1 Ortadoğu ve Genel Yapısı

1.1.1 Ortadoğu kavramı ve sınırları

Ortadoğu; farklı medeniyetlerin ortaya çıkıp geliştiği, semavi dinlerin doğduğu ve yayıldığı, kültürel, dini, etnik ve mezhepsel farklılıkların bulunduğu,¹ İslam Dini ve Arap Kültürünün baskın olduğu, geri kalmışlıkla gelişmişliğin bir arada görüldüğü, her dönem çatışmalara ve uyuşmazlıklara sahne olan,² kaosun ve düzenin, fakirlerle zenginlerin, geleneksel monarşilerle demokraside belli yol almış sistemlerin kesiştiği,³ Akdeniz'i Hint Okyanusuna, Asya'yı Afrika'ya bağlayan, batı ile doğu arasında kültürel ve ticari tüm bağlantıların yapıldığı,⁴ kimilerince kaynayan kazan, kimilerince bataklık olarak ifade edilen, sınırlı su kaynaklarına sahip ekonomik sorunların ve kontrolsüz silahlanmanın olduğu, dünyanın enerji merkezi, iyi ve kötü tüm değerleri içinde barındıran,⁵ çok şanslı olduğu kadar da talihsiz ve yüzyıllardır dinamik olan, bir coğrafyadır.

19. yüzyıl sonlarında, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Ortadoğu kavramı Batı merkezli bir kavramdır. Avrupa merkez alınarak diğer bölgeler bu merkeze mesafelerine göre “yakın”, “orta” ve “uzak” şeklinde bölgelere ayrılmıştır. Yakın Doğu, Batının konuşma dilinde Avrupa ile Uzak Doğu arasında kalan ve genellikle de 1453'ten beri Osmanlı Devletinin idaresindeki bölgeler için kullanılmıştır.⁶ Ortadoğu kavramı ilk olarak 1902 yılında Amerikalı A.Thayer Mahan tarafından National Review'de yayınlanan, “The PersianGulf and International Relations” başlıklı makalesinde ifade edilmiştir.⁷ Bu tanımlamada Arabistan ile Hindistan

¹ Yıldırım Deniz, “Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri,” *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 133.

² Ali Gökçen Özdem, “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu,” *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* X, no.2 (2016): 1.

³ Davut Dursun, “Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1231.

⁴ Serdar Sakin, ve Can Deveci, “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme,” *History Studies* (2011): 282.

⁵ Ali Gökçen Özdem, “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu,” *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* X, no.2 (2016): 1.

⁶ Davut Dursun, “Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1234.

⁷ Serdar Sakin, ve Can Deveci, “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme,” *History Studies* (2011): 284.

arasındaki bölge anlatılmak istenmiştir.⁸ Daha sonra 1903 yılında⁹ The Times editörü Valentine Chirol, 1909 yılında Angus Hamilton ve 1911 yılında Lord Curzon “Ortadoğu” kavramını kullanmışlardır.¹⁰ Birinci Dünya Savaşı sonrası bu kavram resmîyet kazanmış olup İngiltere’deki “Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu” Yakındoğu’yu yalnızca Balkanları içerecek şekilde yeniden tanımlamış, Ortadoğu kavramı ise Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Körfez bölgesi, İran ve Irak olarak belirlenmiştir.¹¹ Ortadoğu, jeo-kültürel anlamda İslam kimliğini, jeo-ekonominin kaynağı olarak petrolü, coğrafi olarak çöl ve kurak bozkır iklimini, stratejik anlamda Avrasya’nın etrafında rimland (kenar bölge) kuşağı merkezini belirtmek için kullanılmıştır.¹²

Ortadoğu kavramı ve sınırları, tarihsel süreçte farklı bölgeleri kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar; coğrafi değil siyasi ve ekonomik düzlemde olup adlandırıldığı döneme ve siyasi konjoktüre, tarihsel süreçte bölgeye hakim olan güçlerin çıkarlarına göre¹³ ve bölgeye nereden bakıldığına bağlı olarak¹⁴ değişiklik göstermektedir. Bu anlamda, Batılı ülkelerin kendi stratejik hedef ve çıkarlarına göre belirledikleri ve bu çıkarların değişmesi sonucu yeniden düzenledikleri Ortadoğu bölgesinin sınırları üç yüz yıl sonra bile netlik kazanamamıştır.¹⁵ Cemil Meriç, bunu “Ortadoğu kaypak bir mefhumdur. Çünkü ne zaman doğduğu, niçin doğduğu, hudutlarının ne olduğu konusunda rivayetlerin muhtelif olduğu bir kavramdır.” şeklinde dile getirmiştir.¹⁶

Ortadoğu’nun sınırları, dar anlamda ve yaygın kullanımıyla; Türkiye ve Mısır’ın içinde bulunduğu Doğu Akdeniz’deki ülkelere çevrenmiş, Arap

⁸ Davut Dursun, “Ortadoğu’nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1233.

⁹ Kadir Canatan, , “avrupamerkezciliğin icadı olarak ortadoğu”, *Eskiyeni* no.9 (2008): 7

¹⁰ Davut Dursun, “Ortadoğu’nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1233.

¹¹ Dursun, “Ortadoğu’nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” 1236.

¹² Ali Gökçen Özdem, “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu,” *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* X, no.2 (2016): 5.

¹³ Özdem, “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu,” 1.

¹⁴ Meltem Bostancı, “Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Mücadele Alanı Olarak Ortadoğu: ABD, Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Bölge Analizi,” *Journal of Current Researches on Social Sciences* 8, no.1 (2018): 206.

¹⁵ Gamze Güngörmüş Kona, “Ortadoğu’da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi,” *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* 4, no. 8 (2004): 114.

¹⁶ Serdar Sakin, ve Can Devci, “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme,” *History Studies* (2011): 282.

Yarımadası ile İran'ı kapsayan bölge olarak belirtilebilir.¹⁷ Kısaca, Türkiye, Mısır ve İran'ın oluşturduğu bir üçgen ve bu üçgenin içerisinde yer alan ülkeleri kapsamaktadır. (Şekil 1) Geniş anlamda Ortadoğu'nun sınırları ise; dar anlamda tanımlanan ülkelere K.Afrika ülkeleri (Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, Etiyopya, Eritre Somali) Türki Cumhuriyetleri, Afganistan ve Pakistan'ın dahil edildiği coğrafya olarak ifade edilebilir. (Şekil 2) Ortadoğu kavramının dar anlamda kullanılmasının daha doğru olacağı düşünüldüğünden¹⁸ bu çalışmada Ortadoğu kavramı dar anlamda ele alınmıştır.

Şekil 1: Dar Anlamda Ortadoğu¹⁹

Şekil 2: Geniş Anlamda Ortadoğu²⁰

¹⁷ Gamze Güngörmüş Kona, "Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi," *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* 4, no. 8 (2004): 114.

¹⁸ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1239.

¹⁹ Muazzez Harunoğulları, "Ortadoğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi," *HUMANİTAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.9 (2017): 125.

Bilim adamları arasında ise Ortadoğu tanımı, Arap Devletlerine Türkiye, İran ve İsrail'in dahil edilmesiyle ortaya çıkan bölge olarak kabul görmektedir.²¹ ABD "Büyük Ortadoğu Projesi" ile Ortadoğu kavramını geniş anlamda kullanmıştır.²² İngiltere, Arap ülkelerinin tamamı ile Türkiye, Mısır ve İran olarak bölgeyi tanımlar.²³ Rusya da Ortadoğu'nun sınırlarını dar kapsamlı olarak düşünmektedir.²⁴

Ortadoğu Paketi (MEP); Ortadoğu'yu coğrafi, politik, kültürel, demografik açıdan beş bölgeye ayırmıştır: 1. Türkiye, 2. Mısır, 3. İran, 4. Verimli Yarımaya (Irak Cum. İsrail Devleti, Jordan Haşemi Krallığı, Lübnan Cum., Filistin Yönetimi, Suriye Arap Cum.), 5. Arabistan (S. Arabistan Krallığı, Bahreyn Krallığı, BAE, Kuveyt Devleti, Katar Devleti, Umman Saltanatı, Yemen Cum.).²⁵

Bereketli topraklara, Fırat, Dicle ve Nil gibi nehirlere sahip olan Ortadoğu, ilk insanların yerleşim tercihleri olmuştur. Mezopotamya ve Anadolu'da Sümerler, Hititler, Babilliler, Asurlular ve Perslerin uygarlıkları hüküm sürmüş, Mısırlılar M.Ö. 4. binden beri kurdukları uygarlığı ilerletmişler, bölge uzun yıllar eski Yunanlılar ile İranlıların çatışmasına sahne olmuş, Büyük İskender M.Ö. 300'lerde Ortadoğu'da egemen olmuş, M.Ö. ilk yüzyılda Romalılar yönetimlerini Ortadoğu'dan İran'a kadar yaymışlardır. Bölgede Roma ve Pers/Sasani mücadelesi yüzlerce yıl sürmüştür.²⁶

İslamiyet ile birlikte Selçuklularla Müslüman Araplar, Ortadoğu'da egemenlik kurmuş, Yavuz Sultan Selim'in 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye seferleriyle bölgeye Osmanlı hakim olmuştur.²⁷ Ortadoğu, tarih boyunca dikkatleri üzerine çekmiş ve dünyaya hakim olmak isteyen büyük devletler için vazgeçilmez bir hedef olmuştur. Napolyon, Hitler, Büyük İskender, J. Sezar gibi liderlerin egemenlik için uğraştığı Ortadoğu'da,²⁸ Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Osmanlılar, İngiltere, Fransa, ABD ve Sovyetler Birliği etkinliklerini genişletmek

²⁰ Harunoğulları, "Ortadoğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi," 124.

²¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih:1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi, 2017), 72.

²² Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 2 cilt (İstanbul: Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2014), 1:19.

²³ Ramazan Özey, *Ortadoğu'nun Jeopolitiği* (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 10.

²⁴ Özey, *Ortadoğu'nun Jeopolitiği*, 5.

²⁵ Bekir S. Oğuztürk, ve Ferhat Özbay, "Ortadoğu'nun Rusya ve ABD ile Enerji Alanındaki İlişkisi," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22, no.2 (2017): 452.

²⁶ Sait Yılmaz, "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek," *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 2, no.5 (2010): 65.

²⁷ Ali Gökçen Özdem, "Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu," *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* X, no.2 (2016): 6.

²⁸ Murat Kaplan, "Soğuk Savaş Sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikasının Radikalleşmeye Etkileri" (yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019), 48.

için rol almışlardır.²⁹ Bölgede yüzyıllarca savaş ve işgaller, istikrarsızlık, ayaklanma ve darbeler eksik olmamış ve bugün de aynı durum devam etmektedir.

1.1.2 Ortadoğu'nun siyasi, sosyal, dini ve ekonomik yapısı

Ortadoğu'nun kurumsal yapısı; Roma ve Bizans İmparatorluğu alt yapısı üzerine inşa edilen İslam devletlerindeki kurumların Osmanlı Devlet sistemi içinde yenilenmesi ve bu mirasın 19.y.y dan itibaren Batı etkisi altında şekillenmesiyle ortaya çıkmıştır.³⁰ Ortadoğu, sırasıyla "Helenleştirilme", "Romalılaştırılma", "Hıristiyanlaştırılma" ve "İslamlaştırılma süreçlerinden geçmiştir.³¹

1943 yılında, ABD Başkanı Roosevelt'in 1940 seçimlerinde rakibi olan Wendell Willkie, bölgeyi şu şekilde yorumlar:

"...bu milletlerin değişen dereceler ve ayrı tarzlarla dört esasa ihtiyaçları vardır. Daha fazla tahsil, daha fazla sıhhi tedbirler, daha fazla modern sanayi ve en nihayet hürriyet ve müstakil idareden doğacak olan daha fazla sosyal bir vakar ve kendi kendine itimat..."³²

1.1.2.1 Ortadoğu'da siyasi ve sosyal yapı

1. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'nun paylaşımı için İngilizlerce üç antlaşma yapılmıştır:

1. Bağımsız bir Arap krallığı kurulması için İngiltere Mısır Y.Komiseri Mc Mahon ile Mekke Şerifi Hüseyin arasındaki antlaşma (1915-1916),

2. Fransızlarla yapılan Rusya'nın da imzaladığı Sykes-Picot Antlaşması (1916),

3. Siyonistlerce Filistinde bir Yahudi Devleti kurulmasını içeren Balfour Deklarasyonu (1917).³³

Bölgenin siyasi olarak 1916'da yapılan gizli Sykes-Picot Anlaşması ile belirlendiği sıklıkla ifade edilse de büyük ölçüde bölge haritası 1919 Paris ve 1920

²⁹ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1241.

³⁰ Hamza Fırat, "Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi," *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 no:1 (2018): 10.

³¹ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, çev. Selen Y.Kölay (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2018), 308.

³² Ramazan Özey, *Ortadoğu'nun Jeopolitiği* (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 109.

³³ Eugene Rogan, *Araplar: Bir Halkın Tarihi*, çev. Cem Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017), 180-184

San Remo konferanslarıyla şekillenmiş,³⁴barış görüşmeleri sonrası Suriye ve Lübnan Fransa'ya, Mısır, Filistin, Ürdün ve Irak İngiltere'ye bırakılmıştır.³⁵Bölgede 1920'lerde İran, Türkiye, Suudi Arabistan ve Yemen olmak üzere bağımsız dört devlet bulunmaktaydı.³⁶ İngiltere, etnik, kültürel, coğrafi ve ekonomik özelliklere göre bölgenin sınırlarını belirlemediğinden Ortadoğu, dünyanın en kırılgan coğrafyası durumuna gelmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası sistemdeki değişikliklerle birlikte I. Dünya Savaşından itibaren İngiltere ve Fransa'nın mandası altında bulunan Ortadoğu devletlerinde tarihi kırılmalar olmuş, Irak ve Suriye ile birlikte Ürdün ve Lübnan gibi ülkeler bağımsızlıklarını elde etmiş, 1948'de İsrail'in kuruluşu da bölgeyi daha karışık hale getirmiştir.³⁷ Sömürgeci dönemi sonlandıran öncüler, tabandan gelen devrimciler değil yukarıdan gelen bürokrat elitler olmuştur.³⁸

Arap Yarımadasının güneyinde ve Körfez bölgesindeki ülkeler de Soğuk Savaş döneminde bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Kuveyt 1961'de, BAE, 1971'de, Bahreyn, Katar ve Umman 1972'de İngiltere'den bağımsızlıklarını elde etmiş, SSCB hakimiyetindeki Güney Yemen ile Batı taraftarı Kuzey Yemen ise Soğuk Savaş sonrası 1990'da birleşmiş ve Yemen Cumhuriyetini kurmuşlardır.³⁹

1.Dünya savaşından sonra bölgedeki hakim güç İngiltere iken II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede ABD-Sovyet rekabeti görülmüş ve Soğuk Savaş sonrası bölge ABD politikalarının etkisinde kalmıştır.

Ortadoğu'da temel siyasi aktör devletler olup yönetim şekline göre "cumhuriyet/monarşi", siyaset tarzı açısından "demokratik/otoriter", rejimin meşruiyetine göre "teokratik/seküler", sosyal ve iktisadi politikaları açısından "devrimci-radikal/muhafazakâr" gibi farklı gruplarda değerlendirilebilir.⁴⁰ Anayasal

³⁴ Bayram Sinkaya, "Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler," *Orsam Kaynak* no:1 (2016): 9.

³⁵ Eugene Rogan, *Araplar: Bir Halkın Tarihi*, çev. Cem Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017), 207.

³⁶ Bayram Sinkaya, "Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler," *Orsam Kaynak* no:1 (2016): 9.

³⁷ Galip Çağ, ve Sami Eker, "Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak," *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 2, no.2 (2013): 58.

³⁸ Koray Çalışkan, "Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları," *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0, no.9, (2008): 15.

³⁹ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1246.

⁴⁰ Bayram Sinkaya, "Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler," *Orsam Kaynak* no:1 (2016): 10.

monarşilar, kısmen sınırlı ve anayasaya dayalı temsili kurumların olduğu, halkın nispeten siyasi sürece katılabildikleri sistemler olup geleneksel monarşiler ise belli ailelerin iktidarı ellerinde tuttuğu, halkın siyasi sürece katılmasını sağlayan kurumların bulunmadığı, iktidarların anayasayla değil geleneksel yapı ve kurumlarla sınırlandırıldığı sistemlerdir.⁴¹ İktidar değişikliğine direnç gösteren, temel hak ve hürriyetlerin kısıtlandığı rejimler olarak; geleneksel/anayasal monarşiler, hanedanlık biçimindeki tek parti yönetimleri ve askeri/yarı diktatörlükler, “otoriter rejim” tipolojisi içinde sayılmaktadırlar.⁴² Ortadoğu toplumunda otoriter rejimlerin her tipi yaşama şansı bulmuştur.⁴³

Heterojen toplum yapısı, gücü olmayan bir burjuvazi, geç bağımsız olan bu ülkelerdeki genç siyasi oluşumlar ve ekonomik sebepler, siyasi iktidarların otoriter şekilde ortaya çıkmasını sağlamış,⁴⁴ bilhassa manda dönemindeki Arap sokaklarında gezen eli silahlı, İngiliz ve Fransız askerlerinden sonra İsrail devletinin de kurulması monarşilerin askeri darbelerle yıkılıp otoriter rejimlere geçişin önünü açmıştır.⁴⁵ İktidardaki elitlerin sosyo-ekonomik açıdan oldukça kapalı olması da darbelere zemin hazırlamıştır. Hayatları boyunca rejimin başında kalan devlet başkanları ülkeyi yönetemez hale geldiklerinde zorunlu olarak yetkilerinden vazgeçmektedirler. Demokratik usullere uygun olmayacak şekilde yetki bu sefer mirasçılara geçmekte, genelde en büyük erkek evlat, bu görevi devralmaktadır. Bu nedenle katılımcı ya da müzakereci bir demokrasi olduğunu söylemek mümkün değildir.⁴⁶

İktidarını güçlendirmek isteyen rejimler, bir süre sonra belirli bir aşirete, gruba vs. dayanma ihtiyacı hissetmekte ve bu durum devletin otonomisini olumsuz etkilediği gibi meşruiyet sorununu da derinleştirmektedir.⁴⁷ Ortadoğu Arap ülkelerinde siyasi seçkinlerin iktidar değişimine direnç göstermesi de muhalefetin oluşumuna engel olmaktadır.

⁴¹ Davut Dursun, “Ortadoğu’nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1271.

⁴² Demirhan F. Erdem, ve Çiğdem Erdem, “Ortadoğu’da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumları’nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme,” *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 7, no.14 (2013): 213.

⁴³ Erdem, ve Erdem, “Ortadoğu’da Otoriter Rejimler,” 218.

⁴⁴ Erdem, ve Erdem, “Ortadoğu’da Otoriter Rejimler,” 236.

⁴⁵ Galip Çağ, ve Sami Eker, “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak,” *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 2, no.2 (2013): 59.

⁴⁶ Zafer Akbaş, “Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası,” *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 3, no.1 (2012): 1357.

⁴⁷ Bayram Sinkaya, “Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler,” *Orsam Kaynak* no:1 (2016): 11.

Bölgede zamanla artan petrol gelirleri ‘rantiyer devlet’leri ortaya çıkarmıştır. Petrol gelirlerinin doğrudan devlet kasasına girmesi, siyasi rejimler ile halk arasındaki ilişkiyi de şekillendirmiş, birçok hizmetin ücretsiz ya da çok ucuz olması, neredeyse hiç vergi alınmaması, halkın siyasal katılımının oldukça kısıtlı olmasına neden olmuştur.⁴⁸ Arap-İsrail ihtilafının sürmesi ve rantıye gelirleri, Ortadoğu’nun dünyanın en çok silahlanan bölgesi olmasına, askeri ve otoriter güçlerin de devlet yönetiminde varlığını sürdürmesine neden olmuştur.⁴⁹

Yönetim şekli açısından Türkiye, Mısır, İsrail, İran, Suriye, Lübnan, Irak ve Yemen, birer cumhuriyet olup uygulamada birbirlerinden ciddi farklılıklar mevcuttur.⁵⁰Türkiye, İran ve Mısır’ın köklü ve bürokratik gelenekleri vardır.⁵¹ İran’da ülkenin denetimi dini lider ve dinsel bürokrasinin elindedir.⁵² Mısır, Suriye, Lübnan, Irak ve Yemen’de Batılı anlamda bir demokratik uygulama söz konusu değildir. Suudi Arabistan, Ürdün, Umman, Bahreyn ve Katar aileler tarafından yönetilen geleneksel monarşilerdir. Bunlardan Suudi Arabistan, Umman, Bahreyn, ve Katar’da mutlak monarşi hakim olup Ürdün meşruti monarşiyle yönetilmektedir.⁵³ Birleşik Arap Emirlikleri bölgenin tek federatif sistemine sahiptir.⁵⁴Kuveyt’te 1991 Körfez Savaşı sonrası demokratik adımlar atılmakla birlikte henüz böyle bir yapı oluşmamıştır.⁵⁵

Ortadoğu’daki “ulus” kavramı, etnik ve dini cemaatlerin örgütlenme sistemine dayalı olarak kurulu olup meşru devletin etrafında kenetlenmiş bir milli birlik sağlanamamıştır. Soğuk savaş yıllarında Arap-İsrail çatışmalarıyla körüklenen duygusallık, Nasırizm, Baasçılık, ve Pan-Arapçılık gibi fikirleri beslemiş,⁵⁶ Arap milliyetçiliği ülkelerin iyi niyetli olarak güvenlik endişeleri doğrultusunda oluşturulmaya çalışılsa da henüz ulus devlet kimliği ile özdeşleşememiş

⁴⁸ Sinkaya, “Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler,” 8.

⁴⁹ Youssef M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, çev. Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2017),

⁵⁰ Davut Dursun, “Ortadoğu’nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1267.

⁵¹ Bayram Sinkaya, “Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler,” *Orsam Kaynak* no:1 (2016): 10.

⁵² Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 2 cilt (İstanbul: Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2014), 1:21.

⁵³ Davut Dursun, “Ortadoğu’nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1264.

⁵⁴ Dursun, “Ortadoğu’nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” 1271.

⁵⁵ Dursun, “Ortadoğu’nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” 1265.

⁵⁶ Galip Çağ, ve Sami Eker, “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak,” *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 2, no.2 (2013): 59.

toplulukların, “Arap” üst kimliğine sahip çıkmaları pek kolay olmamıştır.⁵⁷ Uluslaşma sürecinde milliyetçilik, ortak bir kimlik oluşturamamış ve halka mâl olamamıştır. Baasçılık Irak’ta Saddam, Suriye’de Hafız Esad dönemlerinde zirve yapmış, siyasal yapı, ordu, ekonomi politikaları gibi birçok alanda benzerlikler olsa da çıkar ve rekabet iki komşuyu uzaklaştırmış, Baasçılık, ve Pan-Arapçılık misyonunun azalmasına sebep olmuştur.⁵⁸ Arap ülkelerinin İsrail’e karşı ortak savaşta başarısız olmaları nedeniyle de Arap milliyetçiliği etkisini yitirmiş, 1990 yılında Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi ve diğer Arap devletlerinin Irak’a karşı ABD ile işbirliği yapmaları Arapların bütünleşmesini amaçlayan Arap milliyetçiliğinin sonu olmuştur. Ancak Arap milliyetçiliği 1990’lı yıllarda ülkelerin sınırlarını tehdit etmeden ortak acı, dil, kültür ve din bağlamında ortak duyguların paylaşılması şeklinde yeni formda tekrar ortaya çıkmıştır.⁵⁹

İsrail ile mücadelenin başarısız olması laik modernleşme akımların gerilemesine ve siyasi İslami akımların tepkisel olarak güçlenmesine de sebep olmuş, 1990’lı yıllarda bu akımların bir bölümü sistemle uyumlu siyasi partiler olarak ortaya çıkarken bir bölümü radikalleşmiştir. ABD’nin bölgedeki varlığının güçlenmesi, küreselleşmenin olumsuz etkileri ve Barış Süreci’nin baltalanması, bölgede ABD karşıtı radikal grupların iyice güçlenmesinin önünü açmıştır.

Bölgenin uzun yıllar manda yönetiminde kalması, aile klan bağlarının kuvvetli olması,⁶⁰ özerk ve siyasal talepleri isteyen girişimci sınıfın bulunmayışı,⁶¹ örgütlenme ve sivil toplumun zayıflığı, güvenlik kaygılarının ön planda olması, burjuvazinin zayıf ve devlete bağımlı olması, demokrasinin önündeki engeller olarak sayılabilir.⁶²

Araplar arasında Arap Birliği Teşkilatı, İslam İşbirliği Örgütü, Körfez İşbirliği Konseyi gibi örgütlenmeler olsa da siyasi birlik ve ekonomik entegrasyon

⁵⁷ Gamze Güngörmüş Kona, “Ortadoğu’da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi,” *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* 4, no. 8 (2004): 133.

⁵⁸ Galip Çağ, ve Sami Eker, “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak,” *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 2, no.2 (2013): 71.

⁵⁹ Bayram Sinkaya, “Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler,” *Orsam Kaynak* no:1 (2016): 18.

⁶⁰ Zafer Akbaş, “Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası,” *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 3, no.1 (2012): 1358.

⁶¹ Sait Yılmaz, “Ortadoğu’ya Demokrasiyi Getirmek,” *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 2, no.5 (2010): 70.

⁶² Bayram Sinkaya, “Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler,” *Orsam Kaynak* no:1 (2016): 24.

zayıftır. Arap-İsrail anlaşmazlığı konusunda ortak pozisyon alamamakta ve dünya siyasetinde tek sesli hareket etmemektedirler.⁶³ Etnik, mezhep ve ideolojik farklılıklar, devam eden sınır ve toprak sorunları, devlet oluşumu ve rejim meşruiyetinde yaşanan sorunlar, dış müdahale, ülke içindeki güvensiz ortam, devletin petrole bağımlı olarak siyasi ve askeri büyümesi, bölgede entegrasyon yerine düşmanlık üretmiştir.

Bölgede Arap- İsrail çatışmasından itibaren ABD düşmanlığı olmasına rağmen, ABD iktidarlar üzerinde çok etkili olmuştur.⁶⁴ 1948 yılında Filistin’de İsrail Devleti’nin kurulması, 1948-1993 arası Arap-İsrail Savaşları, 1980-1988 arası Irak-İran Savaşı, 1990’ta Irak’ın Kuveyt’i işgali, 1991 ve 2003’te ABD’nin Irak’a müdahaleleri çatışma ortamına zemin hazırlamış, 2011’de alevlenen Arap Baharı da kanlı mezhepsel, etnik ve politik çatışmaları körüklemiştir.⁶⁵

Arap toplumlarında siyasi güç karşısında etkili olabilecek bir toplumsal formasyonun gelişmediği, parçalanmış bir sosyal yapı söz konusudur.⁶⁶ Ortadoğu’daki heterojenlik bölgenin tarihinin ve coğrafyasının bir ürünü olarak İngiliz ve Fransızların çıkarları doğrultusunda etnik ve dini topluluklarının yaşadığı bölgelerin yapay olarak bölünmesinden kaynaklanmıştır.⁶⁷

Ortadoğu’da üç ana etnik grup bulunmaktadır. Samiler, Hint-Avrupa grubu ve Turanî grubuna ait olanlar. Ortadoğu’nun en geniş etnik grubu olan Samiler, Araplar ve İbraniler olmak üzere iki ana kola ayrılırlar. Samiler içinde Süryaniler, Kaldeliler, Asuriler, Akkadlar ve Babilliler de yer alır. Araplar en büyük etnik grubu oluşturmakta olup Arap olmayan ülkeler yalnızca Türkiye, İran ve İsrail’dir. İbraniler çoğunlukla İsrail’de olup diğer ülkelerde de azınlık halinde bulunmaktadır. Hint Avrupa grubu içerisinde ağırlıklı olarak İranlı olmak üzere Kürtler, Ermeniler, ve Rumlar ile diğer küçük gruplar yer almaktadır. Turani grubu Türkiye’de çoğunluk olan Türkler oluşturmaktadır.⁶⁸

⁶³ Youssef M. Choueiri, *Ortadoğu Tarihi*, çev. Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2017),

⁶⁴ Arzu Al, ve Nur Aslan, “Petrol Kısılcacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği,” *ECONDER International Academic Journal* 2,no.1, (2018): 38.

⁶⁵ Zafer Akbaş, “Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası,” *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 3, no.1 (2012): 1364.

⁶⁶ Demirhan F. Erdem, ve Çiğdem Erdem, “Ortadoğu’da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplamları’nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme,” *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 7, no.14 (2013): 226.

⁶⁷ Erdem, “Ortadoğu’da Otoriter Rejimler,” 223.

⁶⁸ Davut Dursun, “Ortadoğu’nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler,” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1248-1249.

Sömürge döneminde Batı etkisi ile ortaya çıkan ve bağımsızlık mücadelelerini üstlenen büyük tüccar, toprak sahibi sınıf, yerli burjuvazinin gelişmesine zemin oluşturmamış ve güçlü bir burjuvazinin olmaması da beraberinde işçi sınıfının zayıf olmasına neden olmuştur. Toplumun bir kısmı zengin toprak sahipleri, tacirler, aşiret şeyhlerinden oluşurken diğer kısmında göçebeler (bedeviler), fakir topraksız köylüler ve şehirlerde yaşayan işsizler yer almaktadır. Bu zengin ve fakir iki uç arasında da yoğun bir orta sınıf bulunmaktadır.⁶⁹

Ortadoğu; ülkelerarası ve ülke içinde dengeli dağılmamış, çocuk ve gençlerin çok olduğu, hızlı şekilde artan heterojen bir nüfusa sahiptir.⁷⁰ Türkiye, İran ve Mısır en çok nüfusa sahip ülkeler olup Irak, S.Arabistan, Yemen ve Suriye bunları takip etmektedir. Bahreyn ve Katar nüfusu en az ülkelerdir.⁷¹

Hızlı kentleşme ve geleneksel ticari yapının değişikliği aile yapısını olumsuz etkilemekte, kadının iş hayatına katılmasında zorluk çekilmektedir. İslam ve milliyetçilik, ülke içi istikrasızlıklar, hızlı kentleşme, gelişen varoşlar ve artan refah olgusu insanları yeni arayışlara, teröre veya göç etmeye itmektir.⁷²

Arapça, İslam medeniyetinin ve bölgenin en önemli bilim, edebiyat ve sanat dili olup Farsça ve Türkçe de özellikle zengin İslam literatürü açısından, İslam medeniyetinin önemli dillerindendir.⁷³Farsça, köklü Pers medeniyetinin etkisiyle uzun süre bürokrasi ve hukuk dili olarak varlığını devam ettirmiş, Türkçenin etkisi ise günümüzde çok sınırlı kalmıştır.⁷⁴ Arapça, Türkiye ve İran'da resmi dil olmayıp İsrail'de İbranice'nin yanında resmi dil olarak kabul edilmiştir. Manda yönetiminden beri bölgede İngilizce de yaygınlık kazanmış ve diploması, ticaret ve eğitim alanında geniş bir kullanım imkanı bulmuştur. Ortadoğu'da konuşulan diller ve lehçeler

⁶⁹ Demirhan F. Erdem, ve Çiğdem Erdem, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplamları'nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme," *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 7, no.14 (2013): 224-226.

⁷⁰ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1252.

⁷¹ Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," 1249.

⁷² Sait Yılmaz, "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek," *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 2, no.5 (2010): 69.

⁷³ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1254.

⁷⁴ Hamza Fırat, "Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi," *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 no.1 (2018): 12.

arasında Aramice, Azeri, Berber, Gilaki, Mazandarani, Urduca, Fransızca, Rusça ve Romence de bulunmaktadır.⁷⁵

1.1.2.2 Ortadoğu'da din ve mezhep

Ortadoğu'da çok kozmopolit, oldukça hetorejen bir din yapısı görülmektedir. Tarihsel süreçte Ortadoğu'daki Helen ve Roma kültürleriyle Helenizm, Zerdüştlük, Mecusilik ve putperestlik gibi farklı inançlar ortaya çıkmıştır. Daha sonraları semavi dinler olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet bu topraklarda doğmuştur.⁷⁶ Ayrıca bölgede farklı dinlerin bir tür bileşimi olan inanışlar da mevcuttur. Yezidiler, Zerdüştlük ve Nesturilikle Yahudiliğin karışımı, Mandeenler de Hıristiyan ve Yahudiliğin karışımı bir inanca sahiptirler.⁷⁷

İsrail hariç bütün devletlerin çoğunluğu Müslüman olduğundan bölge "Müslüman Ortadoğu"su olarak da anılmıştır.⁷⁸ Dini hakimiyet Müslümanlarda olmakla birlikte Hıristiyan ve Musevilerin de oranları az değildir. Müslüman kimliği monolitik bir kimlik olmayıp kendi içlerinde farklı dini grup ve mezheplere bölünmüşlerdir.⁷⁹ Bu bölünmüşlük ve çatışmalar, bölgede İslamiyet için "hakim dini inanış" ifadesini zorlaştırmaktadır. Ancak bölgeyi dini olarak heterojen yapan etken mezheplerin fazlalığı değil, bu mezhepler arasındaki tamamen ayrı doktrinleri oluşturan gruplar etrafında şekillenmiş olan farklı inanışlardır.⁸⁰

İslam dini, Sünni ve Şii temelinde ayrılmış olup Müslüman çoğunluğu Sünniler oluşturmaktadır.

Hanefilik, Şafilik, Malikilik ve Hanbelilik Sünniliğin alt mezhepleridir. Sünnilik içinde en esnek mezheplerden biri olan Hanefilik, İmam Ebu Hanife tarafından Irak'ta kurulmuş olup Türkiye, Irak, Afganistan, Hindistan ve Pakistan'da, Şafilik İmam Şafii tarafından Mısır'da kurulmuş olup Mısır, Somali, Yemen,

⁷⁵ Ramazan Özey, *Ortadoğu'nun Jeopolitiği* (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 61.

⁷⁶ Muhammed Yıldız, "Ortadoğu'dan Kafkasya'ya Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye," *Takvim-i Vekayi* 6, no.2 (2018): 10.

⁷⁷ Demirhan F. Erdem, ve Çiğdem Erdem, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Topluluklarının Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme," *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 7, no.14 (2013): 223.

⁷⁸ Serdar Sakin, ve Can Deveci, "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme," *History Studies* (2011): 285.

⁷⁹ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasal Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1254-1255.

⁸⁰ Demirhan F. Erdem, ve Çiğdem Erdem, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Topluluklarının Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme," *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 7, no.14 (2013): 223.

Kafkasya, Hindistan, Filipinler, Endonezya, Malezya, Etiyopya ve İran'da görülmektedir. Malikilik Kuzey ve Batı Afrika'da hâkim olup Hanbelilik ise içlerinde en katı olanıdır. Bir başka kol olan ve 18. yüzyılda Muhammed bin Abdül-Vahhab tarafından kurulan Selefilik/Vahhabilik ise Hanbelilik'e yakın olup S.Arabistan, Mısır, Hindistan ve Afrika'daki bir mezheptir. S.Arabistan'ın resmi ideolojisi olan Vahhabilik Ortadoğu'daki Sünniler üzerinde çok etkin değildir.

Şiilik ise Zeydiyye (Zeydilik), İsmailiyye (İsmaililik) ve Caferiyye (Caferilik/12 İmam Şiiliği) olmak üzere üç kola ayrılır. Zeydiyye'nin Yemen'de varlığı devam etmektedir. İsmailiyye mensupları Mehdi'nin İmam İsmail olduğuna inanırlar ve çoğunlukla Suriye, Pakistan, Hindistan ve Orta Asya'da bulunurlar. Şiilerin çoğunlukta olduğu İran'da resmi mezhep olan Caferiyye mensupları ise İmam Mehdi'nin yeryüzüne geri geleceğine inanırlar.⁸¹ Nusayrilik de Batini akımın üzerine inşa edilmiş, diğer Şii mezheplerden de etkilenerek oluşturulmuş bir mezheptir.⁸²Nusayriler, Suriye'de yönetimde etkin konumda olup⁸³Lübnan, Irak ve İran'da da çoğunlukta dırlar.⁸⁴Suriye, Irak ve Lübnan'da, Körfez ülkelerinin bazılarında ve S.Arabistan'ın doğu illerinde yoğun bir Şii nüfus vardır.⁸⁵

Rus bilim adamı Alexander Dugin küresel anlamda İslam'ı 5 kategoride değerlendirir. 1.İran köktendinciliği. 2.Türkiye'nin laik rejimi. 3.Pan-Arabizm 4.Suudi-Vahabi köktenciliği. 5.İslam sosyalizmi'nin çeşitli versiyonları (Libya, Irak, Suriye, Pan- Arabizme yakın sol kesimin modelleri).⁸⁶Jeopolitik eğilim açısından da İslam iki grupta toplanmaktadır. Avrasyacı eğiliminde olan Sii çizgisi ve Arap sosyalizmi ile Batı yanlısı olan Suudi Vahhabiliği ve "aydınlanmış İslam".⁸⁷

Hıristiyan nüfus çok olmamakla beraber yoğun olarak Lübnan, Suriye ve Filistin'de, çok daha küçük topluluklar halinde ise Türkiye, İran, Irak ve Körfez ülkelerinde görülür. Hıristiyanlık da pek çok kola ayrılmaktadır. Ortodokslar

⁸¹ Gizem Örgen, "Ortadoğu'da Güç Mücadelesi Çerçevesinde Bir Kimlik Çatışması Olarak Mezhepçilik" (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019), 66-72.

⁸² Yasemin Akkaya, "Ortadoğu'da Din-İktidar İlişkisi: Suriye Baas Partisi Örneği" (Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2018), 30.

⁸³ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1255.

⁸⁴ Yasemin Akkaya, "Ortadoğu'da Din-İktidar İlişkisi: Suriye Baas Partisi Örneği" (Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2018), 31.

⁸⁵ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1255.

⁸⁶ Sait Yılmaz, "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek," *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 2, no.5 (2010): 67.

⁸⁷ Yılmaz, "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek," 70.

Protestanlar ve Katolikler en belirgin mezheplerdir. Amerikan misyonierlerinin etkisiyle Protestan, Roma desteğindeki misyonierlerle Katolik gruplar ortaya çıkmıştır. Lübnan'da kanlı iç savaş, Hıristiyanların nüfusunu ve güçlerini iyice azaltmıştır.⁸⁸

İsrail'de hakim konumda olan Museviler Türkiye'de ve İran'da azınlık halindedir. Irak ve bazı Körfez ülkelerinde de küçük Yahudi toplulukları görölmektedir. Yahudiler arasında mezhep bakımından farklılık olmamakla birlikte İslam ülkelerinden gelenlerle Hıristiyan ülkelerinden gelenler arasında zaman zaman çatışmaya yol açabilecek önemli kültürel farklılıklar mevcuttur.⁸⁹

Siyonist politikalar güden İsrail, Selefî-Vahhabi çizgideki S.Arabistan ve Şii çizgideki İran'ın izlediği politikalar, bölgedeki çatışmaların ve istikrarsızlığın en büyük nedenlerinden biridir.⁹⁰1979 İran devrimi ile mezhep meselesi öne çıkmış olup İran'ın bölgedeki etkisi, Lübnan'da Şii bir örgüt olan Hizbullah'ın gücünün artması, Körfez ülkelerinde Şiiilerin siyasi talepleri, bölgede mezhep farklılığının etkisini hissettirmiştir. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgaliyle Şii çoğunlukta bir hükümetin kurulması, bölge siyasetinde Şii-Sünni çatışmalarını öne çıkarmıştır. Şii-Sünni çatışması Lübnan'da da siyasal istikrarı tehdit etmektedir. Arap Baharı kanlı mezhepsel ve etnik çatışmaları körüklemiş olup⁹¹Suriye iç savaşıyla da mezhepçiliğin bölge düzeyindeki etkisi artmıştır.

1.1.2.3 Ortadoğu'da ekonomik yapı

Ortadoğu ülkelerinin büyük çoğunluğu, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler olarak değerlendirilmektedir. 20.yüzyılda emperyalizm tarafından şekillendirilen, yüzyılın yarısından sonra da Doğu-Batı Blokları arasında ezilen bölge ülkeleri gelişme fırsatı bulamamıştır. 20.yüzyılda ortaya çıkan ve devletçi kalkınma stratejileri izleyen ülkelerde bu stratejiler 1970'li yıllarda hantal bürokrasi ve yozlaşma gibi nedenlerle başarısızlığa uğramış,⁹²uygulanan rantiyel ekonomisinde

⁸⁸ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1256.

⁸⁹ Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," 1256.

⁹⁰ Yıldırım Deniz, "Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri," *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 132.

⁹¹ Zafer Akbaş, "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası," *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 3, no.1 (2012): 1364.

⁹² Bayram Sinkaya, "Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler," *Orsam Kaynak* no:1 (2016): 7.

1980 sonrası çözülme yaşanmıştır.⁹³Zaman içinde emperyalist devletlerin temel politikası, bölge ülkelerinin ekonomik olarak dışa bağımlı hale getirilmesi ve ekonomik faaliyetler üzerinde denetim kurulması olmuştur.⁹⁴Dünya Bankası, hibe yardımları, IMF, OECD, AID, gibi kurumların kredileriyle borçlanan ülkeler, gelişmiş sanayi ülkelerinin denetimi altına girmiştir. Sömürüye dayalı büyüme ekonomisi, küçük elit bir grubun çıkar sağladığı ancak halkın çoğunluğunun mahrum kaldığı ve ülke bazında sürekliliği olmayan kalkınma girişimleridir. ⁹⁵ Ekonomik krizle girilen 1980’lerde ekonomik reformlarla tanışılmış, reformlar ekonomideki iyileşmeyi sağlayamamıştır. Reform tedbirleriyle kamu yatırımlarının düşmesi şehirlerdeki işsizlik oranlarını artırmıştır.⁹⁶Petrol üreticisi ülkelerde girişimci orta sınıfın gelişemediği, tek ürüne dayalı devletin etkin olduğu, dikey mobilizasyonun liyakate göre belirlenmediği ekonomik yapı, 1990 sonrası sarsılmaya başlamıştır.⁹⁷

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında tarımsal ürünlere dayanan Ortadoğu ekonomisi 20. yüzyılın ikinci yarısında değişikliğe uğramış, petrol ekonominin en etkin ögesi ve ana ihraç maddesi olmuştur. Bölge ülkeleri zengin enerji kaynaklarına sahip olmalarına rağmen küresel üretimde yüksek pay sahibi olan dünyanın en zengin ülkeleri olamamışlardır. Sanayi tüm Ortadoğu’da yetersiz olup ağır sanayi kolları henüz gelişmemiştir.

Ülkelerin doğal ve demografik yapıları gibi ekonomik yapıları da farklılık göstermektedir. Toplam milli gelire kişi başına düşen milli gelir açısından ülkeler arası büyük farklılıklar bulunmaktadır. Milli gelir dağılımındaki farklılık petrolden kaynaklanmakta olup ülke ekonomilerinde öne çıkan en önemli sektör petrol ve petrokimya sanayidir. Petrolün dengesiz dağılımı, çok zengin toplumlarla çok fakir toplumlar olarak zıt iki kutup yaratmıştır. Zengin petrol rezervleri olan ülkelerin başında İran, Irak, Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan gelmekte, Türkiye, Suriye,

⁹³ Demirhan F. Erdem, ve Çiğdem Erdem, “Ortadoğu’da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplamları’nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme,” *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 7, no.14 (2013): 233.

⁹⁴ Ali Gökçen Özdem, “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu,” *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* X, no.2 (2016): 30.

⁹⁵ Ahmet İşler, ve Ali R.Savaş, “20.Y.Y. Uluslararası Göç Odağında Ortadoğu ve Batı Ülkelerinin Gelişmişliğine Tarihsel Bir Bakış,” *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7, no.2 (2018): 766-767.

⁹⁶ Demirhan F. Erdem, ve Çiğdem Erdem, “Ortadoğu’da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplamları’nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme,” *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 7, no.14 (2013): 233.

⁹⁷ Sait Yılmaz, “Ortadoğu’ya Demokrasiyi Getirmek,” *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 2, no.5 (2010): 69.

Ürdün, Lübnan, İsrail, Yemen ve Mısır ise petrol açısından nispeten yoksul sayılmaktadırlar.⁹⁸Kişi başına düşen gelir açısından BAE ve Kuveyt bölgenin en zengin ülkeleri olup Ürdün ve Yemen de bölgenin ve dünyanın en fakir ülkeleridir.⁹⁹Petrol gelirlerinin artmasıyla Mısırlı, Ürdünlü, Yemenli ve Filistinli milyonlarca işçinin, petrol zengini ülkelere işçi olarak çalışmaya gitmesi, bölgesel sorunların kısmen yumuşayabildiğini göstermiş, ancak petrol gelirlerindeki azalma bölgedeki eski sorunları daha da etkinleştirerek ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁰⁰ Dünya silâh ithalatının %75'i bölge ülkeleri tarafından gerçekleştirilmekte olup bölge dünya silâh piyasasının en önemli pazarı konumundadır.¹⁰¹

Bölgedeki toplam arazinin %7 kadarı ekilebilir durumda iken nüfusun %85'e yakını ziraatle uğraşır.¹⁰²Tarım bakımından en avantajlı ülke Türkiye'dir.¹⁰³Milli gelir içinde tarımın payı Körfez ülkelerinde düşük, nispeten fakir ülkelere ise yüksektir. Tarımın en yüksek paya sahip olduğu ülkeler sırasıyla Suriye, Mısır, İran ve Lübnan'dır. Tarıma dayalı, nispeten gelişmemiş ülkelere hizmetler sektörü de geri durumdadır.¹⁰⁴Ortadoğu genelinde tarım ağırlıklı ekonomilerin jeo-ekonomik yapı doğrultusunda şekillenmesi su kaynaklarının da ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Ortadoğu bölgesinin ekonomik sorunlarının başında yüksek enflasyon, dış borç ve işsizlik oranları ile reform ihtiyaçları gelmektedir. Bölge dış borç, yatırım ve ticaret bakımından Batı kaynaklarına muhtaç durumdadır. Ekonomik gelişme konusunda bölgenin istisnai ülkeleri İsrail ve Türkiye'dir. İran, Lübnan, Cezayir, Yemen ve Filistin'de işsizlik oranı yüzde 30-35'leri bulmaktadır. Bölge ülkeleri petrole dayalı ekonomileriyle yüksek savunma harcamalarına sahiptir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik mevcut rejimlerin sürekliliğini de tehlikeye atan önemli bir istikrarsızlık unsurudur. 22 Arap ülkesinin milli gelirlerinin toplamı bir İspanya

⁹⁸ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1256-1258.

⁹⁹Sait Yılmaz, "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek," *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 2, no.5 (2010): 66.

¹⁰⁰ Demirhan F. Erdem, ve Çiğdem Erdem, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplamları'nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme," *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 7, no.14 (2013): 231-232.

¹⁰¹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 2 cilt (İstanbul: Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2014), 1:21.

¹⁰² Ramazan Özey, *Ortadoğu'nun Jeopolitiği* (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 45.

¹⁰³ Özey, *Ortadoğu'nun Jeopolitiği*, 75.

¹⁰⁴ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1260.

kadar değildir. Yetişkin Arapların yalnızca yüzde 40'ı okuma yazma bilmektedir. Bölge halkının üçte biri geçimini günde 2 doların altında gelire sağlamaktadır. Korumacı ekonomik anlayış ve artan şehirleşme demografik ve ekonomik farklılıkların artmasına sebep olmaktadır. Bu durum göç, mülteci sorunları ve işçi ihracını tetiklemektedir.¹⁰⁵ Arap ülkelerinin çoğunda eğitilmiş gençlerin işsizliği önemli bir sorundur.¹⁰⁶

İran'da zenginlik daha ziyade dini eliten elinde toplanmaktadır. Ekonomi, yeni rejim sonrası ülkeye hakim olan ve devlete yakın olan belli bir grubun kontrolüne girmiş ve yaygınlaşmamıştır. Ülkenin gelirleri askeri sanayiye ve nükleer faaliyetlere harcanmaktadır. Ekonomik liberalizm ve serbest piyasa ekonomisine geçiş Körfez ülkelerinde daha hızlı gelişmektedir. Özellikle Katar ve BAE dünyanın önemli ticaret, bankacılık ve finans merkezleri arasında sayılmaktadır.¹⁰⁷ İsrail, bölge ülkelerinden farklı özellikleri olması, başarılı ekonomik ve demografik politikalar uygulamasıyla diğer devletler gibi ekonomik yapıda güvensizlik yaşamamaktadır.¹⁰⁸

1.2 Ortadoğu'nun Stratejik Önemi

1.2.1 Ortadoğu'nun jeopolitik açıdan önemi

Üç kıtanın kavşak noktasında yer alan Ortadoğu, Sanayi devrimi sonrası hammadde ve enerji kaynağı için vazgeçilmez bir alan ve üretim fazlası için de Pazar olarak yeni bir jeo-ekonomik anlam kazanmıştır.¹⁰⁹ Bu jeo-ekonomik özellik nedeniyle sömürge rekabetinden en çok etkilenen bölgelerin başında yer almıştır.¹¹⁰

1.2.1.1 Coğrafi konumu açısından

İbn-i Haldun'un "Coğrafya kaderdir" sözü bir bölgenin coğrafi konumunun geleceği için ne kadar önemli olduğunu çok iyi vurgulamaktadır. Ortadoğu'nun kaderini de coğrafi konumu ve bu konumun sağladığı zenginlikler tayin etmiştir.

¹⁰⁵ Sait Yılmaz, "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek," *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 2, no.5 (2010): 65-66.

¹⁰⁶ Zafer Akbaş, "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası," *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 3, no.1 (2012): 1357.

¹⁰⁷ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 2 cilt (İstanbul: Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2014), 1: 23-24.

¹⁰⁸ Gamze Güngörmüş Kona, "Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi," *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* 4, no. 8 (2004): 133.

¹⁰⁹ Muazzez Harunoğulları, "Ortadoğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi," *HUMANİTAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.9 (2017): 123.

¹¹⁰ Harunoğulları, "Ortadoğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi," 126.

Büyük su kaynakları kenarındaki ve insanların ilk yerleşik hayata geçtikleri Nil ve Mezopotamya havzaları,¹¹¹Mackinder'in 'dünya adası' olarak ve Spykman'ın da 'rimland' olarak tanımladığı alanlar bu bölgededir.¹¹²

Ortadoğu; kıtalararası kara, deniz ve hava yollarının kavşak noktasını oluşturması, dünyanın en önemli stratejik su yolları olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Kızıl Deniz, Süveyş Kanalı, Bab-el-Mendep Boğazı, Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'nı barındırması,¹¹³Avrupa'ya gidecek doğalgaz ve petrol ürünleri için alternatif yollara sahip olması, Hazar Bölgesi petrollerini batıya iletmesi, Mezopotomya üzerinden de Körfez petrollerine bağlaması ve Doğu Akdeniz'in kontrolünü sağlaması¹¹⁴nedenleriyle jeopolitik açıdan önem arz etmektedir. Körfez petrolünün % 90'ı, Çin ve Batı Avrupa'ya giden petrolün yarısı, Japonya ve Asya Pasifik'e giden petrolün de dörtte üçü Hürmüz boğazından geçmektedir.¹¹⁵Süveyş Kanalı Akdeniz'i Kızıldeniz'e ve dolayısıyla Hint Okyanusu'na, Babül Mendep Boğazı da Kızıldeniz'i Hint okyanusuna bağlar. Son yıllarda Yemen'de kopan fırtınalar da Babül Mendep boğazıyla ilişkilidir.¹¹⁶Bu su yollarının önemi 1956 ve 1967-1970'te Süveyş Kanalı'nın, 1980'den sonra Basra Körfezi'nin kapanmaları ya da kapanma tehlikesiyle yüz yüze gelmeleriyle de açık olarak anlaşılmıştır.¹¹⁷

Çin'in öncülüğünde yürütülen, genel olarak Ortadoğu ve Kafkasya bölgesinden geçecek ve 21 trilyon dolarlık ekonomik gücü oluşturacak "Bir Kuşak Bir Yol Projesi"nde, kuşak kısmı, tarihi ipek yolundan yol kısmı da deniz ticaret açısından oluşmaktadır. Kuzey, Güney ve Orta koridor olarak planlanan kara ve demir yolu projesinde Rusya Kuzey, Türkiye Orta, İran ise Güney kısmında yer almaktadır. Deniz yolu projesinin de Kuzey Çin Denizinden başlayarak Hint Okyanusu, Basra Körfezi, Süveyş Kanalı ve Akdeniz'den Avrupa'ya uzanması düşünülmektedir. Ortadoğu ve Kafkasya Bölgesi'nde kurulacak olan yeni dünya düzeninin temelini

¹¹¹ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1241.

¹¹² Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 2 cilt (İstanbul: Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2014), 1:21.

¹¹³ Oral Sander, *Siyasi Tarih:1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi, 2017), 74.

¹¹⁴ Muazzez Harunoğulları, "Ortadoğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi," *HUMANİTAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.9 (2017): 135.

¹¹⁵ Halil İbrahim Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri," *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 111.

¹¹⁶Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi," 113.

¹¹⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih:1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi, 2017), 74.

tarihteki gibi bugün de kıtalar ve ülkeler arası köprü konumunda olan Ortadoğu oluşturacaktır.¹¹⁸

1.2.1.2 Enerji potansiyeli açısından

Ortadoğu, dünyanın enerji piyasası ve ekonomik ağıнын merkezi,¹¹⁹ petrol ve gaz rezervinde en zengin, enerji güvenliği açısından da en önemli bölgedir. Bölgede ilk defa petrol 1900'lerin başlarında İran'da bulunmuş¹²⁰ olup bölgenin petrol zenginliği İkinci Dünya Savaşından sonra tam olarak anlaşılmıştır. Dünyanın en kaliteli petrolleri Basra Körfezi ve çevresinde yer almaktadır.¹²¹ Ayrıca Ortadoğu petrolü, arama ve çıkarma maliyetleri bakımından da en ucuza üretilen petroldür.¹²²

Doğu Akdeniz'de yaklaşık 1.5 trilyon dolar değerinde (30 milyar varil petrole eşdeğer) hidrokarbon yatakları bulunması,¹²³ Levant bölgesinde yer alan Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Filistin ve Mısır'ın da önemini ortaya koymaktadır.

Petrol, dünyada tüketilen enerji kaynakları arasında % 32,6 ile birinci sırada olup onu % 30 ile kömür ve % 23,7 ile doğalgaz takip etmektedir.¹²⁴

Dünya petrol rezervlerinin en fazlasına sahip bölge olan Ortadoğu'da petrolün, dünyadaki ispatlanmış rezervinin % 51,8'i bulunmaktadır. (Şekil 3) Ülke olarak en fazla petrol rezervi % 17,5 ile Venezuela'dadır. Onu sırasıyla S. Arabistan % 15,7 ile, Kanada % 10,2 ile, İran % 9,3 ile, Irak % 8,8 ile Rusya % 6,1 ile, Kuveyt % 6 ile ve BAE de % 5,8'lik oranla takip etmektedir.¹²⁵

Ortadoğu ekonomik kalkınma seviyesinin ve nüfus yoğunluğunun düşüklüğü nedeniyle enerji kaynaklarının çok azını kendi tüketiminde kullanmaktadır.¹²⁶ % 9,3 ile en çok tüketim yapılan bölge sıralamasında gerilerdedir. (Şekil 3) Ülkelerin petrol

¹¹⁸ Muhammed Yıldız, "Ortadoğu'dan Kafkasya'ya Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye," *Takvim-i Vekayi* 6, no.2 (2018): 15-17.

¹¹⁹ Yıldız, "Ortadoğu'dan Kafkasya'ya Yeni Dünya Düzeni," 8.

¹²⁰ Bayram Sinkaya, "Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler," *Orsam Kaynak* no:1 (2016): 7.

¹²¹ Muazzez Harunoğulları, "Ortadoğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi," *HUMANİTAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.9 (2017): 128.

¹²² Halil İbrahim Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve Abd'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri," *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 105.

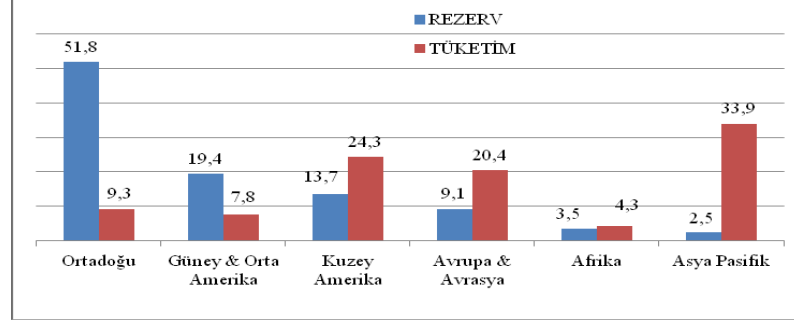
¹²³ Muzaffer Ertürk, "Doğu Akdeniz'de Türk-Yunan Enerji Uyuşmazlığı," *Journal of Current Researches on Social Sciences* 7, no.2 (2017): 16.

¹²⁴ Halil İbrahim Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve Abd'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri," *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 186.

¹²⁵ Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi," 108.

¹²⁶ Harun Öztürkler, "Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomi-Politik Bir Değerlendirmesi," *Ortadoğu Analiz* 1, no.7-8 (2009): 79.

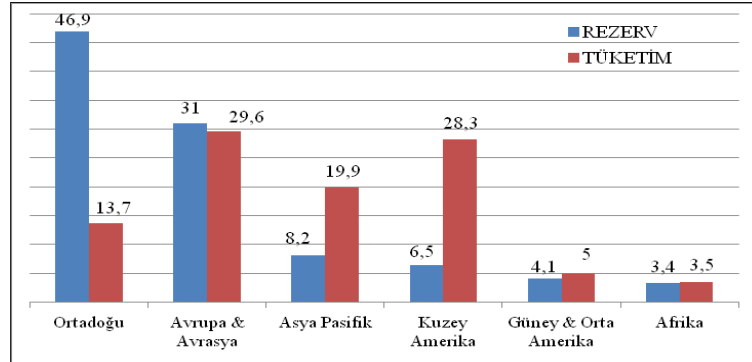
tüketiminde ilk 15 ülke içinde yalnızca S.Arabistan ve İran yer almaktadır.¹²⁷ Çin'in de bulunduğu Asya Pasifik bölgesi toplam tüketimin üçte birine sahiptir.¹²⁸

Şekil 3: Petrol Rezerv ve Tüketiminin Bölgelere Göre Dağılımı / %¹²⁹

(Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015)

Ortadoğu, Asya Pasifik bölgesine petrolünün % 76,3'ünü, Avrupa'ya % 10,4'ünü, Kuzey Amerika'ya da % 10'unu ihraç etmektedir.¹³⁰ Bölgede Türkiye, Mısır, Suriye, Ürdün ve Filistin gibi petrol fakiri ülkeler de yer almaktadır.¹³¹ 2035 yılında dünyadaki petrol arzını geçmesi beklenen doğalgaz bakımından da Ortadoğu kilit konumdadır. Dünya doğalgaz rezervlerinin % 46,9'u Ortadoğu'da bulunmaktadır. (Şekil 4) Ülke olarak doğalgaz rezervinde Rusya'dan sonra %16'lık oranla en büyük pay İran'da olup en zengin doğalgaz rezervine sahip on bir ülke arasında İran, Katar, S.Arabistan, BAE ve Irak yer almaktadır.¹³²

Şekil 4: Doğalgaz Rezerv ve Tüketiminin Bölgelere Göre Dağılımı / %¹³³

(Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2015)

¹²⁷ Halil İbrahim Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve Abd'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri," *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 108.

¹²⁸ Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi," 105.

¹²⁹ Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi," 104.

¹³⁰ Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi," 116.

¹³¹ Bayram Sinkaya, "Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler," *Orsam Kaynak* no:1 (2016): 8.

¹³² Hüseyin Altay ve Ulaş Nugay, "Ortadoğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi," *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, no.3 (2013): 12-13.

¹³³ Halil İbrahim Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve Abd'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri," *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 106.

Ortadoğu doğalgaz tüketiminin yalnızca % 13,7'sini yapmaktadır. % 29,6 ile Avrupa&Avrasya bölgesi en fazla doğalgaz tüketen bölgedir. (Şekil 4) W.Churchill, “Bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir” sözüyle enerji için gelecekte çok kan döküleceğini işaret etmiştir. OPEC'in kurucularından Venezüellalı politikacı P.Pérez, petrolü “Şeytanın pisliği” olarak tanımlamıştır.¹³⁴ Küreselleşme Araştırma Merkezi (CRG) araştırmacı yazarı M.Chossudovsky, Gazze işgali sonrası bir yazısında, İsrail kuvvetlerince Gazze Şeridi'nin işgali ve kontrolünü offshore gaz rezervlerine sahip olmasıyla ilişkilendirmiştir.¹³⁵

Ortadoğu petrolünün 80 yıl, doğalgazının ise 150 yıl ömrü olduğu öngörüldüğünden enerji kaynaklarında lider durumunda olan Ortadoğu, petrol ve doğalgaz açısından bugünkü gibi gelecekte de stratejik önemde olacaktır.¹³⁶Bu sebeple, küresel güçler tarafından Ortadoğu'nun kaderi bölge ülkelerine bırakılmamıştır. Enerjinin çok önemli olduğu çağımızda, Ortadoğu'ya hakim olan enerjiye de hükmedecektir.¹³⁷Son dönemde özellikle Ortadoğu'daki güç mücadelesinin temelinde hidrokarbon kaynaklarına sahip olmak yatmaktadır.¹³⁸Çin ile ABD arasında yaşanacak rekabetin önemli bir kısmı Ortadoğu'daki enerji kaynaklarından kaynaklanmaktadır.¹³⁹ Yükselen Çin'in bugün Suriye ve İran sorunlarına müdahil olmasının en büyük sebebi artan üretimi için Ortadoğu enerji kaynaklarının hayati derecede önemli olmasındandır.¹⁴⁰

Bu coğrafyayı önemli kılmaya devam ettirecek enerji kaynaklarından biri de “güneş enerjisi” dir. Münih'te on iki kuruluş tarafından 13 Temmuz 2009 tarihinde başlatılan, Kuzey Afrika, Ortadoğu, Arabistan'ı kapsayan ve 400 milyar avroluk yatırım gerektirecek “DESERTEC” adlı proje, tamamen yenilenebilir kaynaklardan temin edilecek elektrik enerjisini yüksek voltaj doğru akım (HVDC) iletişim hatlarıyla Avrupa'ya aktarmayı hedeflemektedir.¹⁴¹

¹³⁴Yılmaz, “Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi,” 102.

¹³⁵ M.Mete Göknel, “Enerji Güvenliği ve Ortadoğu,” *Ortadoğu Analiz* 2, no.22 (2010): 39.

¹³⁶ Halil İbrahim Yılmaz, “Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve Abd'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri,” *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 110.

¹³⁷ Yılmaz, “Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi,” 102.

¹³⁸ Muazzez Harunoğulları, “Ortadoğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi,” *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.9 (2017): 123.

¹³⁹ Ramazan İzol, “ABD-Rusya-Çin Ekseninde Enerji Güvenliğinin Uluslararası Sistemdeki Artan Önemi: Ortadoğu Petrolleri Örneği,” *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* .4, no.1 (2020): 98.

¹⁴⁰ Halil İbrahim Yılmaz, “Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve Abd'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri,” *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 107.

¹⁴¹ M.Mete Göknel, “Enerji Güvenliği ve Ortadoğu,” *Ortadoğu Analiz* 2, no.22 (2010): 40.

1.2.2 Ortadoğu'nun sosyo-kültürel açıdan önemi

Sahip olduğu tarihsel derinlik ve kültürel zenginlikler açısından Ortadoğu dünyada benzeri olmayan bir bölgedir. İlk şehirlerin ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemekle birlikte M.Ö 4000 yıllarında Ortadoğu'da kurulduğu tahmin edilmektedir.¹⁴² İnsanlık tarihinin en eski siyasi yapıları olan Asur, Babil, Sümer, Akad ve diğer şehir devletleri Mezopotamya'da teşekkül etmiştir.¹⁴³ İlk yerleşik hayatın başlaması, ilk yazının kullanılması, ilk alfabenin geliştirilmesi, tekerleğin icadı ve tarımdaki ilk gelişmeler bu bölgede olmuştur.¹⁴⁴M.Ö. 3500 yıllarında Ortadoğu'da yaşayan Sümerler bilinen ilk yazının sahibi olup sulama kanalları yapmış ve tekerleği icat etmişlerdir. Bölgede yaşayan Babilliler M.Ö. 1786 yılında ilk yazılı kanun olan Hammurabi kanunlarını yapmışlardır. Bölgedeki diğer uygarlık olan Fenikeliler de M.Ö. 1200 yılında Akdeniz ticaretinde başarılı olmuş, ticaretin kolaylaşması için aralarında bugünkü batı uygarlığı alfabesinin temelini oluşturan 22 harfli alfabe kullanmışlardır. İlk para da M.Ö. 900'lerde bu coğrafyada kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴⁵

Çin'den başlayarak Avrupa'ya uzanan ve antik dönemlerden beri en önemli ticaret yolu olan İpek Yolu ile Hindistan'dan başlayarak farklı güzergahlardan Avrupa'ya ulaşan Baharat Yolu Ortadoğu bölgesinden geçmektedir.¹⁴⁶Ortadoğu sırasıyla Pers, Grek, Roma, Arap, Moğol, Tatar ve Türk İmparatorlukları içinde yer almış, eski Grek, Hindu ve Çin'in bilimsel ve felsefi düşüncelerine sahip çıkmış ve Avrupa'ya yayılmasında etken olmuştur.¹⁴⁷

Ortadoğu; üç büyük semavi din olan Musevilik, Hristiyanlık ve İslam'a beşiklik eden bir bölge olduğundan insanlık için kutsal sayılan topraklara sahiptir.

¹⁴² Ramazan Özey, *Ortadoğu'nun Jeopolitiği* (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 70.

¹⁴³ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1241.

¹⁴⁴ Ali Gökçen Özdem, "Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu," *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* X, no.2 (2016): 8.

¹⁴⁵ Sait Yılmaz, "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek," *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 2, no.5 (2010): 65.

¹⁴⁶ Meltem Bostancı, "Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Mücadele Alanı Olarak Ortadoğu: ABD, Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Bölge Analizi," *Journal of Current Researches on Social Sciences* 8, no.1 (2018): 207.

¹⁴⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih:1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi, 2017), 73-74.

Müslümanlar Mekke, Medine ve Kudüs'ü, Hıristiyan ve Museviler de Kudüs ve Filistin topraklarını kutsal kabul etmişlerdir.¹⁴⁸

Dinlerin kesişme noktası olan tarihi ve kültürel zenginlikler barındıran Ortadoğu tarihsel süreçte çatışmaların eksik olmadığı bir bölge olmuştur.

¹⁴⁸ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50 (2005): 1241.

BÖLÜM 2: ABD DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU

2.1 ABD için Ortadoğu'nun Önemi

Uluslararası politikada söz sahibi olabilmek için Ortadoğu'da etkili bir güç olmak gerekir. Bu sebeple Ortadoğu ABD için hem ekonomik hem de siyasi açıdan vazgeçilmez bir bölgedir.

General Eisenhower bölgenin önemini şöyle ifade etmiştir:

“Yalnız coğrafya bakımından bile bütün dünyada, stratejik yönden Ortadoğu'dan daha önemli bir bölge yoktur. Bütün gücümüz ve araçlarımızla örgütlenme yeteneğimizden, sevk ve idarelerimizden faydalanarak, Ortadoğu'yu kazanmak zorundayız.”¹⁴⁹

2.1.1 ABD'nin bölgedeki stratejik çıkarları

Ortadoğu sahip olduğu enerji kaynakları bakımından ABD için kritik derecede önemli bir bölgedir. Dünyada en fazla petrol ve doğalgaz tüketen ülke ABD olup % 19,9 oran¹⁵⁰ ile dünya petrol tüketiminin beşte birini, % 22,7 oran ile de dünya doğalgaz tüketiminin beşte birinden fazlasını yapmaktadır.¹⁵¹ ABD ihtiyacı olan petrolün % 61'ini, doğalgazın ise % 96'sını kendi bölgesinde üretmektedir. Petrol ihtiyacının yaklaşık % 11,1'ini¹⁵² doğalgaz ihtiyacının ise %1,62'sini¹⁵³ Ortadoğu'dan ithal etmektedir. Ancak rakipleri olan AB, Çin, Japonya ve Asya ülkeleri ise bu kaynaklara büyük oranda bağımlıdırlar. Dolayısıyla, bölgeye hakim olmak istemesindeki esas amaç, kendi ihtiyacını garanti altına almakla birlikte,¹⁵⁴ petrol kaynaklarının enerji yollarını kontrol altına alarak tüm rakiplerini özellikle Çin'i kontrol edebilmek,¹⁵⁵ bölge petrollerinin dost ellerde kalmasını sağlamak, ucuz ve güvenli bir şekilde Batı'ya akışını garantilemek, enerji ulaşımının istenmeyen güçlerin eline geçmesine engel olmak, Arap Yarımadasını ve Arap petrolünü

¹⁴⁹İshak Beyazay, “Ortadoğu'da Kanlı Petrol Savaşları.” 02 Eylül 2020 tarihinde <https://www.milligazete.com.tr/makale/844845/ishak-beyazay/ortadoguda-kanlipetrol-savaslari>, adresinden erişildi. (2016).

¹⁵⁰ Bekir S. Oğuztürk, ve Ferhat Özbay, “Ortadoğu'nun Rusya ve ABD ile Enerji Alanındaki İlişkisi,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22, no.2 (2017): 457.

¹⁵¹ Halil İbrahim Yılmaz, “Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve Abd'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri,” *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 106-108.

¹⁵² Yılmaz, “Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi,” 116-117.

¹⁵³ Bekir S. Oğuztürk, ve Ferhat Özbay, “Ortadoğu'nun Rusya ve ABD ile Enerji Alanındaki İlişkisi,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22, no.2 (2017): 457.

¹⁵⁴ M.Mete Göknel, “Enerji Güvenliği ve Ortadoğu,” *Ortadoğu Analiz* 2, no.22 (2010): 38.

¹⁵⁵ Halil İbrahim Yılmaz, “Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve Abd'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri,” *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 118.

korumaktır.¹⁵⁶ Brezinski *National Interest* dergisinde yayınlanan “Hegemonik Bataklık” adlı makalesinde de, “...Bu bölgeye egemen olmak ABD’ye başka bir stratejik manivela da sağlamaktadır. Bu da ekonomileri, bölgeden güvenli petrol akışına bağlı Avrupa ve Asya ekonomilerini denetim altında tutma gücüdür...”¹⁵⁷ diyerek bölge hakimiyetinin önemini vurgulamıştır.

Bölgenin kıtalararası kara, deniz ve hava yollarının kavşak noktasını oluşturması, dünyanın en önemli stratejik su yolları olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Kızıl Deniz, Süveyş Kanalı, Basra Körfezi Bab-el-Mendep ve Hürmüz Boğazı’nı bünyesinde barındırması¹⁵⁸ açısından Ortadoğu ABD için önemlidir.

Ortadoğu’da petrolü arayan, çıkararak taşıyan ve satan şirketler genellikle ABD şirketleridir. Bu şirketler yaptıkları anlaşmalarla çok ucuza petrolü alıp dünyaya çok yüksek fiyatlara pazarlamaktadırlar.¹⁵⁹Bu şirketlerin güvenliği ABD’ye sağladığı gelir açısından çok önemlidir.

Petrol ve doğalgaz ticaretinde en fazla payı olan Ortadoğu’nun dolarla ticaret yapması ABD için stratejik derecede önemlidir. Ortadoğu ülkelerinin petrolden elde ettiği dolar gelirin “petro-dolar” denmektedir. Ortadoğu ülkelerindeki krallar ABD’nin saltanatlarının devamını garanti etme karşılığında petrolden elde edilen dolarları yatırım yapmak yerine ABD bankalarında, tahvillerinde ve borsalarında değerlendirmektedirler. ABD’nin dolarları böylece tekrar ülkeye dönmekte ve ABD’nin piyasaları olumlu etkilenmektedir.¹⁶⁰Bu politikasındaki ortağı ve “Truva atı” S.Arabistan’dır.¹⁶¹Bu sebeple petro-dolarların ABD’de kalması ve doların “rezerv para” pozisyonunun korunması açısından da Ortadoğu ABD için önemlidir.

Dünyada yıllık askeri harcamaların %11’ini dünya nüfusunun %5’inin yaşadığı Ortadoğu yapmaktadır.¹⁶²Bölgedeki her çatışma, silah ihtiyacı demektir. ABD, Ortadoğu’ya silah satarak Ortadoğu’nun elindeki dolarları geri almaktadır.

¹⁵⁶ Muazzez Harunoğulları, “Ortadoğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi,” *HUMANİTAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.9 (2017): 131.

¹⁵⁷ M.Mete Göknel, “Enerji Güvenliği ve Ortadoğu,” *Ortadoğu Analiz* 2, no.22 (2010): 38.

¹⁵⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih:1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi, 2017), 74.

¹⁵⁹ Halil İbrahim Yılmaz, “Ortadoğu’nun Jeo-Ekonomik Önemi ve Abd’nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri,” *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 118.

¹⁶⁰ Yılmaz, “Ortadoğu’nun Jeo-Ekonomik Önemi,” 119.

¹⁶¹ Yılmaz, “Ortadoğu’nun Jeo-Ekonomik Önemi,” 117.

¹⁶² Yıldırım Deniz, “Ortadoğu’daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri,” *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 132.

Bölge ülkeleri içinde ABD'ye en yakın devlet İsrail'dir. İsrail'in varlığını korumak ve geliştirmek, güvenliğini sağlamak, ABD'nin bölgedeki en önemli çıkar ve amaçlarından biridir.

“Ortadoğu devletleri” ABD için tehlike ve tehdit oluşturabilecek devletler olarak görülmektedir. Ayrıca terör faaliyetlerinin merkezi de Ortadoğu kabul edilmektedir. ABD'nin ulusal güvenlik ve refahının sürdürülmesi için bu bölgelerin kontrol altında bulundurulması gerekmektedir.¹⁶³

2.1.2 Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'ya yönelik ABD Doktrinleri

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikası 1920'lerde bölgede petrolün bulunması ve bölgedeki petrol yarışına Amerikalı petrol şirketlerinin girmesiyle başlamıştır. Ancak ABD asıl İkinci Dünya Savaşı sonrası yani Soğuk Savaş döneminde bölgeyle askeri olarak ilgilenmiştir.¹⁶⁴

ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki Ortadoğu'ya dair politikaları genellikle Sovyetler Birliği ekseninde biçimlenmiştir. Soğuk Savaş döneminde ilan edilen Amerikan doktrinleriyle Ortadoğu'nun ve Körfez'in stratejik olarak ABD için çok önemli olduğu,¹⁶⁵ bölgedeki Sovyet politikasının ABD'nin güvenliğine ve Ortadoğu ülkelerine ciddi bir tehdit oluşturduğu sıkça dile getirilmiştir.

Ortadoğu'ya yönelik tarihsel emelleri olan ve bölgeyi ideolojik araçlar kullanarak kontrol etmek isteyen SSCB'nin, Ortadoğu'ya hükmetmesini engellemek ve ideolojik yayılmasının önünü kesmek amacıyla ABD Soğuk Savaş döneminde, Amerikalı diplomat George Kennan'ın fikri olan “Çevreleme Politikası”nı uygulamıştır. Bu politikanın uygulanmasında ABD için stratejik bir konumda yer alan Ortadoğu coğrafyası çok önem arz etmektedir.¹⁶⁶

1948'de İsrail'in kuruluşunda rol oynayan ve bağımsızlık ilanı sonrası ilk tanıyan devlet olan ABD için İsrail, Ortadoğu'da çok önemli bir müttefik ve ileri bir karakol olarak stratejik ayağı konumundadır. Bu sebeple İsrail ile Arap devletleri arasında arabuluculuk yapması, İsrail'i silah teknolojisiyle desteklemesi ve İsrail'e

¹⁶³ Zafer Akbaş, “ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi,” *History Studies* no.3 (2011): 8.

¹⁶⁴ Meltem Bostancı, “Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Mücadele Alanı Olarak Ortadoğu: ABD, Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Bölge Analizi,” *Journal of Current Researches on Social Sciences* 8, no.1 (2018): 207.

¹⁶⁵ Bostancı, “Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Mücadele Alanı Olarak Ortadoğu,” 207.

¹⁶⁶ Baran Muhsin, “ABD'nin Ortadoğu'daki Ekonomik ve Askeri Güvenlikleştirme: 1945-1980 Arası Dönem,” *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no.1 (2019): 61.

bölgede hukuki meşruiyet sağlamaya çalışması, Soğuk Savaş yıllarındaki tüm ABD başkanları için vazgeçilmez olmuştur. Ayrıca, ABD'deki Yahudi lobilerinin etkinliği ABD'li siyasilere iç politikada avantajlar sağlaması açısından da önemlidir.¹⁶⁷

Soğuk Savaş Dönemine ilişkin aşağıda açıklanan doktrinlerde ABD'nin yalnızca Ortadoğu'ya yönelik politikaları belirtilmiştir.

Truman Doktrini: (1945-1953 Dönemi)

1946'da SSCB'nin Türkiye üzerinden Boğazlar'a Ege Denizi'ne ve Doğu Akdeniz'e, Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz'e, İran üzerinden Ortadoğu, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'na ulaşma hedefleri,¹⁶⁸ batı dünyası açısından Ortadoğu ile batının bağlantısının kesilmesi ve Ortadoğu enerji kaynaklarının kaybedilmesi anlamı taşıyordu. ABD Başkanı Harry S. Truman 4 Mart 1947 tarihinde Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve mali yardım yapmayı vaad ederek şu ifadeleri kullanmıştır:

“..Yunan devletinin varlığı bugün komünistler tarafından desteklenen birkaç bin terörist tarafından tehdit edilmektedir...Türkiye'nin yardımımıza ihtiyacı var...Türkiye'nin ulusal entegrasyonu Ortadoğu'daki düzenin korunması için gereklidir...Eğer Yunanistan küçük bir grubun kontrolüne geçerse, bu gelişmenin Türkiye'nin üzerindeki etkisi hızlı ve etkili olacaktır. Kargaşa ve düzensizlik tüm Ortadoğu'ya hızlı bir şekilde yayılabilir...”¹⁶⁹

Truman Doktrini ile, Monroe Doktrininde esas alınan izolasyonist dış politika yerine SSCB'yi çevrelemeye ve dünyada Sovyet tehdidini engellemeye dair bir dış politika benimsenmiştir.¹⁷⁰ Doktrinde asıl amaç, SSCB'ye doğusu kaptırılmış Avrupa'nın batısına sahip çıkmaktır.¹⁷¹ ABD bu doktrinle hem Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyet tehdidinden korumuş, hem de Ortadoğu'da bir müttefik güç kazanmıştır. Türkiye 1948 yılında kurulan İsrail'in varlığını ABD'nin teşvikiyle tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Bu doktrin kapsamında 'kuzey kuşak' ülkelerine yardımla birlikte 1947'de S.Arabistan'la üs, Bahreyn'le liman kolaylığı öngören anlaşmalar da yapılmıştır.¹⁷²

¹⁶⁷ Baran Muhsin, “1945-1980 Arası Dönem,” 64.

¹⁶⁸ Mahmut Akkor, “II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Truman Doktrini'nin Ortaya Çıkışı,” *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2, no.2 (2017): 4.

¹⁶⁹ Baran Muhsin, “ABD'nin Ortadoğu'daki Ekonomik ve Askeri Güvenlikleştirme: 1945-1980 Arası Dönem,” *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no.1 (2019): 62.

¹⁷⁰ İrem Bilensoy, “George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması,” *Lectio Socialis* 2, no.1 (2018): 54.

¹⁷¹ Mahmut Akkor, “II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Truman Doktrini'nin Ortaya Çıkışı,” *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2, no.2 (2017): 6.

¹⁷² Gökçe Dalgıç, “Soğuk Savaş'tan Bugüne ABD ve 'Petrolcü' Müttefikleri,” *Avrasya Dosyası* 8, no.4 (2002): 274.

Eisenhower Doktrini: (1953-1961 Dönemi)

Eisenhower 1957 yılında kendi adıyla anılan doktrininde, SSCB'nin ideolojik olarak bölgeyi kontrol etmeye çalıştığını vurgulamış ve alınması gereken tüm önlemleri şöyle ifade etmiştir:

“...ABD başkanı ve kongresinin ortak bir kararla Ortadoğu bölgesinde yardım talep eden uluslara yardım etme kararlılığını göstermesi gerekir...Bu karar ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki devletlere ulusal bağımsızlıklarını korumalarını sağlayacak ekonomik yardımlar yapmasına olanak verecektir; Bu karar askeri yardım talep eden bölge ülkelerine ABD'nin askeri yardım ve bu ülkelerle işbirliği yapmasını sağlayacaktır; Bu kararla, toprak bütünlüklerine ve siyasi bağımsızlıklarına uluslararası komünizmin kontrolü altında olan ülkelere gelebilecek tehditlere karşı söz konusu ülkeleri korumak amacıyla bu ülkelere askeri güç konuşlandırılabilir...”¹⁷³

Ortadoğu'ya özel olarak ilan edilen Eisenhower Doktrini, Ortadoğu'daki İngiliz hakimiyetini tamamen sonlandırmıştır.¹⁷⁴ ABD ilk kez kendi ve Avrupa toprakları dışında bir müdahaleciliği göstermiş, Avrupa yanında Ortadoğu ülkelerinin komünizm tehdidinden korunması ve kurtarılmasını hedefleyen bir dış politika anlayışı geliştirmiştir.¹⁷⁵ Truman Doktrini Sovyetler'e karşı Avrupa'yi merkez alan bir çevreleme politikasıysa, Eisenhower Doktrini de Ortadoğu merkezli bir çevrelemenin gerçekleşmesiydi.¹⁷⁶ Bu doktrinle ABD, komünizm destekli ülkelere gelebilecek saldırıya karşı askeri yardım ve konvansiyonel kuvvet kullanımını esas almış ve ekonomik yardımda bulunduğu bölge ülkelerini de yanına çekebilmiştir.

SSCB, Suriye ve Mısır Eisenhower Doktrini'ni Siyonizmin emperyalist bir manevrası ve Ortadoğu ülkelerinin içişlerine karışmak olarak görmüşlerdir. Türkiye'nin benimsediği doktrin sonrası 1954'te kurulan İncirlik üssü geliştirilmiş, Türkiye ilk kez NATO kapsamı dışında Amerikan üslerinin Ortadoğu için kullanılmasına izin vermiştir.¹⁷⁷

¹⁷³ Baran Muhsin, “ABD'nin Ortadoğu'daki Ekonomik ve Askeri Güvenlikleştirmeleri: 1945-1980 Arası Dönem,” *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no.1 (2019): 62.

¹⁷⁴ Gürdal Çetinkaya, “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini,” *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 3, no.2 (2019): 9

¹⁷⁵ İrem Bilensoy, “George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması,” *Lectio Socialis* 2, no.1 (2018): 54.

¹⁷⁶ Ersoy Önder, “Başkanların Doktrinleri Çerçevesinde, ABD'nin Yeni Güvenlik Anlayışı ve Soğuk Barış,” *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, no.1 (2020): 32.

¹⁷⁷ Gürdal Çetinkaya, “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini,” *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 3, no.2 (2019): 9.

Suriye kriziyle mücadele içinse bu yönetim iki hedef belirlemiştir. Birincisi, ülkedeki sol karşıtı hareketleri CIA'yi devreye sokarak desteklemek, ikincisi ise bölge ülkeleriyle iletişim halinde olmak ve Suriye'ye karşı Arap ulusların tavrı almasını sağlamak. Suriye'de bir Amerikan darbesinin olacağını Suriye basınında sıkça konu edilmesi, toplumda Amerikan karşıtı atmosfer oluşturmuş ve böylelikle ilk hedef amacına ulaşamamıştır. İkincisinde ise Arap ülkeleri, Suriye'ye alacakları tavırdan dolayı kendi halklarının tepkisinden çekinip ABD tarafından beklenen tavrı ortaya koymaya cesaret edememişlerdir.¹⁷⁸ Bu sebeple Eisenhower doktrini Suriye vakasında başarılı olamamıştır.

Nixon Doktrini (Guam Doktrini): (1969-1974 Dönemi)

ABD çıkarları aleyhine 1957'deki Suriye Bunalımı, 1958'de Irak darbesi sonrasında Irak'ın Bağdat Pakti'nden ayrılması, Mısır ve Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyetini kurma kararı almaları, 1964 yılındaki Johnson Mektubu krizi ve 1967 Arap-İsrail Savaşı ABD yönetiminin Ortadoğu politikalarında engeller çıkarmıştır. Başkan Nixon 1969'da Guam Adası ziyaretinde Nixon Doktrinini temel esasları olarak ABD'nin kendi müttefiklerinin güvenliğini korumak için bölgesel çatışmalara askeri anlamda müdahil olmayacağını, bunun paylaşılması gereken bir sorumluluk olduğunu, ABD'nin sadece müttefiklerine askeri ve ekonomik yardımlar ile sorumluluğunu yerine getireceğini belirtmiştir.¹⁷⁹

Bu doktrinin temel prensibi, ABD bölgeye doğrudan müdahil olmadan bölgesel müttefikler sayesinde çıkarlarını koruyabilmesidir.¹⁸⁰ Nixon yönetimi Körfez monarşilerine yönelik iki boyutlu bir "denge" yaklaşımı içinde olmuştur.¹⁸¹ İlk boyut, Körfez'e yönelik olarak "iki ayaklı politika" geliştirilmesidir. Bu ayaklardan biri İran diğeri ise S.Arabistan olarak belirlenmişti. Bu iki vekil devletin ABD'nin Körfez'deki çıkarlarını dolaylı olarak koruması SSCB'yi Körfez'den uzak tutmaya yarayacaktı.¹⁸² Hem nüfusu, hem de silahlı kuvvetleriyle bölgede askeri güç olarak

¹⁷⁸ Nur Çetinoğlu Harunoğlu, "Eisenhower'dan Obama'ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74, no.4 (2019): 1166-1169.

¹⁷⁹ Engin Koç, "ABD Dış Politika Doktrinlerinin Ortadoğu'ya Yansımaları," 2. *Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi* içinde, der. Ragıp Pehlivanlı ve Selçuk Demirkılınç (Ankara: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları, 2016), 28-29.

¹⁸⁰ Gökçe Dalgıç, "Soğuk Savaş'tan Bugüne ABD ve 'Petrolcü' Müttefikleri," *Avrasya Dosyası* 8, no.4 (2002): 275.

¹⁸¹ Nur Çetinoğlu Harunoğlu, "ABD'nin Körfez Monarşilerine Yaklaşımını Tarihsel Bir Açıdan Anlamak: Nixon Dönemi," *SIYASAL: Journal of Political Sciences* 28, no.1 (2019): 34.

¹⁸² Çetinoğlu Harunoğlu, "ABD'nin Körfez Monarşilerine Yaklaşımını Tarihsel Bir Açıdan Anlamak," 24.

öne çıkan İran bu “Çifte Sütun” politikasının en önemli sütunu olarak görülmekteydi. S. Arabistan’dan ise hem İslam-Arap dünyasına etkisi hem de mali kaynak açısından daha çok istikrarı sağlaması bekleniyordu.¹⁸³Nixon Irak’ın 1972’den sonra Sovyetler tarafından kullanılmasını önlemek için İran Şah’ı ile gizli bir anlaşma yapmış, Irak’lı Kürt lider Barzani’ye Saddam’a isyan etmesi için askeri destek vermiş,¹⁸⁴S. Arabistan liderliğindeki Körfez emirlikleri ile de bölgedeki Pers nüfusunu dengelemeye çalışmıştır. Denge yaklaşımının ikinci boyutu ise Körfez’deki Arap monarşileri arasında denge gözetmek olmuştur. Yeni bağımsız olan emirlikler ile S.Arabistan arasında tarafsız kalmış, petrol ambargosu krizinden Körfez monarşileri ile ilişkilerini bozmadan çıkabilmiştir.¹⁸⁵ Ayrıca bu dönemde ABD’nin bölgeye daha fazla teknik yardım yapması, zayıf olan Körfez ülkelerine destek vermesi ve Körfezde ABD deniz gücünün muhafaza edilmesi de hedeflenmiştir.¹⁸⁶

Carter Doktrini: (1977-1981 Dönemi)

Başkan Carter da “Çifte Sütun” politikasını benimsemiş ve İran Şahı’na verdiği desteği birçok kere ifade etmiştir.¹⁸⁷ Ancak ABD’nin Şah yönetimine desteğiyle ülkede artan Amerikan varlığı İran’da muhaliflerin tepkisine yol açmış ve Şubat 1979’da Humeyni devrimiyle Şah’ın düşmesinde etkili olmuştur. Böylece ABD, iki ayaklı Körfez politikasındaki ayaklardan birini kaybetmiştir.¹⁸⁸

Sovyetlerle 1962’deki Küba Füze Krizi ile oluşan yumuşama dönemi, 1979’daki İran Devrimi ve SSCB’nin Afganistan’ı işgal etmesiyle tekrar gerginleşmeye başlamıştır. Bu iki olayın bölgedeki güç dengesini SSCB lehine değiştirecek olması ABD’nin bölgedeki politikasını değiştirmesine neden olmuştur.

1980 yılında Carter Doktrini olarak yeni bir politika ilan edilmiştir. Carter 23 Ocak 1980 tarihli konuşmasında şunları dile getirmiştir:

¹⁸³ Hafız Mammudov, “ABD’nin Suudi Arabistan-İran İşbirliğine Dayalı Körfez’de Güvenlik Politikası: Çifte Sütun Politikası,” *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 4, no.2 (2017): 179.

¹⁸⁴ Engin Koç, “ABD Dış Politika Doktrinlerinin Ortadoğu’ya Yansıması,” 2. *Uluslararası Çin’den Adriyatik’e Sosyal Bilimler Kongresi* içinde, der. Ragıp Pehlivanlı ve Selçuk Demirkılınç (Ankara: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları, 2016), 29.

¹⁸⁵ Nur Çetinoğlu Harunoğlu, “ABD’nin Körfez Monarşilerine Yaklaşımını Tarihsel Bir Açından Anlamak: Nixon Dönemi,” *SIYASAL: Journal of Political Sciences* 28, no.1 (2019): 34-35.

¹⁸⁶ Engin Koç, “ABD Dış Politika Doktrinlerinin Ortadoğu’ya Yansıması,” 2. *Uluslararası Çin’den Adriyatik’e Sosyal Bilimler Kongresi* içinde, der. Ragıp Pehlivanlı ve Selçuk Demirkılınç (Ankara: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları, 2016), 29.

¹⁸⁷ Hafız Mammudov, “ABD’nin Suudi Arabistan-İran İşbirliğine Dayalı Körfez’de Güvenlik Politikası: Çifte Sütun Politikası,” *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 4, no.2 (2017): 191.

¹⁸⁸ Gökçe Dalgıç, “Soğuk Savaş’tan Bugüne ABD ve ‘Petrolcü’ Müttefikleri,” *Avrasya Dosyası* 8, no.4 (2002): 276.

“...Afganistan’ı kontrol altına alma çabaları SSCB’yi Hint okyanusunun 300 mil kadar yakınına ve dünya petrol ihtiyacının önemli bir kısmının taşındığı Hürmüz boğazının kıyısına getirmiştir...Basra Körfezi ve Güneybatı Asya’ya yönelik bu tehditle mücadele etmek için kolektif bir çaba göstermeliyiz...Nerede durduğumuzu açıkça ortaya koyalım: Basra Körfezi bölgesini denetim altına almaya çalışan dış bir müdahaleyi ABD’nin hayati çıkarlarına karşı bir tehdit olarak değerlendireceğiz ve bunu engellemek için askeri güç dahil tüm araçları kullanacağız...”¹⁸⁹

Bu doktrinle Carter yönetimi, Körfezdeki monarşileri bölgenin temel müttefikleri kabul etmiş,¹⁹⁰ silah destekçisi ve savunma alanında düzenleyici olmuş, bölgede fiilen aktif olmaya başlamış¹⁹¹ve Nixon Dönemi politikasından vazgeçmiştir.

1978’de Mısır-İsrail arasında yapılan Camp David antlaşmasının olumlu sonuçlanması, Mısır’ın SSCB’den uzaklaşarak ABD’ye yakınlaşmasını sağlamıştır. Bu antlaşma İsrail’in lehine Arap ülkelerinin de bölünmesine sebep olmuştur.

Ayrıca, gerek SSCB’nin Basra Körfezinde edineceği dostlarla bölgeye girmesini gerekse de İran’ın Şiiliğin yayılmasına yönelik dış politikasını engellemek¹⁹² amacıyla "İslam’ın komünizme karşı bir kalkan olabileceği" fikrine istinaden¹⁹³ Başkan Carter ve danışmanı Zbigniew Brzezinski tarafından, “Yesil Kuşak Projesi” denilen toplumsal dönüşüm projesi oluşturulmuştur. ABD, bu projeye sosyalist ideolojinin Ortadoğu, Kafkaslar, ve Asya’da yayılmasına karşı İslamla kamufle edilen siyasi bir yaklaşım içine girmiş, CIA, her türlü silahlı mücahitlere aktarmış, terör ve imha uzmanları da mücahitleri eğitmiştir.¹⁹⁴ Aynı zamanda İran’daki Humeyni yönetimi ve desteklediği köktenci örgütler de ABD için tehdit oluşturmaktaydı. ABD’nin bu tutumu ileride bölgede radikal İslam’ın temellerinin atılmasına da sebep olmuştur.

¹⁸⁹ Baran Muhsin, “ABD’nin Ortadoğu’daki Ekonomik ve Askeri Güvenikleştirmeleri: 1945-1980 Arası Dönem,” *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no.1 (2019): 63.

¹⁹⁰ Nur Çetinoğlu Harunoğlu, “ABD’nin Körfez Monarşilerine Yaklaşımını Tarihsel Bir Açıdan Anlamak: Nixon Dönemi,” *SİYASAL: Journal of Political Sciences* 28, no.1 (2019): 35.

¹⁹¹ Gökçe Dalgıç, “Soğuk Savaş’tan Bugüne ABD ve ‘Petrolcü’ Müttefikleri,” *Avrasya Dosyası* 8, no.4 (2002): 277.

¹⁹² Engin Koç, “ABD Dış Politika Doktrinlerinin Ortadoğu’ya Yansıması,” *2. Uluslararası Çin’den Adriyatik’e Sosyal Bilimler Kongresi* içinde, der. Ragıp Pehlivanlı ve Selçuk Demirkılınç (Ankara: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları, 2016), 29.

¹⁹³ Çağrı Erhan, “ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları,” *Strateji ve Analiz Dergisi* no.9 (2003): 3.

¹⁹⁴ Sait Yılmaz, “Ortadoğu’ya Demokrasiyi Getirmek,” *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 2, no.5 (2010): 72-73.

Reagan Doktrini: (1981-1989 Dönemi)

Soğuk Savaşın son lideri olan Başkan Reagan, 1985'teki ulusa sesleniş konuşmasında ABD'nin anti-komünist ayaklanmaları destekleyeceğini belirtmiştir. Afganistan, Angola, Kamboçya ve Nikaragua'da uygulanan bu doktrinle¹⁹⁵ çevreleme politikası yerine yerel güçleri desteleyerek düşük yoğunluklu savaş politikasını benimsemiştir.

Irak-İran Savaşı Reagan döneminin Ortadoğu gündemini oluşturmuştur. ABD, savaş süresince Irak'ı desteklemekle beraber gizli olarak İran'la da ilişki kurmuş ve İran'a gizli silah sattığı 1986 yılında İran Contra (Iran Gate) olayıyla ortaya çıkmasından sonra 1987'de bu savaş tanker savaşına dönmüştür. Körfez bölgesine sızrayan savaşta ABD petrol akışının güvenliği için Kuveyt gemilerine kendi bayrağını çekmiş, İran'ın Basra Körfezine ilerleyişini engellemek için de İran'ın önemli petrol rafinelerini vurmuştur.¹⁹⁶

1982'de İsrail'in Lübnan'daki Filistin Kurtuluş Örgütü'ne saldırısından sonra Ortadoğu barışı için Başkan Reagan tarafından hazırlanan plan İsrail ve Araplar tarafından kabul edilmemiştir.¹⁹⁷

2.2 Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu'da Genel Durum ve ABD Politikası

2.2.1 '91 Körfez Savaşı

1991 yılında Irak'a başlatılan Birinci Körfez Harekâtı, yeni dünya düzeninin ilk adımı olarak değerlendirilmekte olup Irak'ın geleceği de "Yeni Dünya Düzeni" kurucuları tarafından "enerji" kurgusuyla şekillendirilmeye çalışılmaktadır.¹⁹⁸ Saddam Hüseyin'e karşı yürütülen mücadelenin ilk adımı, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası başlamıştır. Kuveyt'in kotalara uymadan petrol çıkararak Irak'ı zarara uğrattığı ve sınırdaki petrol yataklarının kendisine ait olduğu iddiasında bulunan Irak, Kuveyt'ten istediği 2,4 milyar dolar tazminatı yerine getiremeyen Kuveyt'i, 2

¹⁹⁵ Bahri Utaş, "Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye-ABD İlişkileri" (yüksek lisans tezi, Bursa Teknik Üniversitesi, 2018) 63.

¹⁹⁶ Engin Koç, "ABD Dış Politika Doktrinlerinin Ortadoğu'ya Yansıması," 2. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi içinde, der. Ragıp Pehlivanlı ve Selçuk Demirkılınç (Ankara: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları, 2016), 31.

¹⁹⁷ Büşra Şişman, "Soğuk Savaş Dönemi ABD'nin Değişen Güvenlik Politikası ve Bu Politika Çerçevesinde ABD-Japonya İlişkileri" (yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2015): 58.

¹⁹⁸ Cihad Yayıncı, "Irakta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri," *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 15, no.30 (2019): 332.

Ağustos 1990 tarihinde işgal etmiştir.¹⁹⁹ Saddam Hüseyin, İran-İrak savaşında kendisini gizli olarak desteklediği ABD'nin büyük bir tepkisiyle karşılaşmayacağını,²⁰⁰ Arap devletlerinin kendisine yardım edeceğini ve SSCB'nin de askeri müdahaleye izin vermeyeceğini düşünerek harekete geçmiştir.²⁰¹

Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesinin nedenleri arasında; Kuveyt'in, Irak-İran savaşında Irak'a verdiği fonları geri istemesi ve Sünni Arapları Şii İran tehlikesine karşı koruyan Irak'a, 80 milyar dolar dış borcunun ödenmesinde yardımcı olmaması,²⁰² Irak'ta yaşanan ekonomik kriz, İran ile çıkmaza giren diplomatik ilişkiler, ABD'nin Ortadoğu politikalarına karşı düşmanca tavır, Arap dünyasının bölgesel lideri olmak²⁰³ ve Kuveyt'e ait Bubiyan ile Varba adalarını ele geçirmek isteği sayılabilir.²⁰⁴

ABD'nin 1990'daki petrol ithalatında Körfez ülkeleri %27,9 gibi önemli bir orana sahiptir. Kuveyt'in işgaliyle petrol kaynaklarının denetimi tehdit altına girmiş, başta ABD olmak üzere, Arap ülkeleri tedirgin olmuş ve Araplar da ABD'nin başını çektiği ittifakta yer almak istemişlerdir.²⁰⁵ Körfez Krizi, 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlamış, aynı gün Birleşmiş Milletler kararıyla uluslararası bir boyut kazanmış,²⁰⁶ 6 Ağustos 1990'da BM Güvenlik Konseyinde 661 sayılı ekonomik ambargo kararı alınmış, 678 sayılı kararla Kuveyt'ten çekilmesi için Irak'a 15 Ocak 1991'e kadar süre verilmiş, çekilmemesi üzerine 17 Ocak 1991'de başlayan ve 24 Şubata kadar devam eden "Çöl Fırtınası Operasyonu" denilen hava harekatı ile Körfez Savaşı'na dönüşmüştür.²⁰⁷ 24 Şubatta başlayan kara operasyonları 28 Şubat'a kadar devam etmiş ve 28 Şubat 1991'de Irak Ordusunun mağlubiyetiyle

¹⁹⁹ Yayıncı, "Irakta Yaşanan Savaşlar" 335.

²⁰⁰ Gökçe Dalgıç, "Soğuk Savaş'tan Bugüne ABD ve 'Petrolcü' Müttefikleri," *Avrasya Dosyası* 8, no.4 (2002): 281.

²⁰¹ E.Zeynep Daban, ve Cihan Daban, "Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi," *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (2018): 99.

²⁰² Sertif Demir, "Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* no.12, no.2 (2012): 554.

²⁰³ Tekin Önal ve Abdullah Özdağ, "Körfez Savaşı ve Türk Dış Politikasına Etkileri," *Turkish Studies* 11, no.16 (2016): 58.

²⁰⁴ E.Zeynep Daban, ve Cihan Daban, "Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi," *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (2018): 97.

²⁰⁵ Tekin Önal ve Abdullah Özdağ, "Körfez Savaşı ve Türk Dış Politikasına Etkileri," *Turkish Studies* 11, no.16 (2016): 59.

²⁰⁶ Önal ve Özdağ, "Körfez Savaşı," 53.

²⁰⁷ E.Zeynep Daban, ve Cihan Daban, "Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi," *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (2018): 98.

savaş sona ermiştir. Basra Körfezi'nden organize edilen savaşa, başta ABD olmak üzere 40 ülke destek olmuştur.²⁰⁸

3 Nisan 1991 tarihinde BMGK'nin aldığı 687 sayılı kararla, Körfez Savaşının ateşkes şartları belirlenmiş, Irak, Kuveyt'in egemenliğini tanımış ve elindeki biyolojik, nükleer ve kimyasal silahları bırakmış olup uzun menzilli füzelerin imha edilmesini,²⁰⁹bundan önceki BMGK kararlarını tanıyacağını, tamirat borcu ödeyeceğini ve elindeki bütün esirleri serbest bırakacağını kabul etmiştir. Irak'ın kaybının 85 bin ölü ve 175 bin tutsak, müttefiklerin kaybının ise 234 ölü ve 479 yaralı olduğu göz önüne alındığında bu savaş, müttefiklerin en az zararla çıktığı askeri zaferlerden biri olmuştur.²¹⁰

ABD'nin Saddam'ın yerine düşündüğü bir grubu henüz oluşturamaması, Şii ve Kürt gruplarının ilişki kurulabilecek özelliklerde olamaması, İran'ın bölgede etkinliğinin artması, Irak'ın parçalanma olasılığı ve bölge ülkelerinin Irak'a müdahale ederek savaşın yayılma riski bulunmasından dolayı ABD, Irak'ın tamamını ele geçirmemiş ve bu aşamada Saddam'ı iktidardan indirmek istememiştir.²¹¹

Türkiye, bu savaşta tarafsız kalmayarak Koalisyon Gücü'nün yanında yer almış, savaş uçaklarının İncirlik Üssü'nden Irak'a müdahalesine izin vererek ikinci bir cephenin açılmasına olanak sağlamış, BMGK'nin 661 sayılı kararı doğrultusunda Irak ve Kuveyt'e ekonomik ambargo uygulanmış, iki ülkenin Türkiye'deki mal varlığı dondurulmuş, ihracat, ithalat ve transit ticareti durdurulmuş ve Kerkük yumurtalık petrol boru hattı da kapatılmıştır.²¹²

Körfez Savaşı başladıktan sonra Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve ortaya çıkacak bir kaosta bağımsız bir Kürt Devletinin kurulmasına izin verilmemesi yönünde ABD'den siyasi güvence vermesini istemiş, Türkiye'nin en fazla tedirginlik duyduğu bu konu savaş sonrasında gerçeğe dönüşmüş, ateşkesin ardından, önce Şii Araplar Basra bölgesinde, daha sonra kuzeydeki Kürtler Irak

²⁰⁸ Tekin Önal ve Abdullah Özdağ, "Körfez Savaşı ve Türk Dış Politikasına Etkileri," *Turkish Studies* 11, no.16 (2016): 53.

²⁰⁹ E.Zeynep Daban, ve Cihan Daban, "Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi," *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (2018): 98.

²¹⁰ Tekin Önal ve Abdullah Özdağ, "Körfez Savaşı ve Türk Dış Politikasına Etkileri," *Turkish Studies* 11, no.16 (2016): 61-62.

²¹¹ Sertif Demir, "Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* no.12, no.2 (2012): 555.

²¹² Alptekin Molla, "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri," *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7, no.11 (2009): 34.

rejimine karşı ayaklanmışlardır. Saddam Hüseyin'e bağlı askeri güçlerin güneyde Şii azınlıklara kuzeyde ise Kürtlere karşı başlattıkları savaş nedeniyle Mart ayı sonunda binlerce Kürt mülteci Türkiye sınırına yığılmıştır.²¹³

6 Nisan 1991 tarihinde BMGK'nin 688 sayılı kararıyla Kuzey Irak'ta mülteci kampları kurulmasına karar verilmiş, ABD Başkanı George H. W. Bush (Baba Bush), 10 Nisan 1991'de Güvenlik Konseyi'nde, Irak'ın 36. ve 32. paralel arasında askerî harekât yapmasını ve Irak savaş uçaklarının uçmasını yasakladığını dile getirmiştir.²¹⁴ Irak hükümeti baskı sonucu Irak'ın kuzeyinde Kürt mültecilerin geri dönüşü ve güvenliği için 'güvenli bölge' oluşturulmasını kabul etmiş, çok uluslu Huzur Harekatı ile Kuzey Irak'ta Kürt mülteciler için kamplar kurulmuş, ABD, İngiltere ve Fransa tarafından oluşturulan ve 'Çekiç Güç' olarak adlandırılan askeri yapı, Irak'ın kuzeyinde 32. ve 36. paraleller arasındaki uçuşa yasak bölgede güvenli bir bölge oluşturarak Irak'ın askeri faaliyetlerini denetlemeyi hedeflemiştir. Türkiye'nin de istekleri doğrultusunda oluşturulan Çekiç Güç zaman içinde Türkiye tarafından güvenliğini tehdit eden bir güç olarak algılanmaya başlanmıştır.²¹⁵

Birinci Körfez Savaşı sonrasında Irak fiilen bölünmüş ve Kuzey Irak sorunu ortaya çıkmıştır. 36. paralelin kuzeyinde, Irak Silahlı Kuvvetleri'nin ve yöneticilerinin kontrol edemediği, KDP ve KYB'nin kontrolü altında bir bölge meydana gelmiştir. Bu bölgedeki otorite boşluğu, KDP ve KYB arasındaki gerginlik ve bölge ülkelerinin Türkiye'ye karşı düşmanca tavırları, bölücü terör örgütünün bu bölgeye yerleşmesinin ve Türkiye'ye karşı üs olarak kullanmasının zeminini oluşturmuştur.²¹⁶ Bu tampon bölge ve buradaki Çekiç Güç, Türkiye'nin PKK'ya düzenleyeceği operasyonların önünü kesmiş, sınırdan çok sayıda PKK militanının da Türkiye'ye geçmesi, iç güvenliğin tehlikeye girmesine neden olmuştur.²¹⁷ Savaş sonunda ciddi bir ekonomik kayıp yaşayan Türkiye, mülteciler ve PKK'nın daha da güçlenmesi gibi uzun vadede başını ağrıtabilecek sorunlarla yüz yüze kalmıştır.²¹⁸ Kuzey

²¹³ Molla, "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri," s.37.

²¹⁴ Cihad Yaycı, "Irakta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri," *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 15, no.30 (2019): 336.

²¹⁵ Alptekin Molla, "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri," *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7, no.11 (2009): 37.

²¹⁶ Cihad Yaycı, "Irakta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri," *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 15, no.30 (2019): 350.

²¹⁷ Tekin Önal ve Abdullah Özdağ, "Körfez Savaşı ve Türk Dış Politikasına Etkileri," *Turkish Studies* 11, no.16 (2016): 68.

²¹⁸ Önal ve Özdağ, "Körfez Savaşı," 53.

Irak'ta yaşayan Kürtlerin uluslararası kamuoyu tarafından BM kararları ile korunmaya başlanması Kürt sorunun küreselleşmesine neden olmuştur.²¹⁹

2.2.2 ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni" anlayışı

Yeni Dünya Düzeni terimi, ilk olarak Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası 11 Eylül 1990'da George Bush tarafından dile getirilmiştir. George Bush ve ABD yönetimi tarafından SSCB'nin etkisiz kaldığı bir dönemde kritik pozisyonundaki Ortadoğu'da, dengelerin ABD lehine olduğu fark edilmiş ve ABD'nin dünyada liderlik yapacağı bir düzenin yaratılması hedeflenmiştir.²²⁰

Başkan George H. W. Bush Yeni Dünya Düzenini şu şekilde ifade etmiştir.

"Soğuk Savaş'ı aşan bir yeni uluslararası ortaklığı düşünüyoruz: Uluslararası ve bölgesel organizasyonlar aracılığıyla danışma, işbirliği ve ortak harekete dayanan bir ortaklık; ilkelerin ve hukukun üstünlüğünün birleştiği, maliyetlerin ve yükümlülüklerin eşit şekilde paylaşılmasıyla desteklenen bir ortaklık; demokrasiyi, refahı, barışı yaygınlaştırmak ve silahları azaltmak amacıyla olan bir ortaklık."²²¹

Başkan baba Bush, "siyasi özgürlük, insan hakları ve demokratik kurumların ve hukukun üstünlüğünün geçerli olacağı ve bölgesel çatışmaların diplomatik yollardan çözümleneceği istikrarlı ve güvenli bir dünya düzeninin kurulacağı" düşüncesinde olup Ocak 1992'de "Birliğin Durumu" konuşmasında da ABD'nin tek ve en önde bir güç olduğunu dünyanın kabullendiğini belirtmiştir.²²²

Kuveyt'in işgaliyle, İkinci Dünya Savaşı sonrası bittiği düşünülen "toprak işgaliyle yayılma siyaseti"nin uluslararası ilişkilerde devam ettiği, ülkeler arasındaki mücadelenin ana faktörünün Ortadoğu'nun enerji kaynakları ile enerji ulaşım hatları olduğu anlaşılmış, ABD'nin süper güç özelliği bu savaş ile test edilmiştir. Yeni Dünya Düzeninin temelini, Fukuyama'nın "Tarihin Sonu Çalışması"ndaki 'diğer sistem ve medeniyetlerin Batı medeniyetinin üstün değerlerine boyun eğmek zorunluluğu vardır' anlayışı oluşturmuş, ABD'nin egemen güç olduğu tek kutuplu

²¹⁹ Cihad Yaycı, "Irakta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri," *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 15, no.30 (2019): 341.

²²⁰ Kemal Çiftçi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: 'Rıza'ya Dayalı 'Hegemonya'dan 'İmparatorluk' Düzenine," *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.10 (2009): 208.

²²¹ Şeyda Güdek, "ABD'nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü," *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no.4 (2017): 144.

²²² Kemal Çiftçi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: 'Rıza'ya Dayalı 'Hegemonya'dan 'İmparatorluk' Düzenine," *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.10 (2009): 209.

bir dünya siyaseti Yeni Dünya Düzeninin esasını teşkil etmiştir.²²³ Yeni Dünya Düzeninin ilk uygulama alanı Ortadoğu'da gerçekleşmiş ve 1991 Körfez Savaşı, bu anlamda önemli bir kırılma noktası olmuştur.

Sonuç olarak ABD, Soğuk Savaş sonrası kendi liderliğinde, Batı dünyasının siyasi, sosyal ve ekonomik yapısının dünyanın diğer ülkelerinde de uygulanmasını isteyen bir yaklaşım benimsemiş, bundan sonraki dış politikasının şekil ve söylemi değişse de bu temel motivasyonu devam etmiştir.²²⁴

2.2.3 '91 Körfez Savaşı sonrası Ortadoğu'daki gelişmeler ve ABD politikası (1991-2001)

1990-2000 dönemi, ağırlıklı olarak enerji güzergâhlarının belirlendiği, "küreselleşmenin" yaşandığı, ABD'nin ekonomik ve politik modellerinin tüm dünyada etkili olmaya başladığı bir ara dönem olarak değerlendirilebilir.²²⁵ Körfez Savaşıyla uluslararası siyaset yeniden yapılanmış, bölgesel istikrar en büyük sorun haline gelmiş, Ortadoğu'ya dışarıdan müdahale edilmesi daha da kolaylaşmıştır. Savaş sonrası NATO, askeri etkinliğiyle birlikte siyasi etkinliğinin de ön planda olacağı önemli bir dönüşüm süreci içine girmiştir.²²⁶

I. Körfez Savaşı'ndan sonra 1993 ve 1996 yıllarında ABD Irak'ı BM kararlarına uymaya zorlamak için bazı Irak hedeflerini vurmuş, 1994 yılında Irak'ın Kuveyt sınırına asker yığmaya başlaması üzerine sert cevaplar vermiştir.²²⁷ 1996-1997 yıllarında Türkiye "Ankara Süreci"yle Irak'taki Kürt grupları kontrol altına almaya çalışmış, ancak, ABD Eylül 1998'den itibaren bu girişimleri kendi kontrolüne almıştır. 31 Ekim 1998'de ABD Senatosu "Irak'ın Kurtuluşu Yasası"nı kabul etmiş, yasanın üçüncü bölümünde, ABD'nin politikasının, "*Saddam Hüseyin liderliğindeki rejimi uzaklaştırmak ve yerine demokratik bir yönetimin gelmesini*

²²³ Sertif Demir, "Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* no.12, no.2 (2012): 556.

²²⁴ Şeyda Güdek, "ABD'nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü," *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no.4 (2017): 143-144.

²²⁵ Kemal Çiftçi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: 'Rıza'ya Dayalı 'Hegemonya'dan 'İmparatorluk' Düzenine," *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.10 (2009): 209.

²²⁶ Alptekin Molla, "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri," *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7, no.11 (2009): 35.

²²⁷ Nazmi Üste ve Sait Sönmez, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve AB Dış Politikalarında Ortaya Çıkan Temel Farklılıklar (1991-2001)," *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, no.17 (2012): 105.

sağlamak” olduğu belirtilmiştir.²²⁸Bu yasayla Irak’taki muhalif gruplara 97 milyon dolar yardım yapılmasına karar verilmiş, önemli nüfusu olan Irak Türkleri bu yardımlardan mahrum bırakılarak yardımların çoğunluğu Kürt gruplara aktarılmıştır. Birleşmiş Milletler Silah Denetçileri’ni (UNSCOM) Saddam Hüseyin’in ülkeden göndermesi üzerine ABD ve İngiltere 18 Aralık 1998’de dört gün süren “Çöl Tilkisi Harekâtı”nı gerçekleştirmiştir.²²⁹Bu operasyon ve ambargolar, BM Güvenlik Konseyi’nde anlaşmazlıklara sebep olmuş, Rusya, Çin ve Fransa ambargoların kaldırılmasını isterken ABD ve İngiltere yaptırımların devam etmesini istemiştir.²³⁰

ABD, Soğuk Savaş’ın bitmesiyle bölgedeki Sovyet tehdidinin ortadan kalkması üzerine Sovyet tehdidi yerine Saddam tehdidini koyarak bölgedeki varlığını geçerli bir zemine oturtmuş ve Ortadoğu’da aktif rol oynamaya başlamıştır. 2001 yılına kadar ABD’nin ana politikası, küreselleşme çerçevesinde dünyayı kendi hegemonyası doğrultusunda şekillendirmek olmuş,²³¹bölgeden gelebilecek tehlikelere karşı başta İran ve Irak olmak üzere bazı ülkelerle birtakım grupları bölge istikrarını tehdit eden unsurlar olarak görmeye başlamıştır.

Baba Bush yönetimi bu dönemin Pax-Americana’nın gerçekleştirilmesi için bir fırsat olduğunu düşünmüş, Paul Wolfowitz’in 1992’deki raporunda, “*ABD’nin birinci önceliğinin kendine meydan okuyacak bir süper gücün ortaya çıkmasını engellemek olduğu*” ifade edilmiştir. Doğu Asya ve Orta Doğu’nun kontrol altında tutulması ABD için bu yüzden çok önemli olmuş, Ortadoğu’ya yapılan askeri müdahalelerle buralarda yatırımı bulunan ABD’li enerji firmalarının güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır.²³²

Bush’tan sonra 1992’de ABD başkanı olan Bill Clinton da dış politikada, ABD’nin II. Dünya Savaşından günümüze kadar süper güç olarak damgasını vurduğu, en etkin olduğu dönem olarak tanımlanan "Pax Americana" ilkelerini

²²⁸ Nazmi Üste ve Sait Sönmez, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve AB Dış Politikalarında Ortaya Çıkan Temel Farklılıklar (1991-2001),” *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, no.17 (2012): 105.

²²⁹ Cihad Yayıcı, “Irakta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye’ye Etkileri,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 15, no.30 (2019): 344.

²³⁰ E.Zeynep Daban, ve Cihan Daban, “Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt’in İşgali ve ABD’nin Irak’a Müdahalesi,” *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (2018): 100.

²³¹ Ersoy Önder, “Başkanların Doktrinleri Çerçevesinde, ABD’nin Yeni Güvenlik Anlayışı ve Soğuk Barış,” *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, no.1 (2020): 33.

²³² Sertan Çınar ve İsmet Göçer, “Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Küresel Enerji Politikaları,” *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, no.2 (2014): 20.

benimsemiş,²³³ terörizme yönelik çok taraflı ve ikili işbirliğini geliştirmeyi, silahsızlanma ve kitle imha silahlarını kontrol altında tutmayı, Körfez petrolünü güvence altına almayı, ABD'nin Körfez'deki menfaatlerine karşı İran ve Irak'tan gelecek tehlikeye karşı tedbirli olmayı, Araplarla İsrail arasında barış anlaşması yapmayı,²³⁴ bölgesel güç dengesinin sağlanması ve korunmasını, hedeflemiştir. Bu hedefler doğrultusunda 1993 yılında 'çifte kuşatma' adı verilen yeni stratejisini ortaya koymuş ve İsrail-Filistin Barışı için girişimlerde bulunmuştur.

Çifte Kuşatma stratejiyle ABD, Irak'a karşı İran'ı ya da İran'a karşı Irak'ı desteklemek, Irak ya da İran'a anti-hegemon olarak görev vermek yerine her ikisiyle de aynı anda mücadele etmek, bu ülkelerin bölgeye dair emellerini engellemek için kendisi aktif rol almak istemiştir.²³⁵ Çifte Kuşatma stratejisinin temelinde Basra Körfezindeki denge politikalarının uygulanmak istenmesi bulunmakta olup bu strateji, küreselleşmeyle birlikte Amerikan menfaatlerini meşrulaştırarak, Körfez petrolüne sahip olmak, mevcut olduğu iddia edilen nükleer silahların çoğalmasının önüne geçmek,²³⁶ Irak'ta Saddam Hüseyin yerine yeni bir yönetim oluşturmak ve İran'ın komşularına karşı barışçıl bir dış politika izlemesini sağlamak amacıyla ortaya konmuştur. İran'ın kitle imha silahları geliştirmesi, terörü desteklemesi ve Arap-İsrail barış sürecini engellemesine dair girişimlerini bozmayı sağlayan yaptırımlar, ABD yasalarıyla uygulanmakta olup dolayısıyla İran'a yapılan çevreleme tek taraflı ve sınırlı bir uygulamadır. Irak'a ise Kuveyt'in işgali sonrası BM Güvenlik Konseyi tarafından yaptırımlar uygulanmakta olup Irak'ı çevreleme politikası çok taraflı ve çok fazla etkisi olan bir uygulamadır.²³⁷

Körfez Savaşından sonra ABD'nin bölgeye ilişkin politikasıyla birlikte bölgedeki varlığında da farklılık olmuştur. ABD askeri varlığı bölge ülkelerinde özgürlüğü sınırlandıran simge olarak algılanmış ve Körfez ülkeleri rejimlerine karşı iç tehdidi artırabileceği düşünülmüştür. Çifte kuşatma stratejisi zorluklarına rağmen

²³³ Kemal Çiftçi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: 'Rıza'ya Dayalı 'Hegemonya'dan 'İmparatorluk' Düzenine," *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.10 (2009): 209.

²³⁴ A. Karim Safa, "ABD-Afganistan İlişkileri 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları Öncesi- Sonrası" (yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017), 8.

²³⁵ Gökçe Dalgıç, "Soğuk Savaş'tan Bugüne ABD ve 'Petrolcü' Müttefikleri," *Avrasya Dosyası* 8, no.4 (2002): 282.

²³⁶ N. Benan Kepsutlu, "Bill Clinton ve George W. Bush Dönemlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'ya Yönelik Ekonomi-Politik Yaklaşımları (1993 – 2008)," (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2015), 118.

²³⁷ Gökçe Dalgıç, "Soğuk Savaş'tan Bugüne ABD ve 'Petrolcü' Müttefikleri," *Avrasya Dosyası* 8, no.4 (2002): 283.

11 Eylül 2001'deki saldırılara kadar uygulanmıştır.²³⁸Clinton döneminde danışman olan Anthony Lake, Irak, İran, Kuzey Kore, Sudan gibi devletler için “haydut devletler” ifadesini kullanmıştır.²³⁹

1991'de Madrid'de, ABD ve SSCB'nin ortak girişimiyle düzenlenen Ortadoğu Uluslararası Barış Konferansı, barışı müzakere etmek için İsrail ile İsrail'i henüz tanımayan komşu Arap devletleri Lübnan, Suriye, Ürdün ve Filistinlileri (Filistinliler Ürdün Heyetiyle birlikte) ilk kez bir araya getirmiştir. ABD'nin savaş sonrası bölgedeki bozulan imajını düzeltmek istemesi, Körfez Krizinde önemli Arap ülkelerinin desteğini alabilmiş olması, İsrail ve FKÖ'nün siyasi konumlarının zayıflaması,²⁴⁰FKÖ'nün Körfez Savaşında ve bitiminde Saddam Hüseyin'i desteklemesi nedeniyle Arap ülkelerinden aktarılan yardımların kesilmesi, mali kriz nedeniyle dış yardımlara muhtaç duruma gelmesi, Arap rejimlerine yapılan Sovyet desteğinin kesilmesi,²⁴¹ve İsrail'de sınıfsal dönüşüm ve ülkenin uluslararası kapitalizme katılma isteği²⁴² gibi nedenler bu görüşmelerin gerçekleşmesini sağlamıştır.

1993 yılında Norveç'in başkenti Oslo'da Norveç Dışişleri Bakanının arabuluculuğuyla İsrail ile Yaser Arafat'ın önderliğindeki FKÖ arasında Oslo Barış Anlaşması imzalanmıştır. ABD, Anlaşma öncesinde tarafları teşvik etmek için Prensipler anlaşmasının imza törenine ev sahipliği yapmıştır. 1993-2000 yılları arasında Clinton yönetimi barış için İsrail'deki İşçi Partisini desteklemiş, ancak, 1995 yılında İsrail Başbakanı Rabin'in öldürülmesi sonrası ABD karşı kampanya yapmasına rağmen seçimi Likud Partisi kazanmış ve taviz vermeyen yönetim nedeniyle süreç tıkanmıştır.²⁴³Clinton, barışı sağlamaktaki kararlı tutumuyla, 1998 yılında Wye River'daki Ortadoğu zirvesinde İsrail ve Filistin liderlerini bir araya getirmiş, tarafları sürecin devam etmesine bağlı oldukları konusunda teyit ettirmiş, aynı yıl aktif arabuluculuk yaparak Filistin'i ziyaret etmiş, 2000 yılındaki Camp David Zirvesi'nde taraflara siyasi ve ekonomik taahhütlerde bulunarak yoğun baskı

²³⁸ Dalgıç, “Soğuk Savaş'tan Bugüne ABD,” 286.

²³⁹ A. Karim Safa, “ABD-Afganistan İlişkileri 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları Öncesi- Sonrası” (yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017), 9.

²⁴⁰ N.Neşe Kemiksiz, “Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları,” *Journal Of Awareness* 3, S.Özel (2018): 140.

²⁴¹ Özge Özkoç, “Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 64, no.3 (2009): 177.

²⁴² Özkoç, “Savaş ve Barış,” 192.

²⁴³ Haydar Oruç, “ABD'nin İsrail-Filistin Politikası.” 17 Nisan 2021 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/316967531> adresinden erişildi. (2015).

uygulamış ancak ABD heyetinde yer alan bazı Yahudi kökenli temsilcilerin İsrail'i desteklediklerinin ortaya çıkması sonucu Filistin'in ABD heyetine olan güveninin sarsılması nedeniyle barış süreci devam edememiş,²⁴⁴2000 yılındaki ikinci intifada ile sona ermiştir.

1990'lı yıllarda İsrail işgal ettiği yerlerin bir bölümünden çekilmesine rağmen, Batı Şeria ve Gazze'de Filistinlilerin kontrolündeki şehirlerin çevresindeki Yahudi yerleşimlerdeki inşaat çalışmalarına, Filistinlileri "kantonlara ayırma politikası"na devam etmiş, dolayısıyla Filistinlilere İsrail taleplerinin dayatıldığı, tarafların eşit olmadığı bu süreçte Filistinlilerin bağımsızlığından ziyade İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki varlığı pekiştirilmiş ve Filistin Yönetimi'nin işgal altındaki topraklarda egemenlik kurabilmesinin önü tıkanmıştır.²⁴⁵Oslo Anlaşması, uygulanamamış olmakla birlikte Filistin'e özerk bir yönetim çerçevesi çizmesi açısından önemli olup²⁴⁶antlaşma sayesinde İsrail-Ürdün arasında olumlu gelişmeler olmuş, Tunus ve Fas, Tel-Aviv'de temsilcilikler açmış ve İsrail, 1978 yılından beri işgal ettiği Lübnan topraklarından çekilme kararı almıştır. Ancak Suriye-İsrail ilişkileri ise çözümlenememiştir.²⁴⁷

Clinton, İsrail-Filistin sorununu kişisel mesele haline getirmiş, 1993-2000 yılları arasındaki kendi döneminde çözümlenebilmesi için çok çaba harcamıştır. Ancak daha sonra gelen Bush yönetimi bu sürece Clinton kadar sahip çıkmamıştır.²⁴⁸

²⁴⁴ Haydar Oruç, "ABD'nin İsrail-Filistin Politikası." 17 Nisan 2021 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/316967531> adresinden erişildi. (2015).

²⁴⁵ Özge Özkoç, "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 64, no.3 (2009): 192-193.

²⁴⁶ Haydar Oruç, "ABD'nin İsrail-Filistin Politikası." 17 Nisan 2021 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/316967531> adresinden erişildi. (2015).

²⁴⁷ N. Benan Kepsutlu, "Bill Clinton ve George W. Bush Dönemlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'ya Yönelik Ekonomi-Politik Yaklaşımları (1993 – 2008)," (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2015), 133.

²⁴⁸ Haydar Oruç, "ABD'nin İsrail-Filistin Politikası." 17 Nisan 2021 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/316967531> adresinden erişildi. (2015).

BÖLÜM 3: 11 EYLÜL SONRASI ABD’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI (2001-2011)

3.1 Bush Dönemi ve 11 Eylül Saldırıları

3.1.1 11 Eylül saldırıları

11 Eylül 2001 sabahı kaçırılan dört yolcu uçağından iki tanesinin ABD’nin New York’taki Dünya Ticaret Merkezi’nin ikiz kulelerine 18 dakika ara ile çarpmasıyla yanmaya başlayan iki kule kısa sürede çökmüş, yarım saat sonra ABD Savunma Bakanlığı’na (Pentagon) bir uçaklı saldırı daha yapılmış ve eş zamanlı ABD Dışişleri Bakanlığı’nın önünde bomba yüklü iki araç patlatılmış,²⁴⁹ dördüncü uçak ise Shanksville, Pensilvanya yakınlarında bir araziye düşmüştür. İki kulenin çökmesiyle 2603 kişi, Pentagon’a çarpan uçak nedeniyle 125 kişi, Pensilvanya yakınlarına düşen uçaktaki 48 kişi de hayatını kaybetmiştir.²⁵⁰ Birbiri ardına gerçekleşen bu saldırılar, ABD için kendi tarihinde maruz kaldığı Pearl Harbour’dan sonraki en büyük saldırı olarak görülen bu saldırılarla; ABD’nin imajı ağır bir darbe, CIA ve FBI büyük bir yara almış, Pentagon’un ve Dünya Ticaret Merkezinin vurulmuş olması ABD’ye meydan okunduğu algısını yaratmıştır. Ancak ilginç olan bu şiddetli saldırılar sonrası bahsi geçen istihbarat örgütlerinden kimse istifa etmemiş ya da görevden alınmamıştır.²⁵¹

11 Eylül saldırıları analiz edildiğinde, siyasi elitler, askeri elitler ve ekonomik elitler olmak üzere ABD’nin güç dinamiklerini oluşturan üçlü sac ayağının hedef alındığı görülmektedir.²⁵² "İslam’ın komünizme karşı bir kalkan olabileceği" görüşünü savunarak Orta Asya’daki "İslamcı Uyanış Hareketi”ni uyandırmayı hedefleyen ABD’nin Başkan Carter dönemindeki "Yeşil Kuşak Projesi”, köktendinci İslami terörün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. ABD radikal terörle yıllar sonra en büyük felakete maruz kalmış, "Kızıl tehlikeye karşı yeşil panzehir" görüşü 11 Eylülde anlamsız kalmıştır.

²⁴⁹ Şeyda Güdek, "ABD’nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü," *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no.4 (Ekim 2017): 145.

²⁵⁰ Murat Toman ve Halil Akman, "Küresel Teröre Karşı Savaş Doktrinin Oluşumu ve Ortadoğu’ya Yansımaları," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, no.35 (2014): 302.

²⁵¹ Ahmet Özer, "11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma," *Toplum ve Demokrasi Dergisi* 3, no.5 (Ocak-Nisan 2009): 208.

²⁵² Özer, "11 Eylül, Bölünen Dünya," 199.

Bu saldırılar ABD dış politikası için yeni bir kırılma noktası olarak görülse de ABD “Yeni Dünya Düzeni” adıyla ilan ettiği hegemonyasını gerçekleştirme anlayışıyla hareket etmiş, ABD’nin ekonomisinin daralmaya başladığı, dünya liderliğinin sorgulanmaya başlandığı bir dönemde, bir yandan büyük trajedilere sebep olurken diğer yandan ABD’nin tek yanlı politikalar izlemesi açısından içerde ve dışarıda en uygun ortamı yaratmıştır. “Yeni Amerikan Yüzyılı” sloganıyla hareket eden Yeni Muhafazakârların isteğiyle hazırlanmış olan, Amerikan Barışını (Pax Americana) tüm dünyada hâkim kılmayı hedefleyen “Yeni Yüzyıl İçin Amerika’nın Savunma Stratejisinin, Güçlerinin ve Kaynakların Yeniden İnşası” adlı raporun 51. sayfasında yer alan “Pearl Harbour gibi korkunç bir olay olmadan geçiş sürecinin çok uzun süreceği” ne ilişkin yorum, çok tartışılan ve bu felaketin habercisi olup olmadığını akla getiren bir husus olmuştur.²⁵³

11 Eylül saldırılarının terör saldırısı olduğu hususunda şüpheli yaklaşımlara neden olan bazı iddialara da değinecek olursak;

Amerikalı Yetkililerin, United Airlines ve American Airlines’a dair şüpheli işlemlerin hacminde olağanüstü bir artış yaşandığını söylemesi, hisse senetlerinin değerinin düşeceğine yönelik yapılan bu şüpheli yatırımların, 11 Eylül saldırısından önceki üç iş günü içinde gerçekleştiğinin belirtilmesi,²⁵⁴ 6 Mart 2002’deki toplantıda, Bilim Komisyonu Başkanı Kongre üyesi Boehlert’ın; önemli kanıtların geri dönüşümü olmayacak şekilde yitirildiğini ve binanın ayrıntılı planlarına aylarca ulaşamadığını belirtmesi,²⁵⁵ Mayıs 2002’de yayımlanan FEMA raporunda; eldeki bilgi ve zamanla, kulelerin yıkımına neden olan olayların net olarak belirlenemeyeceği hususunun yer alması,²⁵⁶ Başkan Bush ve Cheney’in araştırmayı sınırlandırmak istemesi,²⁵⁷ Bush yönetiminin Taliban ve Usama bin Laden’le çeşitli işler yapmakla suçlanması,²⁵⁸ konuları sıralanabilir.

Saldırlardan bir gün sonra ABD’de yayımlanan Superman isimli çizgi romanda saldırılara benzer görsellerin yer alması, Amerikan dizisi Simpsonlar’ın, 'New York City Against Homer' bölümünde Lisa’nın eline aldığı dergide, 9 rakamı

²⁵³ Murat Toman ve Halil Akman, “Küresel Teröre Karşı Savaş Doktrinin Oluşumu ve Ortadoğu’ya Yansımaları,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, no.35 (2014): 305.

²⁵⁴ Eric Hufschmid, *Sancılı Sorular 11 Eylül Saldırısının Bir Analizi*, çev. Özlem Bayraktar, (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2003), 15.

²⁵⁵ Eric Hufschmid, *Sancılı Sorular*, 11.

²⁵⁶ Eric Hufschmid, *Sancılı Sorular*, 22.

²⁵⁷ Eric Hufschmid, *Sancılı Sorular*, 154.

²⁵⁸ Eric Hufschmid, *Sancılı Sorular*, 171.

ve New York kelimesinin yazılı olması, 11 rakamını çağrıştıran Dünya Ticaret Merkezi'nin bir silüetinin bulunması, 1998 yılında yayımlanan ABD yapımı film olan Armageddon'da İkiz Kulelerin saldırıya uğradığının gösterilmesi,²⁵⁹ Los Angeles Times'ın 20 Eylül'de, saldırıdan bir ay önce saldırı düzenlemek için teröristlerin Amerika içlerine girdiği hususunda İsrail'in FBI'ı ve CIA'ı uyardığını yazması, ertesi gün 'açık bir düzeltme' yayımlayarak bunun yanlış olduğunu belirtmesi,²⁶⁰ hususları da saldırılara dair soru işaretlerine neden olmuştur.

3.1.2 Bush Doktrini

11 Eylül 2001 saldırıları sonucunda hem geleneksel çevreleme ve caydırıcılık içeren politikalardan hem de Bill Clinton dönemindeki çok taraflı işbirliği, küreselleşme vb. liberal dış politika yaklaşımından vazgeçilmiş, yeni muhafazakar düşünce sisteminin oluşturduğu önleyicilik stratejisini esas alan dış politika ön plana çıkmıştır.²⁶¹ ABD'nin güvenlik algısında değişme olmuş, uluslararası terör özellikle de radikal İslam, başlıca tehdit unsuru ya da düşman olarak görülmeye başlanmıştır.

Bush yönetimine göre; Ortadoğu'da demokratik rejimlerin olmaması bazı sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlara neden olmakta, bu rejimler halkların özgürlük isteklerini ve küreselleşmenin gereklerini yerine getirememekte, mevcut ekonomik, sosyal ve siyasal şartlar da radikalliğe ve ABD düşmanlığına sebep olmaktaydı.²⁶² ABD'ne temel itiraz Müslüman Arap dünyasından gelmekte, 11 Eylül saldırıları da S.Huntington tarafından savunulan "Uygurliklar Savaşı" tezini güçlendirmekteydi. 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin Soğuk Savaş'taki Sovyetler Birliği tehdidinin yerini "terör" almış, bir tarafta ABD ve birlikte mücadele edeceği devletler, diğer tarafta da terörist örgütler ve bunları desteklediği iddia edilen devletler yer almıştır. Bu saldırılar, Amerikan halkında Müslümanlara karşı ön yargıya yol açmış, eski öteki olan Komünizm yerine bugünkü dinsel öteki gelmiş, artık iki kutuplu

²⁵⁹ A Haber, "11 Eylül Saldırılarında Tüpler Ürperten Olay." 08 Şubat 2022 tarihinde <https://www.ahaber.com.tr/galeri/dunya/abdyi-sarsan-11-eylul-saldirilarinda-tuyler-urperten-olay> adresinden erişildi. (2019).

²⁶⁰ Eric Hufschmid, *Sancılı Sorular 11 Eylül Saldırısının Bir Analizi*, çev. Özlem Bayraktar, (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2003), 13.

²⁶¹ İrem Bilensoy, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması," *Lectio Socialis* 2, no.1 (2018): 62.

²⁶² Şeyda Güdek, "ABD'nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü," *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no.4 (Ekim 2017): 151.

mücadelenin İslam medeniyeti ile Batı (Hıristiyan) medeniyeti arasında olduğu düşüncesi hakim olmuştur.²⁶³

Dış politikada Bush Yönetimini etkisi altına alan Neo-conlar (Yeni Muhafazakarlar) sorunun Ortadoğu'nun siyasal kültüründen kaynaklandığını, baskıcı yönetimlerin insanları terörist faaliyetlerde bulunmaya ya da bunları desteklemeye ittiğini belirterek, bölgede demokrasinin yerleşmesi sağlanırsa bu sürecin insanları terörist faaliyetlerde bulunma fikrinden uzaklaştıracağını benimsemişlerdir.²⁶⁴ ABD, küresel ölçekte “*teröre karşı savaş*” ilan etmiş, Başkan Bush 27 Eylül 2001 tarihli Kongre konuşmasında, sonradan Bush Doktrini olarak anılacak stratejinin temel argümanına ve bu savaşın yol haritasına ilişkin bilgiler vermiştir:

“Emrimizdeki tüm kaynakları, her türlü istihbarat aracını, her türlü hukuki yaptırımını...küresel terör şebekesini yok etmek ve ele geçirmek için kullanacağız...Dünya üzerindeki tüm devletler şimdi bir karar vermek zorunda: Ya bizimlesiniz ya da teröristlerle. Bugünden itibaren, terörizme yataklık eden veya destek sağlamaya devam eden her devlet Birleşik Devletler tarafından düşman bir rejim olarak görülecektir...”²⁶⁵

Bush 29 Ocak 2002 tarihli konuşmasında “İran, Irak ve Kuzey Kore” ülkelerinden şer eksenini diye bahsetmiş, bunların teröre destek verdikleri ve kitle imha silahı üretme çabalarının engellenmesi hususunda şunları ifade etmiştir:

“Bu konuda düşünüp taşınacağız elbette. Ama zaman bizim lehimizde değil. Tehlikeler ortaya çıkarken ben olayların olmasını beklemeyeceğim...Amerika, dünyanın en tehlikeli rejimlerinin kendisini dünyanın en yıkıcı silahlarıyla tehdit etmelerine müsaade etmeyecektir.”²⁶⁶

1 Haziran 2002’de Birleşik Devletler Askeri Akademisi’ndeki (West Point) konuşmasında ise Başkan Bush, yeni dış politikasını şu şekilde ortaya koymuştur:

“Terörle savaş, savunmayla kazanılmayacaktır. Savaş alanını düşmanın bölgesine götürmeli...ondan kaynaklanacak tehditleri, ortaya çıkmalarına fırsat bırakmadan etkisiz hale getirmeliyiz. Günümüz dünyasında, güvenliği giden tek yol, eylemden geçmektedir...”²⁶⁷

²⁶³ Selim Kurt, “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Ortadoğu Politikası,” *Tarih Okulu Dergisi* 7, no.14 (2014): 176.

²⁶⁴ Onur Gürel, “Neo-Con Yaklaşımın George W. Bush Dönemindeki Etkisi ve Donald J. Trump Dönemi Olası Beklentiler,” *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 9, no.2 (2018): 151.

²⁶⁵ Şeyda Güdek, “ABD’nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü,” *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no.4 (Ekim 2017): 149.

²⁶⁶ Murat Alakel, ve Ahmet S.Yıldırım, “11 Eylül Sonrası ABD’nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış,” *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no.8 (2014): 151.

²⁶⁷ Muhittin Ataman ve Özkan Gökcan, “Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi,” *Akademik İncelemeler Dergisi* 7, no.2 (2012): 220.

Askeri güç kullanılmasını dış politikanın temel unsuru haline getirerek önleyici savaş stratejisine vurgu yapan ve “Bush Doktrini” olarak da bilinen bu anlayışla, tehdit tanımsız bırakılmış ve tehdit olarak algılanan hedeflere ABD’nin eylemde bulunması imkanını vermiştir. Ön-alıcı vuruşta, yakın ve güvenilir bir tehdit gerekli iken önleyici savaşta şüphe üzerine kurulu olası bir tehdit söz konusudur. BM Yasası’nda önleyici savaşa dair yasal bir meşruiyet zemini bulunmadığından, yeni güvenlik stratejisinde Bush Yönetimi önleyici savaş eylemini ön-alıcı vuruş olarak ele almıştır.²⁶⁸

Bush doktrini ABD’nin Ortadoğu’da yıllarca demokratikleşme yerine istikrara öncelik verdiğini, bu sayede bölgede güçlenen otoriter rejimlerden halkların zarar gördüğünü ve ABD karşıtlığının oluştuğunu iddia ediyor, terörizmin panzehirinin demokrasi ve özgürlükler olduğunu, dolayısıyla da Ortadoğu’da rejim değişikliği olması gerektiğini savunuyordu.²⁶⁹Bu doktrin çerçevesinde demokrasi yanlısı unsurlara destek verilerek yeni kurulacak yönetimle ABD’yi tehdit eden İslamcı hareketler tasfiye edilecekti. Bush Doktrini kapsamında dış politikaya ilişkin şu hususlar belirlenmiştir:

“Düşman devletlere ve kitle imha silahlarına sahip olmak isteyen teröristlere karşı askeri müdahalede bulunulacaktır. Stratejik olarak Amerika’nın kendi askeri gücü ile başka herhangi bir yabancı güç rekabet edemez. ABD stratejisine göre çok taraflı uluslararası işbirliğine taraf olunmakla birlikte, kendi güvenliği ve ulusal çıkarlarını korumak adına tek taraflı hareket etmekte tereddüt edilmeyecektir. Özellikle Müslüman ülkeler başta olmak üzere demokrasi ve insan hakları dünyaya yayılacaktır.”²⁷⁰

Bu doktrin temelde iki ayak üzerine kurulmuştur. Birincisi ABD’nin üstünlüğünün faydaları yani Amerika’nın hegemon konumunu sürdürerek insan özgürlüğünü koruması ve evrensel çıkarılara hizmet etmesi, ikinci ayağı ise algılanan tehditlere karşı önceden harekete geçilmesini öngören önleyici savaştır.²⁷¹ Bu doktrin çerçevesinde “ulusal güvenlik, askeri güç ve önleyici savaş” kavramları doktrinin temel kavramları olarak ortaya konulmuştur. Bush Doktrini, Ortadoğu’da ABD’nin çıkarlarını tehdit edebilecek Çin, Rusya ve AB gibi uluslararası aktörlerin ve diğer

²⁶⁸ Bülent S. Ağır, “Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?,” *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 3, no.12 (2006): 86.

²⁶⁹ Selim Kurt, “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Ortadoğu Politikası,” *Tarih Okulu Dergisi* 7, no.14 (2014): 179.

²⁷⁰ İrem Bilensoy, “George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması,” *Lectio Socialis* 2, no.1 (2018): 63.

²⁷¹ Şeyda Güdek, “ABD’nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü,” *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no.4 (Ekim 2017): 150.

bölgesel güçlerin caydırılması, mutlak üstünlüğünün tüm uluslararası sisteme kabul ettirilmesi amacını taşımakta olup bu amaca istinaden tek taraflı ve eylemsel bir yaklaşım içine giren ABD, ilk defa yayılcı bir politika izlemeye başlamıştır.²⁷²

17 Eylül 2002 tarihinde yayımlanan “National Security Strategy (Ulusal Güvenlik Stratejisi)” adlı belgede; teröre karşı mekânı ve süresi belli olmayan “küresel bir savaş” durumu ifade edilmekte, ABD’nin siyasal, askerî ve ekonomik açıdan “güç dengesini” kendi istediği gibi oluşturabilecek kuvvette olduğu belirtilmekte, müttefik ilişkilerinde “tek taraflılık” öngörülmekte,²⁷³ özgürlüklere engel olanların bertaraf edilmesi vurgulanmakta ve İslam ülkelerine de “öteki” yani “düşman” tanımı yapılmaktadır. Bu doktrin, ABD’nin kendi önceliklerini esas alarak uluslararası hukuku yorumladığı, terörist saldırıları sadece kendi ülkesine yapılan eylemler olarak gördüğü, “dostlar ve düşmanlar” olarak diğer devletleri ayırtırdığı, bundan dolayı meşruiyet sorununu artıran bir doktrin olarak görülmüştür.

Bush’un teröre karşı savaş ilan ettiği ve dünyaya “ya bizimlesiniz ya da karşımızdasınız” dediği dönem, ilk dönemi yani 2001 ile 2006 yılları arasında kapsamaktadır. İkinci dönemde de Bush’un, Yeni Muhafazakarlar’ın etkisinden tam olarak uzaklaşmadığı görülmüştür. Yeni stratejide de terörizmle mücadele ve tiranlıklara karşı özgürlüklerin teşviki gibi hususlar, ABD’nin öncelikleri olmuş, dünya barışına tehdidin “totaliter ideoloji”den kaynaklandığı vurgulanmıştır.²⁷⁴ Mart 2006’da yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi, “Tek Taraflılıktan Çok Taraflılığa” geçişte her iki olguyu da içinde barındırabilen bir “Geçiş Stratejisi” olarak değerlendirilebilir.²⁷⁵ Bu belgede, yalnızca terörizmle mücadele değil demokratikleşmemiş ülkelere Amerika’nın demokrasi götürme amacı açıklanmış, 2002 belgesinde terörizm hususunda dost-düşman ayrımı yapılırken, 2006 belgesinde

²⁷²Muhittin Ataman ve Özkan Gökcan, “Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılcılık Denemesi,” *Akademik İncelemeler Dergisi* 7, no.2 (2012): 217.

²⁷³Eyyub Kandemir, “ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S.Walt’un İttifak Teorisi,” *Savunma Bilimleri Dergisi* 10, no.2 (2011): 137.

²⁷⁴İsmail Ermağan, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası-Obama Dönemi ve Ak Parti,” *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 3, no.2 (2012): 27.

²⁷⁵Eyyub Kandemir, “ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S.Walt’un İttifak Teorisi,” *Savunma Bilimleri Dergisi* 10, no.2 (2011): 142.

demokratik olan ve olmayan rejimlerle, ABD'nin yanında olanlarla karşısında olanlar şeklinde bir ayırım yapılmıştır.²⁷⁶

Bush döneminde İsrail'de Sharon yönetimine çok fazla destek verilmesi, hem Ortadoğu barış sürecinin önünün kesilmesine hem de bu konudaki umutların sönmesine neden olmuştur.

3.1.3 Afganistan'a Müdahale

3.1.3.1 Müdahale nedenleri ve arka planı

Bush, 20 Eylül 2001'de, 9/11 saldırılarını yapanların Usame Bin Ladin'in liderliğindeki El-Kaide terör örgütünü olduğunu, buna ilişkin yeteri kadar delil olduğunu belirtmiştir.²⁷⁷ Afganistan'ı yöneten Taliban'ın El Kaide'yi ve örgüt lideri Bin Ladin'i koruduğunu ifade ederek, bunların ABD'ye teslim edilmesini, kamplarının kapatılmasını istemiş, bu talep yerine getirilmediğinde Afganistan'a askeri bir müdahalede bulunulacağını bildirmiştir. Taliban ise söz konusu saldırıları El Kaide'nin yaptığına dair yeterli kanıt olmadığını, bu derecede saldırı yapabilecek kadar olanakları olmadığını belirtmiştir.²⁷⁸ ABD'nin bu konuda net bir kanıt ortaya koyduğunu söylemek mümkün değildir.²⁷⁹

1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgali döneminde CIA tarafından komünizme karşı “özgürlük savaşçıları” olarak eğitilen, silahlandırılan ve finanse edilen radikal İslamcı mücahitler, Usame Bin Ladin'e ve Taliban rejimine bu topraklarda zemin hazırlamışlardır. 11 Eylül saldırıları sonrasında eski dost düşman olmuş, ABD, El Kaide'nin bulunduğu Afganistan'ı ilk hedef olarak belirlemiştir.

7 Ekim 2001'de Afganistan'a “Sürekli Özgürlük Operasyonu” isimli hareket düzenlenmiştir. BMGK'nun 12 Eylül 2001/1368 ve 28 Eylül 2001/1373 tarih ve sayılı kararlarında, terörün uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği ve ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası meşru müdafaa hakkı olduğu belirtilmiştir. ABD, BM Antlaşmasınının 51. maddesi ile BM Güvenlik Konseyi'nin 1368 ve 1373 sayılı

²⁷⁶ İrem Bilensoy, “George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması,” *Lectio Socialis* 2, no.1 (2018): 64.

²⁷⁷ Gül S. Acet, ve Fazlı Doğan, “11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine,” *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 17, no.33 (2017): 60.

²⁷⁸ İrem Bilensoy, “George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması,” *Lectio Socialis* 2, no.1 (2018): 60.

²⁷⁹ Şeyda Güdek, “ABD'nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü,” *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no.4 (Ekim 2017): 149.

kararlarını arkasına alarak bu operasyona meşruiyet kazandırma yoluna gitmiştir.²⁸⁰NATO desteği olmadan başlatılan harekatta, sonradan NATO'nun ve dolayısıyla AB'nin desteği alınmıştır.²⁸¹ Bu sayede NATO terörizmle mücadelede yeni bir misyon üstlenmeye başlamıştır. Bu operasyonlar Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51'inci maddesi ile NATO'nun 5'inci maddesi işletilerek yürütülmüştür.²⁸² Söz konusu operasyon El-Kaide liderinin ele geçirilmesi, terör örgütünün etkisizleştirilmesi ve Taliban rejiminin ortadan kaldırılması amacıyla başlatılmıştır.²⁸³

Eric Hufschmid "11 Eylül Saldırısının Bir Analizi Sancılı Sorular" adlı kitabında, bu müdahalenin asıl hedefinin Bin Ladin değil Taliban olduğunu söylemiştir:

"Amerikan askeri müdahalesinin hedefi Talibandı...1980'lerde Amerikan hükümeti... milyarlarca doları Usama'ya ve onun teröristlerine Rusya'yı ve Kuzey İttifakını yenmelerinde yardım etmek için vermişti. Öyleyse Usama o zamanlarda bir 'terörist' değildi. Aksine, Başkan Reagan Usama'nın mücahit arkadaşlarından bazılarını Beyaz Saray'da konuk ederken onlardan 'bizim kurucu babalarımızla ahlaken eşdeğer insanlar' olarak söz etmişti."²⁸⁴

Asya'nın "gözetleme kulesi" olan Afganistan'a ABD'nin müdahale etmesinin arka planında; Taliban'ın serbest piyasa ekonomisine ülkenin kapılarını kapatması ve ekonomik anlamda sınırların kaldırılmasına direnmesi,²⁸⁵ Orta Asya kaynaklarına ve pazarına ulaşılabilmesi, Çin, Rusya, Pakistan ve Hindistan gibi bölgesel güç olan devletlerin kontrol altına alınması, Pakistan-Afganistan üzerinden Doğu Hazar bölgesine uzanılması, Hazar'daki kaynakların güneye İran üzerinden, Doğu'ya Çin üzerinden, Batı'ya Rusya üzerinden ulaşımının engellenmesi ve Orta Asya petrolünün Hint Okyanusu'na erişiminin kontrol edilmesi,²⁸⁶hususlarının olduğu söylenebilir.

²⁸⁰ Gül S. Acet, ve Fazlı Doğan, "11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine," *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 17, no.33 (2017): 62.

²⁸¹Zafer Akbaş, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi," *History Studies*, no.3 (2011): 3.

²⁸²M.Turgut Demirtepe, ve İbrahim Erdoğan, "Obama'nın Afganistan Stratejisi: Değişim ve Süreklilik," *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 9, no.17 (2013): 54.

²⁸³ Onur Gürel, "Neo-Con Yaklaşımın George W. Bush Dönemindeki Etkisi ve Donald J. Trump Dönemi Olası Beklentiler," *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 9, no.2 (2018): 153.

²⁸⁴ Eric Hufschmid, *Sancılı Sorular 11 Eylül Saldırısının Bir Analizi*, çev. Özlem Bayraktar, (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2003), 31.

²⁸⁵ Çiğdem Akgül, ve Zehra Yılmaz, "Virtu'dan Demokrasiye 'Meşru' Şiddetin Evrimi: Güvenlik-Ortadoğu ve ABD Sarmalı," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 67, no.3 (2012): 14.

²⁸⁶ Tayfun Taşkın, "11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-ABD İlişkileri", (yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 2010), 56.

3.1.3.2 Müdahale sonrası Afganistan

Afganistan'a yapılan müdahale sonucunda yakın ülkelerde radikal İslamın yayılması önlenerek, Çin, Rusya ve Hindistan'ın etkili olduğu enerji koridoru bölgesinde etki alanı oluşturulmuş ve İran doğudan çevrelenmiştir.²⁸⁷Dış müdahale ile Taliban rejimi devrilmiş ve ABD öncülüğünde ülkenin inşa edilme süreci başlatılmıştır. Yapılandırma sürecinin her aşamasında etkili olan ABD askeri olarak ülkedeki varlığını korumuş, ekonomik olarak da Afganistan'a önemli katkıda bulunmuştur.

Yeni Afgan Anayasası 8 Ocak 2004 tarihinde aşiretler meclisi tarafından onaylanmış ve anayasa değişikliği yapılması 2020 yılına kadar yasaklanmıştır. Yeni anayasa ile doğrudan halkın seçtiği bir cumhurbaşkanı, iki cumhurbaşkanı yardımcısı, iki meclisli ve bağımsız yargıyı içeren bir başkanlık sistemi oluşturulmuştur.²⁸⁸2004 yılı Ekim ayında Hamid Karzai önderliğindeki geçici yönetim, iş başına getirilmiş, 2005 yılı Eylül ayında genel seçimler yapılarak meclis oluşturulmuştur.²⁸⁹ 2009'daki seçimlerde de şaibeli şekilde yaklaşık yüzde 58 oy alan Hamid Karzai yeniden Devlet Başkanlığına seçilmiştir.

Dış İlişkiler Konseyi raporunda, Bush dönemindeki (2003'te) ABD'nin Afganistan politikası kısaca şu şekilde belirtilmiştir: "Demokratik bir Afgan devletini kurmak, ülke sınırlarını güvenceye almak, barışı sağlamak ve teröristleri uzaklaştırmak, Afganistan'ı ekonomik açıdan ayakta durabilir noktaya getirmek ve bölgesel ticareti canlandırmak, kadınların ve azınlıkların haklarını korumak, uyuşturucu üretim ve ticaretini engellemek".²⁹⁰Obama döneminde ise terörün yeniden ortaya çıkmaması için merkezi hükümetin daha güçlü konuma getirilmesi ve askeri unsurlar yerine yumuşak güç unsurlarının kullanılması hedeflenmiştir.

Ancak Taliban'ın iktidardan uzaklaştırılmasına rağmen müdahalenin gerekçesi olan terör son bulmamış, Taliban'ın nüfuzunun azaltılması da tam anlamıyla başarılamamıştır. Bunun sebepleri olarak; ülke içindeki istikrarsızlık,

²⁸⁷ Onur Gürel, "Neo-Con Yaklaşımın George W. Bush Dönemindeki Etkisi ve Donald J. Trump Dönemi Olası Beklentiler," *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 9, no.2 (2018): 153.

²⁸⁸ Gül S. Acet, ve Fazlı Doğan, "11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine," *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 17, no.33 (2017): 65.

²⁸⁹ Onur Gürel, "Neo-Con Yaklaşımın George W. Bush Dönemindeki Etkisi ve Donald J. Trump Dönemi Olası Beklentiler," *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 9, no.2 (2018): 153.

²⁹⁰ Gül S. Acet, ve Fazlı Doğan, "11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine," *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 17, no.33 (2017): 67.

güvenliğin henüz oluşturulmadan uluslararası desteğin çekilmesi, ABD'nin halen devam eden etkisi sayılabilir. Sağlıksız yapılan seçimler, şaibeli seçim sonuçları, devlet yönetimindeki yolsuzluklar, güvenliğin kırılgan olması, fakirlik ve geleceğe dair belirsizlik de, ABD politikasının pek başarılı olamadığını göstermiştir.²⁹¹

2004-2005 döneminden itibaren Afganistan'da devlet hâkimiyeti bazı önemli kentler hariç tam olarak sağlanamamıştır. Özellikle iç kısımlarda, güney ve güneydoğudaki kırsal bölgede Taliban güçleri hâkimiyeti artırmıştır.²⁹² Taliban'ın bu bölgelerde başarılı olması, Karzai hükûmetine baskı yapması, ABD ve müttefiklerinin aleyhine bölgedeki dengelerin değişmeye başladığını göstermiştir. Taliban'ın ülkede etkin olması, "iş birlikçi" unsurlara karşı katı tavırları, halkın hükûmete yönelik desteğinin azalmasına neden olmuş, kimi bölgelerde "paralel Taliban yapılanması" ortaya çıkmış ve halk sorunlarının çözümü için Taliban mahkemelerine gitmeye başlamıştır. 2007 yılına gelindiğinde ise yaklaşık 37.000 kişilik NATO gücüne ve onca harcanan paraya rağmen Taliban karşısında mevzi kaybedilmiş, bu durum karşısında harekete geçen Bush yönetimi, ABD birliklerinin yeniden yapılandırılması ve Afganistan'a 20.000 kişilik ek askerî gücün gönderilmesini içeren yeni kararlar almıştır. Buna rağmen 2008 yılı, 5.000'den fazla kişinin yaşamını yitirdiği en kanlı dönem olmuştur.²⁹³ Obama döneminde Afganistan'a yapılan operasyon sayısı 2009'da 675'ten, 2011 yılında 2.200'e çıkmıştır.²⁹⁴

ABD öncülüğünde yapılan "Özgürlük Operasyonu" ile istenilen özgürlüğün sağlanamadığı görülmüştür. Amerikan müdahalesi sonrası zaten ülkede devam eden göç eylemleri daha da artmış ve kitlesel olarak yeni yer değişikliklerinin oluşmasının önünü açılmıştır. Bu göç dalgasından başta İran ve Pakistan olmak üzere Avrupa ve Asya devletleri ile Türkiye de etkilenmiştir.²⁹⁵ 31 Aralık 2014'te resmi olarak biten savaşta çok sayıda sivil hayatını kaybetmiş, işkence ve tecavüz gibi çok fazla insan hakları ihlalleri de yapılmıştır. El Kaide lideri Bin Ladin ise ancak 2011 yılında ele

²⁹¹ Acet, ve Doğan, "11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri," 70-71.

²⁹² Mehmet Köçer, "Afganistan'da Taliban Sonrası Sosyal Değişim," *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* no.46, (Kış 2019): 379.

²⁹³ M.Turgut Demirtepe, ve İbrahim Erdoğan, "Obama'nın Afganistan Stratejisi: Değişim ve Süreklilik," *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 9, no.17 (2013): 55.

²⁹⁴ Demirtepe, ve Erdoğan, "Obama'nın Afganistan Stratejisi" 66.

²⁹⁵ Yavuz Cankara ve Okan Çerez, "Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan'ın Göç Sorunu ve Türkiye'ye Yansımaları," *Türk Dünyası Araştırmaları* 124, no.245 (2020): 455.

geçirilebilmiştir. Afganistan’da, yaşanan bu olumsuzluklara rağmen Taliban sonrası dönemde eğitim²⁹⁶ ve sağlık alanında önemli gelişmelerin olduğu da söylenebilir.²⁹⁷

3.1.4 Irak’ın işgali

3.1.4.1 ABD’nin Irak politikası ve işgal nedenleri

Bush, 12 Eylül 2002 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda, Irak’ın terörist gruplara destek verdiğini, bunun tüm dünyayı tehdit ettiğini, Irak’ın kitle imha silahları konusunda girişimleri olduğunu, bu girişimlerle ilgili önemli belgelerin ellerinde olduğunu söylemiş, 8 Kasım 2002’de BMGK’de alınan 1441 sayılı kararla da Irak’ta kitle imha silahlarının denetlenmesi ve imha edilmesine karar verilmiştir. BM tarafından hazırlanan raporda, Irak’ta kitle imha silahlarına dair herhangi bir veriye rastlanmadığı ve müdahale edilmesini gerektirecek bir kanıtın bulunmadığı belirtilmiştir.²⁹⁸

Çin ve Rusya tarafından BM Güvenlik Konseyi’nde yapılacak oylamada veto yetkisinin kullanılacağı dile getirildiğinden ABD, askeri müdahaleye ilişkin karar tasarısını Güvenlik Konseyi gündemine getirmemiştir.²⁹⁹ ABD tarafından Bush’un önleyici savaş doktrini doğrultusunda BM’nin 1441 sayılı kararının müdahale için yeterli olduğu öne sürülerek, İngiltere, İspanya ve Portekiz’in de desteği ile BM’nin herhangi bir kararı olmaksızın uluslararası toplumun görüşleri dikkate alınmadan, 20 Mart 2003 tarihinde Irak operasyonu başlatılmıştır.³⁰⁰ ABD, yakın bir tehditin varlığından ziyade varsayımına dayanan bir tehdit algısıyla Irak’a operasyon gerçekleştirmiş, BMGK’nin önüne silah denetimini sağlayacak tedbirler koymayı değil silahlı güç kullanımını tercih etmiştir.³⁰¹

ABD, Irak’ta olduğu iddia edilen nükleer silahların etkisiz hale getirilmesi, Irak’ın El Kaide ile bağlantısının, küresel terörizm tehdidinin önüne geçilebilmesi ve

²⁹⁶ Mehmet Köçer, “Afganistan’da Taliban Sonrası Sosyal Değişim,” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* no.46, (Kış 2019): 374.

²⁹⁷ Köçer, “Afganistan’da Taliban Sonrası Sosyal Değişim” 378.

²⁹⁸ Şeyda Güdek, “ABD’nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü,” *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no.4 (Ekim 2017): 151.

²⁹⁹ Zafer Akbaş, “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi,” *History Studies*, no.3 (2011): 4.

³⁰⁰ Onur Gürel, “Neo-Con Yaklaşımın George W. Bush Dönemindeki Etkisi ve Donald J. Trump Dönemi Olası Beklentiler,” *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 9, no.2 (2018): 154.

³⁰¹ Murat Alakel, ve Ahmet S. Yıldırım, “11 Eylül Sonrası ABD’nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış,” *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no.8 (2014): 153.

bu unsurların en önemli nedeni olan antidemokratik Saddam Hüseyin ve Baas rejiminin yıkılması gibi gerekçelerle Irak'ı işgal etmiştir.³⁰²

ABD'nin Irak işgalinin asıl nedenleri ise; petrol kaynakları üzerinde hâkimiyet kurmak, bölge dışındaki rakip bir gücün Ortadoğu'daki enerji kaynaklarına girişini engellemek,³⁰³ İran, Türkiye, Rusya ve Pakistan olmak üzere tüm bölgeyi denetimi altına almak, İsrail'in güvenliği için Irak'ı tehdit olmaktan çıkarmak,³⁰⁴ Irak'ın bölgesel güç olmasının önüne geçmek, Ortadoğu'da ABD müttefiklerinin istikrarını sağlamak,³⁰⁵ Saddam sonrası Ortadoğu'ya örnek teşkil edecek "özgür ve demokratik Irak" oluşturarak domino etkisiyle tüm Ortadoğu'daki liberal dönüşüme olan direnci kırmak,³⁰⁶ bölgedeki etkinlik alanını genişletmek ve bölgede kendi çıkarlarına uygun yönetimler oluşturmak şeklinde özetlenebilir.

ABD'nin Irak işgalinde müze ve milli arşivlerin talan edilmesine tepki vermeyip Petrol Bakanlığı'nı koruma girişimi, Amerikan yönetimince Avrupalı petrol şirketleri ile Irak hükümetinin yaptığı anlaşmaların iptal edilmesi, Halliburton ve Chevron gibi Amerikan petrol şirketlerinin savaş sonrası büyük gelir elde etmesi, ABD'nin Irak petrolü üzerinde hâkimiyet kurmak istediğini göstermektedir.³⁰⁷

Emekli NATO komutanı General Wesley Clark, 2002 yılında İsrail'in güvenliğine yönelik şu şekilde bir açıklama yapmıştır:

"Şimdi bu saldırıdan yana olanlar size açık sözlülükle ve özel olarak itiraf edeceklerdir ki Saddam ABD açısından bir tehdit oluşturmamaktadır. Ancak onlar Saddam nükleer silaha sahip olursa bunu bir gün İsrail'e karşı kullanacak diye endişe ediyorlar."³⁰⁸

Eski senatörlerden Ernest Hollings ta Irak'ın Amerika için doğrudan tehdit olmadığını, ABD'nin İsrail'in güvenliği için Irak'ın işgal edildiğini belirtmiştir.³⁰⁹

³⁰²Onur Gürel, "Neo-Con Yaklaşımın George W. Bush Dönemindeki Etkisi ve Donald J. Trump Dönemi Olası Beklentiler," *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 9, no.2 (2018): 154.

³⁰³Hüseyin Altay ve Ulaş Nugay, "Ortadoğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi," *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, no.3 (2013): 22.

³⁰⁴Abdullah Ural, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009), 153.

³⁰⁵Bülent Uğrasız, "ABD'nin Irak Politikası," *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5, no.4, (2003): 153.

³⁰⁶Selim Kurt, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası," *Tarih Okulu Dergisi* 7, no.14 (2014): 179.

³⁰⁷Muhittin Ataman ve Özkan Gökcan, "Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi," *Akademik İncelemeler Dergisi* 7, no.2 (2012): 218.

³⁰⁸Merve Acar, "Yapısal Realizm Çerçevesinden Obama Dönemi ABD Dış Politikasının Orta Doğu'ya Yansımaları," *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 7, no.2 (2019): 35.

³⁰⁹Merve Acar, "Yapısal Realizm Çerçevesinden Obama Dönemi ABD Dış Politikası," 35.

3.1.4.2 İşgal sürecinde Türkiye'nin Irak'a yaklaşımı

Türkiye, Irak'ın işgaline yönelik olarak Irak'ın BM kararlarına uyması, BM kararı olmadan Irak'a müdahale edilmemesi ve sorunların barışçıl yollardan çözülmesi yaklaşımında olmuş, bir taraftan Irak hükümetinin BM ile işbirliği yapması konusunda çaba harcamış, diğer taraftan sorunun güç kullanılmadan çözülmesi için bölge ülkeleri ile girişimlerde bulunmuştur.³¹⁰Türkiye, Irak'a Kuzey'den, Türk topraklarından girilmesine karşı çıkmış, 1 Mart 2003'te "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresi"ni Meclisten geçirmeyerek Türkiye üzerinden ABD'nin Irak'a girişine onay vermemiş,³¹¹Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik bir strateji izlemiştir. Kürtlerin Irak'ın kuzeyinde bir devlet kurmaları durumunda Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundaki terör unsurlarının daha da artacağını düşünen ve yıllardır etnik temelli bölücü terör ile mücadele eden Türkiye, Irak'ın bölünmesinin milli çıkarlarına yönelik bir tehdit olduğunu belirtmiştir.³¹²Kerkük'ü Kürt grupların ele geçirmesine ya da Irak operasyonu sonrası Türkmenlerin statülerinin iyice zayıflamasına dair endişelerini de yetkililer vasıtasıyla çeşitli yerlerde dile getirmiştir.

ABD, 255 savaş uçağı, 65 helikopter ve 62.000 askeri, Irak'ın kuzeyinden Türkiye'de ikinci bir cephe açarak konuşlandırmayı istemiş, ancak bu isteğin 1 Mart 2003'teki TBMM oylamasında reddedilmesiyle Türkiye savaşta aktif rol almamış, askerlerini göndermeyerek Türk topraklarının operasyon için kullanılmasına izin vermemiş ve sadece savaş başladıktan sonra hava sahasını ABD'ye açmıştır.³¹³Bu durum ise iki ülke arasındaki ilişkilerin sarsılmasına neden olmuştur. Mahir Kaynak 2004 tarihli röportajında, Türkiye'nin tezkereyi reddetmesine ilişkin olarak; bir dönüm noktası yaşandığını, eğer tezkere kabul edilseydi Türk ve Amerikan askerlerinin bölgede geniş bir alanda çarpışıyor olduğunu belirtmiştir.³¹⁴

³¹⁰ Şadiye Deniz, "Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, no.20 (2012): 180.

³¹¹ Melek Ulagay Taylan. "Irak'ın İşgali." 08 Şubat 2022 tarihinde <https://bianet.org/bianet/siyaset/179817-irak-in-ısgali> adresinden erişildi. (2016).

³¹² Buket Tunç, "Irak İşgali Sonrasında ABD'nin Ortadoğu Politikasında Türkiye'nin Rolü" yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2016),49.

³¹³ Buket Tunç, "Irak İşgali Sonrasında ABD'nin Ortadoğu Politikasında Türkiye'nin Rolü," 53.

³¹⁴ Mahir Kaynak ve Emin Gürses, *Büyük Ortadoğu Projesi* (İstanbul: İlk yayınları, 2004), 94.

Saddam sonrası Kuzey Irak'taki Kürt aşiret liderlerinin ABD ile samimi ilişkileri, Kuzey Iraklı Kürtlerin Irak'ta elde ettikleri alan hakimiyeti, Türkiye'nin endişelerini haklı çıkaran hususlar olmuştur. Irak'ın işgali sürerken, Türkiye'nin Kuzey Irak'tan gelecek olası riskleri önlemek için Irak'ın kuzeyine askeri güç sevk etme isteğine Amerikalı yetkililer karşı çıkmıştır.³¹⁵

Irak'ta asli unsur olarak görülmeyen Türkmenlerin uğradığı haksızlıklar, özellikle Sünni Türkmenlere Telafer'de ABD ve Kürtlerin uyguladığı siddetli ve baskıcı önlemler Türkiye'yi son derece rahatsız etmiştir. Kuzeyde peşmergelerin Kerkük'te yaptıkları yağma olayları, Türkmenlere karşı başlatılan saldırı eylemleri ve kentin nüfus oranını değiştirme çabaları, Türkiye'yi harekete geçirmiş, Kerkük kentinin tamamen Kürtlere bırakılmasının önüne geçmiştir.³¹⁶

3.1.4.3 İşgal sonrası Irak ve ABD'nin tutumu

20 Mart 2003 tarihinde başlayan işgal karşısında Irak halkından istediği desteği alamayan Saddam Hüseyin Nisan 2003'te iktidarı terk edip kaçmak zorunda kalmış,³¹⁷ 13 Aralık 2004'te üstü kamufle edilmiş bir sığınakta yakalanmıştır. İktidar olduğu dönemde Kürt ve Şii sivillere karşı işlediği suçlardan dolayı idam cezasına mahkum edilen Saddam Hüseyin 30 Aralık 2006 tarihinde asılarak idam edilmiş olup Saddam Hüseyin'in düşüşüyle 35 yıllık Baas rejimi sona ermiştir.³¹⁸

ABD'nin Irak'ta kitle imha silahlarının varlığına ve Irak ile El-Kaide arasında bağ olduğuna dair iddiaları ispatlanamamış,³¹⁹ savaştan sonra kitle imha silahlarının izine rastlanamamış, savaş sonrasında CIA tarafından verilen bazı bilgilerin doğru olmadığı anlaşılmış, yayımlanan bir makalede, Saddam ile El Kaide arasında işbirliği olduğuna ilişkin deliller elde edilmesi konusunda CIA üzerinde baskı kurulduğu, bazen de CIA'nın devre dışı bırakıldığı belirtilmiştir.³²⁰ 2003 yılına özgü olarak

³¹⁵ Şadiye Deniz, "Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, no.20 (2012): 180.

³¹⁶ Sertif Demir, "Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* no.12, no.2 (2012): 564.

³¹⁷ E.Zeynep Daban, ve Cihan Daban, "Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi," *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (2018): 102.

³¹⁸ Ferhat Güngör, "Ortadoğu Denklemine Irak Türkmenleri ve Geleceği," *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 1, no.2 (2014): 29.

³¹⁹ Murat Alakel, ve Ahmet S.Yıldırım, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış," *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no.8 (2014): 157.

³²⁰ Zafer Akbaş, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi," *History Studies*, no.3 (2011): 3.

Saddam rejiminin kitle imha silahlarını kullanmadığı, 2001-2009 yıllarındaki olaylar incelenerek hazırlanan ve 2016 yılında Londra’da yayınlanan Chilcot raporuyla ortaya çıkmış, Saddam’ın o dönem için bir tehdit unsuru olmadığı ve Başbakan Tony Blair’in Irak’a ilişkin almış olduğu askeri harekâtın yanlış olduğu raporda ifade edilmiştir.³²¹ Londra Yüksek Mahkemesi Blair hakkında açılacak davaları reddettiğinden Blair’e yönelik herhangi bir dava açılmamıştır.³²²

ABD’nin işgal sonrasında egemenliği Irak’a devretmesi ile ilgili öncelikli üç aşamadan bahsedilebilir:³²³ İlk aşama, Irak’ın işgal edilmesi sonrası olan aşamadır. Saddam Hüseyin sonrası, 16 Mayıs 2003’te müttefikler tarafından “Koalisyon Geçici Otoritesi” oluşturulmuş,³²⁴ülke temmuz ayına kadar Amerikalı idareci yönetimindeki bu otoriteyle yönetilmiş³²⁵ve alınan kararlardan özellikle ikisi var olan mezhep çatışmasının daha da artmasına sebep olmuştur. Bunlardan ilki Baas’tan arındırma kampanyası olup bu kapsamda Baas rejimiyle ilişkili Sünni olan devlet görevlileri görevlerinden alınmışlardır. İkinci karar da Irak güvenlik güçlerinin dağıtılması olup bu çerçevede Sünnilerin de bulunduğu pek çok askerin görevine son verilmiştir.³²⁶ Daha sonra 13 Temmuz 2003 tarihinde “Irak Geçici Yönetim Konseyi” (IGYK) oluşturulmuş, 08 Mart 2004 tarihinde, IGYK tarafından Geçici Anayasa konumundaki “Irak Devleti Geçici Yönetim Yasası” (IDGYY) oybirliğiyle kabul edilmiş ve aynı tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir.³²⁷ Bu konsey Haziran 2004’te tüm yetkilerini ve Başbakanlık makamını, Irak Geçici Hükümeti’ne devretmiştir.

Emin Gürses 2004 tarihli röportajında, “Irak Devleti Geçici Yönetim Yasası”nda ABD’nin siyasal etkisine ilişkin olarak; 08 Mart 2004’te kabul edilen 62 maddelik anayasanın maddelerine bakıldığında, kuzeyde bir Kürt bölgesinin oluşturulacağını, Irak Ordusunun buraya giremeyeceğini, burada gevşek bir

³²¹ E.Zeynep Daban. ve Cihan Daban, “Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt’in İşgali ve ABD’nin Irak’a Müdahalesi,” *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (2018): 103.

³²² Daban, ve Daban, “Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası,” 105.

³²³ Zafer Akbaş, “Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri,” *The Journal of Academic Social Science Studies* 5, no.4 (2012): 325.

³²⁴ Selim Kurt, “Irak ve Şam İslam Devleti’nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri’nin Rolü,” *Ortadoğu Etütleri* 11, no.2 (2019): 409.

³²⁵ E.Zeynep Daban. ve Cihan Daban, “Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt’in İşgali ve ABD’nin Irak’a Müdahalesi,” *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (2018): 102.

³²⁶ Selim Kurt, “Irak ve Şam İslam Devleti’nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri’nin Rolü,” *Ortadoğu Etütleri* 11, no.2 (2019): 416.

³²⁷ Sibel Karaca, “Büyük Ortadoğu Projesi Ekseninde Irak’ın Kuzeyindeki Gelişmeler ve Türkiye’ye Yönelik Muhtemel Ekonomik Etkileri” (yüksek lisans tezi Niğde Üniversitesi, 2015), 147.

federasyon türü yapılanma planlandığını, eğitim dışında Türkmenlerin haklarından pek söz edilmediğini, İslamın resmi din olarak kabul edildiğini ancak İslam hukukunun tam uygulanmayacağını ve ABD'nin laiklik ve demokrasi karşıtı bir düzen kurmaya çalıştığını, Kuzey Irak'ta İsrail'in yükünü hafifletecek, bölge ülkeleriyle kavgalı olacak, o görevi verenlere ise bağımlı kalacak bir Müslüman İsrail yaratılmaya çalıştığını dile getirmiştir. Mahir Kaynak da 2004 tarihli röportajında, bu konuya ilişkin olarak; Türkiye'nin örnek ülke olarak gösterildiğini ancak Irak'ta Türkiye'nin örnek alınmadığını, Anayasada, Irak'ın dininin İslam olduğunun belirtildiğini ama ülkede İslam anlayışları farklı olan Şii ve Sünni mezhepleri bulunduğundan çatışma tohumlarının bu şekilde Anayasaya koyulduğunu, ifade etmiştir.³²⁸

İkinci aşama 30 Ocak 2005'te meclis seçimlerinin yapılarak Irak Geçiş Hükümeti'nin oluşturulmasını içeren aşamadır. Bu aşamada meclise 275 milletvekili seçilmiş, "Irak Geçiş Hükümeti" 28 Nisan 2005'te kurulmuş ve yeni parlamento tarafından onaylanmıştır.³²⁹Devletin şekillenmesinde rol alma hususunda hayal kırıklığına uğrayan Sünni Arapların bu seçimleri boykot etmesi ve silahlı mücadeleye girişmesi, Şii Arap ve Kürt grupların parlamentoda çoğunluğu elde etmesine sebep olmuştur.³³⁰

Üçüncü aşama ise 15 Ekim 2005'te Anayasa'nın referandumla sunulması ve kabul edilmesiyle birlikte 15 Aralık 2005'teki yeni meclis seçimlerinin yapılmasını içeren aşamadır.³³¹Kürdistan Bölgesel Yönetimini tanıyan ve Irak'ı federal bir cumhuriyet olarak tanımlayan Anayasa, 15 Ekim 2005'te referandumla kabul edilmiştir. Bu anayasada Kuzey Irak "Kürt Özerk Bölgesi" adını almış, Irak Kürdistan Demokrat Partisi (IKDP) lideri Mesud Barzani başkan olarak seçilmiştir. 15 Aralık'taki meclis seçimlerinde üç grup ön plana çıkmış olup bunlar Kanun Devleti Komisyonu, El İrakîye Listesi ve Irak Ulusal İttifakı'dır. Mayıs 2006'da

³²⁸ Mahir Kaynak ve Emin Gürses, *Büyük Ortadoğu Projesi* (İstanbul: İlk yayımları, 2004), 65-74.

³²⁹ Zafer Akbaş, "Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri," *The Journal of Academic Social Science Studies* 5, no.4 (2012): 325.

³³⁰ E.Zeynep Daban. ve Cihan Daban, "Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi," *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (2018): 102.

³³¹ Zafer Akbaş, "Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri," *The Journal of Academic Social Science Studies* 5, no.4 (2012): 325.

Kanun Devleti Komisyonu'nun lideri Nuri El Maliki, Sünni Araplara da sınırlı bir temsil sağlayarak Şii Araplar ve Kürtler arasında koalisyon hükümeti kurmuştur.³³²

Irak'ın işgali ve Saddam'ın gidişi ülkenin politik dengesini değiştirmiş, bu değişimin temel unsurlardan biri ise 'mezhepçilik' olmuştur. İşgal sonrası Irak'ta devlet inşa süreci 2003-2006 yılları arasında gerçekleşmiştir. Devlet büyük oranda Şii-Kürt anlaşmasının bir sonucu olarak şekillenmiş, Sünnilere politik ve toplumsal alanlarda çok fazla yer verilmemiştir. Şii çoğunluğun iktidar olması Sünni kesimde, ülkedeki Amerikan işgalinin devam etmesi de Şii'lerde rahatsızlık yaratmıştır. Amerika'nın varlığı Irak'ta Amerikan karşıtı cihatçılar yetişmesine sebep olmuş, ABD savaş sırasında yoğun bir direnişle karşılaşmış, komşu ve diğer Arap ülkelerinden gelen yabancı İslamcı cihatçıların lideri Ebu Musa El Zarkawi, El Kaide'nin Irak kolunu oluşturmak ve yeni İslam devleti kurmak için eyleme geçmiştir.³³³Sünnilerle Şii'ler arasındaki iç savaşın temeli de bu şekilde atılmıştır.

Irak'ta değişik yerlerde tutukevleri inşa edilmiş, Saddam Hüseyin zamanında kullanılan Ebu Gureyb gibi işkencehaneler, Irak'ta ağır işkencelerin yapıldığı ve tutuklu kişilerin onurlarıyla oynandığı bir yere dönüşmüş³³⁴ve tüm dünyanın tepkisine neden olan ağır insan hakları ihlalleri yapılmıştır.³³⁵ İşgal sonrası Türkmenlere yapılan baskı ve şiddet artmış, Kerkük, Selahaddin ve Musul'da Türkmenler saldırılara maruz kalmış,³³⁶ ABD, Türkmen şehri Kerkük'ün Kürtleştirilmesinin önünü açmış, Kürt yönetimi Kerkük bölgesine Kürt nüfusunu artırmak adına göçler sağlamış,³³⁷bu sebeple Türkmenler 2003 yılından beri Irak'ın siyasi yapılanmasında etkin bir rol oynayamamışlardır.

ABD dokuz yıllık işgalini 2011 yılının Aralık ayında sonlandırmış ve geride istikrarsız, fiilen parçalanmış ve savaşın eşiğinde bir halk kalmıştır. ABD'nin çekilmesiyle, Bağdat yönetimindeki siyasi gruplar arasındaki politik çekişmeden

³³² E.Zeynep Daban. ve Cihan Daban, "Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi," *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (2018): 102-103.

³³³ Melek Ulagay Taylan. "Irak'ta Uzun Soluklu Savaşa Doğru." 08 Şubat 2022 tarihinde <https://bianet.org/bianet/siyaset/179865-irak-ta-uzun-soluklu-savasa-dogru> adresinden erişildi. (2016).

³³⁴ Taylan, "Irak'ta Uzun Soluklu Savaşa Doğru." (2016).

³³⁵ Şeyda Güdek, "ABD'nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü," *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no.4 (Ekim 2017): 152.

³³⁶Ferhat Güngör, "Ortadoğu Denklemine Irak Türkmenleri ve Geleceği," *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 1, no.2 (2014): 31.

³³⁷ Arzu Al ve Nur Aslan, "Türkiye'nin Güvenlik Anlayışındaki Dönüşüm: Türkiye-İrak İlişkileri," *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi* 7, no.2, (2019): 510.

dolayı Irak'ta bir otorite boşluğu yaşandığı, terör eylemlerinde artış olduğu ve mezhebe dayalı ayrımın daha da derinleştiği görülmüştür.³³⁸ Yaklaşık 32 milyon nüfusu olan Irak'ta halkın %60-65'lik kısmı Şii, geri kalan %32-37'si ise Sünni Müslüman olup ABD'nin çekilmesinden sonra Şii olan Maliki yönetimi Sünniler üzerindeki baskıyı arttırmış,³³⁹ rejimden dışlamaya çalışmış ve İran'la daha yakın bir ilişki içine girmiştir. Mülteci sorunu Irak ve komşu ülkelere önemli bir sorun teşkil etmiş, yaklaşık 4,5 milyon Iraklı yerinden edilmiş,³⁴⁰ 1 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiş, çok sayıda insan da sakat kalmıştır.³⁴¹

Irak gayri resmi olarak üç parçaya bölünmüş, Güney Irak'ta Şii Arapları temsil eden ABD ve İran destekli merkezi hükümet, Batı Irak'ta Sünni Arapları temsil eden IŞİD ve Kuzeydoğu Irak'ta ise Peşmerge Kürtler egemenlik alanı oluşturmuşlardır.³⁴² Iraklı Kürtler ABD'ye verdikleri destekle ciddi siyasi ve ekonomik kazançlar elde etmişlerdir. Hukuken olmasa da fiilen ABD'ye dayanan bir Kürdistan kurulmuştur. İran, Irak'taki Şiilerle yaklaşık seksen milyonluk bir Şii Hilali meydana getirmiş ve Irak'taki etkisini artırmıştır. Savaş sonrasında zengin petrol kaynaklarına sahip ihtilafli Kerkük bölgesinin paylaşılmasından dolayı merkezi Bağdat hükümeti ile Kürdistan Bölgesel Özerk yönetimi arasındaki gerilim sürekli yüksek olmuştur.³⁴³

ABD'nin Irak Ordusundaki ve ülkeyi yöneten Baas Partilileri ile memurlarını görevden alması ve orantısız güç kullanması direnişçilere desteğin artmasına neden olmuştur. Yönetimde uygun olmayan görevlendirmeler yaparak hassas durumdaki etnik ve dinsel çekişmelerin artmasını sağlayan ABD, Şiilerin siyasi anlamda güçlenmesine büyük destek vermiş, ancak daha sonra güç dengesinin tamamen Şiilere kaymasının Irak üzerindeki İran etkisinin artacağı hususunda endişeye

³³⁸Zafer Akbaş, "Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri," *The Journal of Academic Social Science Studies* 5, no.4 (2012): 325.

³³⁹ E.Beyza Ateş Çiftçi, "IŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri," *Lectio Socialis* 1, no.1 (2017): 52.

³⁴⁰ Sertif Demir, "Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* no.12, no.2 (2012): 563.

³⁴¹ E.Zeynep Daban. ve Cihan Daban, "Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi," *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (2018): 101.

³⁴² Murat Toman ve Halil Akman, "Küresel Teröre Karşı Savaş Doktrinin Oluşumu ve Ortadoğu'ya Yansımaları," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, no.35 (2014): 313.

³⁴³Ferhat Güngör, "Ortadoğu Denklemine Irak Türkmenleri ve Geleceği," *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 1, no.2 (2014): 31.

kapılmıştır.³⁴⁴ ABD'nin Maliki hükümetine verdiği desteğin en önemli nedeninin El Kaide'nin Irak'ta güçleneceği korkusu olduğu iddia edilmiştir. Irak'ın anayasa yapım sürecinde birinci derecede etkili olan ABD'nin bu süreçte toplumun değerlerini ve iç dinamiklerini dikkate almadığı görülmüştür.³⁴⁵

ABD Irak'ta izlediği Kürt merkezli politika ile Kürtlerin kendi "Kürt Özerk Bölgesi"ni kurmalarına imkan sağlanmış, Arapların Şii ve Sünni diye bölünmelerinin yolu açılmış, böylelikle Irak'ta ulusal bir toplumsal bağ oluşmasının önü kesilmiştir. Kürtlerin müttefik olarak görülmesi ve bu grupların diğer etnik unsurlara karşı kullanılması, Irak yönetiminde üst düzey sivil ve askeri yöneticiler arasında görüş ayrılığına sebep olmuştur.³⁴⁶ Destek verilen Kürtlerle ve İran tarafından desteklenen Şiiilerin Irak'taki ayrılıkçı faaliyetleri "Irak halkının demokratikleşmesi" adımları olarak görülmüştür.³⁴⁷ BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Irak işgalini, "BM antlaşmasını ihlal eden gayrimeşru bir eylem" olarak değerlendirmiştir. Ebu Gureyb cezaevinde gerçekleşen skandallar, ABD'ye uluslararası alanda prestij kaybettirmiş, uluslararası hukuku tanımayan bir ülke olarak görülmesine neden olmuştur.³⁴⁸

ABD ciddi maddi ve manevi kayıplarla başarısız gibi görünse de, uzun vadede Irak'la ilgili kazanım elde ettiği söylenebilir. Irak işgali sonunda, bölgeye tehdit oluşturan rejimin gitmesiyle Irak'ta yakın ilişki kurulan bir yönetim işbaşına gelmiş, Irak'ın yeniden inşasında Amerikan şirketlerine önemli pay verilmiş, diğer ülkelere yapılan silah satışıyla önemli kazanç elde edilmiş,³⁴⁹ Irak'ta çıkarılan petrolden BP, Shell, Exxon Mobil ve Chevron gibi büyük petrol şirketlerinin pay alması sağlanmış,³⁵⁰ müttefik olarak gördüğü Kürtlerin kendi özerk bölgelerinin

³⁴⁴ Ferhat Güngör, "Ortadoğu Denklemine Irak Türkmenleri ve Geleceği," 32.

³⁴⁵ Cansel Poyraz, "Irak'ın İşgalinin ABD Dış Politika Doktrinleri Çerçevesinde Oryantalist Açından Değerlendirilmesi" (doktora tezi Marmara Üniversitesi, 2013), 131.

³⁴⁶ Sertif Demir, "Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* no.12, no.2 (2012): 558.

³⁴⁷ Sibel Karaca, "Büyük Ortadoğu Projesi Ekseninde Irak'ın Kuzeyindeki Gelişmeler ve Türkiye'ye Yönelik Muhtemel Ekonomik Etkileri" (yüksek lisans tezi Niğde Üniversitesi, 2015), 157.

³⁴⁸ Selim Kurt, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası," *Tarih Okulu Dergisi* 7, no.14 (2014): 180.

³⁴⁹ Sertif Demir, "Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* no.12, no.2 (2012): 560.

³⁵⁰ Murat Toman ve Halil Akman, "Küresel Teröre Karşı Savaş Doktrininin Oluşumu ve Ortadoğu'ya Yansımaları," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, no.35 (2014): 312.

kurulması gerçekleşmiş ve bu kapsamda petrol da dahil olmak üzere bölgede bir alan hakimiyeti sağlamış görünmektedir.³⁵¹

3.1.5 Bush dönemi İran politikası

1979 İran İslam devriminden önce ABD'nin yakın bir müttefiki olarak uluslararası sisteme entegre edilen İran, devrimden sonra sistemden izole edilerek Amerikan politikası doğrultusunda pozisyonunu şekillendirmek durumunda kalmış, zaman içinde her iki yönetim hem düşünce hem de eylem bazında iki ciddi rakip durumuna gelmiştir.³⁵² 11 Eylül sonrası ABD'nin Taliban'a yönelik müdahalesi İran'ın lehine bir hamle olmuş, bu saldırıları ilk kınayan ülkelerden biri olarak İran, Bush'un terörizme karşı savaş konseptinde El-Kaide ve Talibanı yok etmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Ancak ABD ile İran arasındaki Taliban'a karşı duyulan ortak antipati sayesinde yaşanan bu işbirliği uzun süreli olamamış, ABD bazı El-Kaide üyelerine güvenli yer temin etmek, önemli teröristlerden bazılarını saklamak, Kabil'deki hükümeti zayıflatmak gibi çabalarından dolayı İran'ı tehdit olarak görmeye başlamış, İran da Amerikan'ın Afganistan ve Orta Asya'daki askeri varlığına şiddetle karşı çıkmıştır.³⁵³

2002 yılı başlarında Karine-A olayı denilen İran'dan Filistin Yönetimine yapılan silah kaçakçılığı girişimi ilişkilerin daha da gerginleşmesine ve kritik bir döneme girilmesine neden olmuştur. İsrail tarafından Kızıldeniz'de durdurulan Karine-A isimli gemide bulunan silahların İran yapımı olduğu ve Arafat'ın silahlandırılmak istendiğini İsrail'in açıklaması üzerine Bush yönetiminde bu iddialar kabul edilmiş,³⁵⁴ bu olay İran'ın terör örgütlerini desteklediği ve İsrail-Filistin arasındaki barış sürecini olumsuz etkilediği yönünde ABD'yi ciddi ölçüde kaygılandırmıştır.³⁵⁵ İki devlet arasında ilk olarak 1957 yılında Şah döneminde yapılan anlaşmayla başlayan nükleer işbirliği, 1979 İran İslam Devrimi ve 1980 İran-İrak savaşı sonrası sona ermiş, İran'ın uranyum zenginleştirme amacı, teröre desteği,

³⁵¹ Sertif Demir, "İrak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* no.12, no.2 (2012): 562.

³⁵² Meysune Yaşar, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemi ABD'nin İran'a Yönelik Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi" (yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015), 171.

³⁵³ Gawdat Bahgat, "Iran, the United States, and the War on Terrorism," *Studies in Conflict and Terrorism* 26, no.2 (2003): 95-96.

³⁵⁴ Meysune Yaşar, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemi ABD'nin İran'a Yönelik Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi" (yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015), 70.

³⁵⁵ Gawdat Bahgat, "Iran, the United States, and the War on Terrorism," *Studies in Conflict and Terrorism* 26, no.2 (2003): 98.

ve ABD değerlerini benimsemeyen antidemokratik yapısı nedeniyle İran'ı tehdit unsuru olarak gören Bush, 29 Ocak 2002 tarihli konuşmasında ülkeyi Irak ve Kuzey Kore ile birlikte “şer eksenli” içine dahil etmiş ve düşman olarak tanımlamıştır.³⁵⁶Başkan Hatemi bu söylemi “düşmanca ve aşağılayıcı” olarak nitelendirmiş, İran'daki reformcular tarafından da bu söylem darbe niteliğinde algılanmış ve rejimi savunanlarla birlikte Bush yönetimine karşı tavır alma konusunda birleştirmiştir. Ayrıca, İran dahil yedi ülkenin vatandaşlarına göçmen olmayan vize verilmesini yasaklayan “Gelişmiş Sınır Güvenliği ve 2002 Vize Giriş Reformu” yasasının çıkarılması da bozulan ilişkilerin daha da zarar görmesine neden olmuştur.³⁵⁷

ABD yönetimince, terör olaylarına destek veren ülke olarak görülen İran'ı hedef alan faaliyetlere hız verilmiş, askeri operasyon olmadan halkın desteği ile rejim değişikliğinin gerçekleştirilebilmesi için 2002'de CDI (Coalition for Democracy in Iran) “İran'da Demokrasi İçin Koalisyon” örgütü kurulmuş, Amerikan özel operasyon birlikleri bu örgütün de yardımıyla Afganistan'dan İran'a girerek ülkedeki nükleer ve kimyasal tesisleri tespit etmeye çalışmıştır. ABD'nin AB aracılığıyla İran'ın nükleer programının son bulmasına ilişkin politikaları 2005 yılına kadar devam etmiş, ancak, ABD'nin Irak'ı işgali için ortaya koyduğu iddiaların asılsız çıkması, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki iktidar değişikliklerinde etkisinin olduğu söyleminin yayılması, İran'a yönelik Amerikan baskısının artmasıyla seçim öncesi beklentilerinin aksine 2005 Haziran ayı seçimlerde muhafazakâr aday Ahmedinejad devlet başkanı seçilmiştir.³⁵⁸Mahmud Ahmedinejad döneminde ABD'nin rejim değişikliği politikasına karşı ‘Press TV’ (Temmuz 2007) vb. yayın organlarına destek verilmiş, Lübnan'da Hizbullah'a, Filistin'de Hamas'a ve Irak'ta Şiilere yönelik propaganda faaliyetlerinde bulunulmuş, başta uranyum zenginleştirilmesinin engellenmesine ilişkin Amerikan politikaları olumsuz etkilenmiştir. Mahmud Ahmedinejad'ın 8 Mayıs 2006'da Başkan Bush'a yazdığı ve ABD'nin diğer devletlere saldırgan tutumunun, bu devletlerde yaşayan vatandaşların varlıklarını hiçe sayan eylemlerinin sorgulanması gereken bir durum olduğu ifade edilen

³⁵⁶ Güngör Şahin ve Hatice Demirci, “11 Eylül Terör Saldırılarından Ardından ABD'nin İran Politikaları: Dost- Düşman Ayrımı,” *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 4, no.2 (2021): 405-406.

³⁵⁷ Gawdat Bahgat, “Iran, the United States, and the War on Terrorism,” *Studies in Conflict and Terrorism* 26, no.2 (2003): 99-100.

³⁵⁸ Yaşar Semiz ve Birol Akgün, “Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri,” *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 5.no.9 (2005): 175

mektubuna karşılık ABD yönetimince, uluslararası camianın İran rejimiyle ilgili birçok endişesi olduğu, mektupta bu kaygılardan bahsedilmediği belirtilerek Ahmedinejad'ın İsrail'in yok edilmesine yönelik ifadeleri hatırlatılmış, böylelikle ABD'nin İran'a yönelik tutumunun değişmeyeceğine ilişkin sinyaller verilmiştir.³⁵⁹ 2006 yılında İsrail'in Lübnan'a gerçekleştirdiği askeri operasyonda terör örgütlerinin İsrail'e karşı güçlü direniş göstermesi, İran politikasının, ABD için bölgede planlanan barışa ve petrolün uluslararası piyasaya sorunsuz ulaşımında tehdit oluşturduğu değerlendirilmiştir.³⁶⁰

Bush yönetimi, nükleer faaliyetlerinden dolayı İran üzerinde diplomatik ve ekonomik baskı kurmaya çalışırken çeşitli araçlarla da rejim değişikliğine destek vererek İran'ın kontrol altında tutulmasını amaçlamıştır. 2006 Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde Bush yönetimince İran'a yönelik olarak; İran'ın nükleer faaliyetlerinin Bush yönetimince en önemli tehdit olarak görüldüğü, Devrim sonrası İran'ın kontrol dışı kalması ve ABD'nin rakibi ülkelerle işbirliği yapmasının ABD'ye karşı açık bir tavır olarak algılandığı, İran'ın Filistin gibi ülkelere silah satışı yapması ve Şii gruplar üzerinde etki alanı oluşturmasının terörü ve ayrılıkçı mezhepçi politikayı desteklediğini gösterdiği, İsrail karşıtlığı ve Arap-İsrail barışına karşı tutumuyla bölgenin güvenliği açısından İran'ın ciddi bir tehdit oluşturduğu, bu sebeple İran'ın otoriter rejiminin son bulması ve demokratik sisteme geçişinin sağlanması gerektiği, hususları yer almıştır.. Bush yönetimi, küresel teröre vurgu yaparak yeni güvenlik anlayışı kapsamında yürüttüğü Ortadoğu politikasında; önceleri yeteri kadar değinmediği İran'ı saldırılar sonrası 'şer eksenli' içinde tanımlamış, uluslararası aktörlerin de etkisiyle izolasyon temelinde değerlendirmiş, diplomatik yollarla "yalnızlaştırma" politikası uygularken "kuvvet kullanımı" ihtimalinin de masada olduğunu ortaya koymuştur.³⁶¹ Nükleer faaliyetlerinden geri adım atmayan İran'ın Amerika'nın güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak görülmesi, rejimin anlayışının saldırgan ve antidemokratik bulunması nedeniyle Bush yönetimi süresince birçok yaptırımlar ve ambargolar uygulanan İran, uluslararası sistemin baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. ABD ve İran arasında

³⁵⁹ Meysune Yaşar, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemi ABD'nin İran'a Yönelik Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi" (yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015), 73.

³⁶⁰ Ersin Çelikkanat, "11 Eylül Sonrası ABD-İran İlişkileri ve Siyasi Boyutta Türkiye'ye Etkileri," *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 3, no.2 (2007): 128

³⁶¹ Meysune Yaşar, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemi ABD'nin İran'a Yönelik Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi" (yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015), 74-75.

yoğunlaşan kriz zaman içinde ABD'nin dış politikasının esasını oluşturmuş ve “öteki” tehdidi algısıyla belirlenen kimliğin güvenliği devam ettirilmiştir.³⁶²

Bu dönemde Rusya ve Çin'le ile yakın müttefiklik ilişkileri, Suriye'nin İran'a verdiği destek, bölgede artan Şii etkinliği ve Hizbullah ve Hamas gibi gruplarla yakın ilişkiler İran'ın ABD'ye karşı güç kazanmasında etkili olan faktörler olmuştur.³⁶³

3.1.6 Bush dönemi Suriye politikası

ABD'nin Irak'a düzenlediği askeri müdahale, ABD-Suriye ilişkilerinin bozulmasında ve Bush yönetiminin Suriye yönetimine ekonomik, diplomatik baskı politikası ve yaptırım uygulamasında bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. ABD'nin 2003'te Irak'taki varlığı, İsrail'in bölgede güçlenmesi, Bush yönetiminin dış askeri müdahaleleri ve “Büyük Ortadoğu Projesi” gibi Ortadoğu'ya yönelik özgürleştirme ve demokratikleştirme planları, mevcut Suriye yönetimine içerden ve dışarıdan muhalif hareketlerin artmasına, Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da olduğu gibi dış baskının etkisiyle Suriye'de demokratik devrimle değişim olması olasılığının yükselmesine neden olmuş, güvenlik algılamalarının subjektif hale dönüştüğü ve çatışmacı bir ortamın olduğu uluslararası sistemde, Suriye yönetiminin güvenlik endişelerini ciddi oranda artırmıştır.³⁶⁴

ABD Suriye ile olan ilişkilerini genel olarak İsrail'in güvenlik durumunu esas olarak değerlendirmektedir. İsrail kendi ülkesinde yapılan saldırılardan yaşadığı sınır anlaşmazlıkları sebebi ile Filistin'i, Golan tepeleri ve Filistin mücadelesine verilen destek gerekçesi ile Suriye'yi sorumlu tutmuştur.³⁶⁵ İki ülke arasında İsrail'in lehine olan askeri dengelerden dolayı Suriye, İsrail'le askeri mücadelesini Lübnan üzerinden sürdürmek istemekte ve bu anlamda Hizbullah'ın askeri varlığı da Suriye'nin İsrail'e karşı askeri mücadelesinde önem arz etmektedir. Suriye 2003 yılı sonrasında Irak'a yerleşen ABD ile siyasi ve diplomatik olarak sürekli bir çatışma halinde olmuştur.³⁶⁶

³⁶² Güngör Şahin ve Hatice Demirci, “11 Eylül Terör Saldırılarından Ardından ABD'nin İran Politikaları: Dost- Düşman Ayrımı,” *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 4, no.2 (2021): 411.

³⁶³ Meysune Yaşar, “George W. Bush ve Barack Obama Dönemi ABD'nin İran'a Yönelik Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi” (yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015), 173.

³⁶⁴ Yasin Atlıoğlu, “Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi,” *Bilge Strateji* 1, no.1 (2009): 76.

³⁶⁵ Hacer Burkaz, “2001'den 2016'ya ABD'nin Suriye Politikasının Güvenlik Perspektifinden Analizi ve Suriye Krizini Anlamak,” *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi* 2, no.3 (2018): 175.

³⁶⁶ Yasin Atlıoğlu, “Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi,” *Bilge Strateji* 1, no.1 (2009): 77

2000 yılında Suriye’de yönetime gelen Beşar Esad tarafından siyasi ve ekonomik alanlarda reformların yapılacağına dair olumlu beklenti uzun sürmemiş, hükümet karşıtı eylemlere karşı Esad yönetimince sert önlemler uygulanmıştır. ABD ile gerginleşen ilişkiler sonrası Suriye, ABD yönetimince Lübnan topraklarını işgal etmek, Irak’tan kaçan terör gruplarına destek olmak, kitle imha silahları geliştirmekle suçlanarak siyasi ve ekonomik yaptırımlara maruz bırakılmıştır.³⁶⁷ Başkan Bush, Aralık 2003’te Suriye’ye yaptırım uygulanmasına yönelik "2003 Suriye Sorumluluk ve Lübnan Egemenlik Kanunu”nu imzalamıştır. Söz konusu tasarıda, Suriye’nin Lübnan’daki askeri varlığını çekmesi, Irak’tan gelen direnişçileri engellemesi, İsrail karşıtı gruplara olan desteğini sonlandırması, kitle imha silahları, balistik füze faaliyetlerini sona erdirmesi gerektiği, belirtilmiştir. Ayrıca, bu kanun teknoloji ihracatının yasaklanması, Suriye’nin ABD’deki mal varlıklarının dondurulması ve Amerikan hava sahasındaki haklarının kısıtlanmasını da içermektedir.³⁶⁸

Bu dönemde Irak’taki siyasi ortama bağlı olarak ülke içinde Kürt milliyetçiliği artmış, 2004 yılında “Kamışlı Olayları” denilen Suriyeli Kürtlerin ülke tarihindeki ilk isyan girişimi Suriye yönetimini endişelendirmiştir. 2005’teki Refik Hariri suikastinden Suriye’nin sorumlu görülmesi dengeleri değiştirmiş ve Suriye ordusunun 2005 Nisan’da Lübnan’dan çekilmesiyle Suriye Lübnan’daki hakimiyetini kaybetmiştir.³⁶⁹ Bush yönetiminin politikası sonucu Irak’tan sonra sıranın kendisine geleceğini düşünen Suriye yönetiminin yalnızlığını giderme ve güvenliğini sağlama endişesi, bölgesel müttefik arayışına girmesine, İran ve Rusya’yla yakın ilişkiler kurmasına neden olmuştur. ABD’ye karşı Rusya’yı iyi bir dengeleyici faktör olarak kullanmak isteyen Beşar Esad’ın Ocak 2005 Moskova ziyareti, Suriye-Rusya ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir.³⁷⁰

İsrail ile Suriye arasındaki barışa, Golan sorununa çözüm bulunmadan, ABD yönetiminin Suriye ile iyi ilişkiler kurması pek mümkün görünmemektedir. Esad’ın Irak’tan sınırı geçen yabancı savaşçıları engellemek için ABD’ye teklif ettiği askeri işbirliğinin Bush yönetimince reddedilmesi, Büyük Ortadoğu’da daha büyük değişim

³⁶⁷ Nur Çetinoğlu Harunoğlu, “Eisenhower’dan Obama’ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74, no.4 (2019): 1165.

³⁶⁸ Yeni Şafak Online, “Suriye’yi yıpratma politikası başladı.” 04 Eylül 2022 tarihinde <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/aramak/14/d04.html> adresinden erişildi. (2003).

³⁶⁹ Yasin Atlıoğlu, “Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi,” *Bilge Strateji* 1, no.1 (2009): 77-78.

³⁷⁰ Yasin Atlıoğlu, “Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi,” 83.

planları olduğunu göstermekte, Lübnan'ın kontrol edilmesinin ve Suriye'nin küçültmesinin ertelenmesi hatta bundan vazgeçilmesi anlamına gelmekteydi.³⁷¹

3.2 Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)

11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD, 2004'te Irak Savaşı sürerken Ortadoğu'da angajmanını devam ettirmek için "Büyük Ortadoğu Projesi" ya da "Genişletilmiş Ortadoğu Projesi"ni gündeme getirmiştir.³⁷²1997'de oluşturulan 'Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nin bir alt başlığı olan projenin tam adı "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Müşterek Bir Gelecek ve İlerleme için Ortaklık Projesi"dir.³⁷³BOP, Kuzeyde Çeçenistan, güneyde Yemen, batıda Fas ve doğuda Moğolistan'a kadar uzanan bir bölgede ABD'nin Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu dünyada egemen güç olarak kalmasını sağlamak üzere kurulmuş siyasi, sosyal, ekonomik, hukuki ve güvenlik boyutlarını içeren bir dönüşüm stratejisidir.

11 Eylül saldırıları ile meşrulaşan projenin askeri boyutu Afganistan savaşı- Irak işgali ile ön plana çıkmış, kapsamı NATO ve G8 ülkelerinin müdahil olması ile genişlemiş ve Arap Baharı süreci ile de son olarak gelişimini sürdürmüştür.³⁷⁴

3.2.1 İlimli İslam ve Büyük Ortadoğu Projesindeki yeri

İlimlilik kavramı, sisteme uyum sağlanması amacıyla grupların sistem içine dahil olmasını sağlayan siyasi düşünce ve eylemlerin ılımlaştırılması şeklinde tanımlanabilir. Bir sürecin devamlılık içeren eylemlerin bütünü olan ılımlılık, politik süreçteki, anlayış, hoşgörü, çoğulcu yaklaşım, işbirliği ile demokrasi anlayışını bir araya getirir. İlimlileşme kavramının genellikle siyasi olarak dışlanmış ve sisteme katılmak isteyen gruplar üzerinde kullanıldığı görülmektedir.³⁷⁵İlimlileşmanın işleyebilmesi için dini grupların sisteme dahil edilmesiyle birlikte aynı zamanda bu grupların da seçimlere katılmayı istemeleri gerekmektedir. Seçim sürecine dahil edilen radikal partiler çoğunluğu harekete geçirmek için ideolojilerini seyreltme

³⁷¹ Joshua Landis, "The U.S.-Syria Relationship: A Few Questions," *Middle East Policy* 17, no. 3 (2010): 64-65.

³⁷²Şeyda Güdek, "ABD'nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü," *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no.4 (Ekim 2017): 152.

³⁷³ Altuğ Günal, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye," *Ege Akademik Bakış Dergisi* 4, no.1 (2004): 156.

³⁷⁴ Taşkın Deniz, "Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye," *Marmara Coğrafya Dergisi* 0, no.26 (2012): 156.

³⁷⁵ Pınar Demir, "İlimlileşme ve Dahil Olma Teorisi Bağlamında Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in Moderasyonu" (yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, 2021), 6.

durumda kalacaklardır.³⁷⁶ Hem sistemin getirdiği yasaklar ve kısıtlamalara karşı verilen mücadele hem de radikal grupların sistem içinde yer alma ve iktidar olma isteği radikal ideolojilerinin ılımlaşmasına yol açabilir.³⁷⁷ İlimlaşma, radikallerin direncinin yenilerek İslamın otoriter algısının liberal anlayışla değiştirilmesi ve bu liberal demokratik anlayışın güçlü bir grup tarafından dile getirilmesiyle sağlanabileceği varsayımına dayanmaktadır.³⁷⁸ Bu yaklaşıma göre radikal partilerin iktidar olduklarında komşularla olan ilişkileri, desteklerini kesecek olan demokratik ülkelere olan bağımlılığı, uluslararası kuruluşlara katılma isteği gibi birtakım değişkenler radikal partilerin ılımlılık sürecine katkıda bulunabilirler.³⁷⁹

Dini partilerin ılımlaşması davranışsal ılımlılık ve ideolojik ılımlılık olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilir. Davranışsal ılımlılık, uzlaştırıcı stratejiler kullanılarak anlaşmazlıkların, çekişmeli eylemlerin barışçıl bir şekilde çözümlenebilmesidir. İdeolojik ılımlılık ise değişken olabilen temel düşünce ve inançların, zaman içinde hoşgörü ve anlayışa evrilmesidir.³⁸⁰ Davranışsal ılımlılık, demokratik oyuna katılmak, onun güç paylaşımı kurallarını kabul etmek, prosedürel demokrasiyi sağlamlaştırmaya yönelik adımlar atabilmek olsa da dini bir partinin demokratik olabilmesi için gerekli ancak yetersiz bir koşuldur. İdeolojik ılımlaşma ise bir partinin ideolojisinin tamamen yeniden yapılandırılması değil şiddetten vazgeçme, hukukun üstünlüğü, kadın hakları, azınlıklık hakları, dini toplulukların üyelerinin haklarının tam olarak kabul edilmesi gibi bazı antidemokratik uygulamalardan vazgeçilmesini içermektedir. Bu ideolojik dönüşümün uzun vadede sürdürülüp sürdürülemeyeceği dini gerekçelerin sağlamlılığına, siyasi mesajların tutarlılığına bağlıdır.³⁸¹ Bu iki ılımlılışmanın da birbirlerine paralel olarak ilerlemeleri, davranışsal ılımlılık sürecinin ideolojik ılımlılışma ile tamamlanması gereklidir. Parti liderleri ideolojik düşüncelerinin revizyonunda yeterli entellektüel kaynağa sahip olmadıkça siyasi sistemle bütünleşmeleri ılımlılıkla

³⁷⁶ Manfred Brocker ve Mirjam Künkler, "Religious Parties: Revisiting the Inclusion-Moderation Hypothesis- Introduction," *Party Politics*, 19, no.2 (2013): 177-178.

³⁷⁷ G.Murat Tezcür, "The Moderation Theory Revisited The Case of Islamic Political Actors," *Party Politics* 16, no.1 (2010): 70.

³⁷⁸ Şebnem Gümüşçü, "Class, Status, and Party: The Changing Face of Political Islam in Turkey and Egypt," *Comparative Political Studies* 43, no.7 (2010): 838.

³⁷⁹ Manfred Brocker ve Mirjam Künkler, "Religious Parties: Revisiting the Inclusion-Moderation Hypothesis- Introduction," *Party Politics*, 19, no.2 (2013): 181.

³⁸⁰ Pınar Demir, "İlimlaşma ve Dahil Olma Teorisi Bağlamında Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in Moderasyonu" (yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, 2021), 6.

³⁸¹ Manfred Brocker ve Mirjam Künkler, "Religious Parties: Revisiting the Inclusion-Moderation Hypothesis- Introduction," *Party Politics*, 19, no.2 (2013): 178.

sonuçlanmayacaktır. İdeolojik evrim davranışsal değişim için ön koşulu olmaya devam etmektedir.³⁸² Demokratik olmayan politikalardan vazgeçerek liberal demokratik politikaları uygulayabilir olmak ve ideolojik olarak tam anlamıyla değişebilmek uzun bir süreci içermektedir.

11 Eylül sonrası dönemde terörizmle mücadele konseptinde radikal İslamcılara karşı “ılımlı İslam” terimi sıkça dile getirilmiş, radikalizmin karşısında nitelendirilen ılımlı İslam anlayışını tercih eden Müslümanların El Kaide gibi radikal teröristlerle mücadele edeceği varsayılmıştır. 1979 İran Devriminden sonra yaygın olarak kullanılan “siyasal islam” kavramı, batı literatüründe “ılımlı İslamın” karşıtı olarak yorumlanmıştır. “İlmlı İslam” kavramı ilk defa, İslamcılarının şiddete yatkın olduklarını düşünen Ortadoğu kökenli ABD’li yazar Geneive Abdo tarafından, şiddeti benimsemeyen, küresel cihadı reddeden, seçime dahil olarak demokratik yöntemleri kullanan ve siyasi rejim çerçevesinde hareket eden Müslümanları, İslamcılardan ayırmak amacıyla kullanılmıştır. “İlmlı İslam” kavramının kökeni ise Avrupa ülkelerini gezen, İslami düşüncenin modern bilimler doğrutusunda yeniden yorumlanmasını sağlayan Muhammed Abduh ve Cemalettin Afgani’nin yenilikçi düşüncelerine dayandırılmıştır.³⁸³

ABD yönetimince 11 Eylül saldırıları sonrası Müslüman toplumdaki gelmesi ihtimal terör tehlikesini, bu terörü besleyen radikal dini düşüncüyü kırmak ve bu düşünceye alternatif oluşturmak için planlanan “sivil demokratik İslam” projesiyle; Müslüman ülkelerde “ılımlı İslam” anlayışı çerçevesinde, totaliter olmayan, anlayışlı, insan haklarına saygı gösteren, dinin siyasallaşmasına mesafeli bir bakış açısının öne çıkarılması ve bu bakış açısını benimseyen sivil ya da siyasi aktörlere destek verilmesi amaçlanmaktaydı. Bu stratejinin uygulanmasıyla teokratik eylemlerin, İslami devlet yapısını hedefleyen radikal faaliyetlerin dengeleneceği öngörülmekteydi.³⁸⁴ ABD yönetimince gerçek düşüncesini saklayan takiyeci gruplar ile gerçek ılımlıların ayırt edilmesi gerektiği önemsenmiş ve bu sebeple ılımlı İslam’ın ayırt edici kriterleri; “teröre ve şiddet eylemlerine destek verilmemesi, demokratik ilkelerin esas alınması, uluslararası standartlarda öngörülen tüm insani

³⁸² G.Murat Tezcür, “The Moderatim Theory Revisited The Case of Islamic Political Actors,” *Party Politics* 16, no.1 (2010): 73.

³⁸³ Mehmet Dalar, “Mısır’da Müslüman Kardeşler Hareketinin Demokrasi Anlayışı ve Sisteme Etkisi,” *Alternatif Politika* no.1 (2010): 62.

³⁸⁴ M. Ali Büyükkara, “İlmlı İslam Tartışmaları Zemininde Günümüz Türkiye’sinde Laikliğin Anlam ve Sınırları,” *Usul İslam Araştırmaları* 9, no.9 (2008): 173-174.

hakların kabul edilmesi (kadın-erkek eşitliği ve ibadet özgürlüğü v.s), inanç ve mezhep ayrımı gözetmeyen bir hukuk sisteminin benimsenmesi, şeriat kurallarının uygulanmasına yönelik niyet ve çaba içinde olunmaması, gayrimüslimlerin Müslümanlarla eşit olduğu kabulüyle devlet görevlerinde yer almalarına, kendi ibadethanelerini açmalarına ve yönetmelerine itiraz edilmemesi, din değiştirme tercihinin insani bir hak olduğunun kabul edilmesi” olarak belirlenmiştir.³⁸⁵ ABD, Ortadoğu’daki bölge ülkelerini Batılı ülkelerle sağlıklı ilişkiler geliştirebilen İslam ülkeleri olarak görmek istemektedir.

3.2.2 Büyük Ortadoğu Projesinin doğuş süreci

İkinci Dünya Savaşı sonrası, ABD tarafından uygulanan ve Marshall Yardımı olarak da bilinen ‘Avrupa’yı Kalkındırma Planı’nın esin kaynağı olduğu,³⁸⁶1957’de Eisenhower tarafından geliştirilen “Ortadoğu’da Barış ve İstikrarı Koruma” planının devamı³⁸⁷ve 1970’li yıllarda Carter dönemindeki Yeşil Kuşak Projesinin farklı bir versiyonu sayılabilecek³⁸⁸Büyük Ortadoğu Projesinin (BOP) fikri temelleri Fukuyama, Huntington, Brezinski, Bernard Lewis ve Graham Fuller tarafından oluşturulmuştur.

Johns Hopkins Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümü öğretim üyesi olan Fukuyama, “Tarihin Sonu” adlı eserinde (1992), batı değerlerini tehdit eden yeni karşı kutbun islam dünyası olduğunu, evrensel değerlere ulaşmada laik İslamın engel teşkil ettiğini ve bunun İslamın liberalleştirilmesiyle önlenebileceğini dile getirmiş, Huntington, “Medeniyetler Çatışması” adlı eserinde (1993), yeni dünya düzenindeki esas çatışmanın ekonomik ve ideolojik olmayacağını, kültürel olacağını, kapitalizm ve liberalizm dışında tüm ekonomik modellerin sonunun geldiğini, Batı’nın ideal ve başat medeniyet olduğunu ifade etmiş ve Türkiye için ılımlı İslam modelini savunmuştur.³⁸⁹Huntington’a göre; “İslam ve Konfüçyus” medeniyetlerinin birlikte Batı medeniyetiyle savaşıması, Batı için tehlikeli olup bu yüzden bu medeniyetlerin başının ezilmesi, mümkünse birbirleriyle çatıştırılması ve Batıya tam

³⁸⁵ M. Ali Büyükkara, “İlimli İslam Tartışmaları Zemininde Günümüz Türkiye’sinde Laikliğin Anlam ve Sınırları,” 175.

³⁸⁶ Altuğ Günel, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” *Ege Akademik Bakış Dergisi* 4, no.1 (2004): 157.

³⁸⁷ Murat Köylü, “Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), Türkiye ve Suriye” *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 1, no.2 (2015): 91.

³⁸⁸ Seda Aktaş, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı” (yüksek lisans tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2020), 42.

³⁸⁹ Şadiye Deniz, “Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, no.20 (2012):174-175.

bağımlı hale getirilmesi gerekmektedir.³⁹⁰Brezinski, 1997’de büyük satranç tahtası olarak tanımladığı Avrasya’da, “Avrasya’nın Kontrolü Stratejisi” ile ABD’nin önemli enerji kaynaklarını kontrol altına alarak rakip bir başka gücün çıkarlarını engellemesi gerektiğini savunmuştur. Eski ABD Dışişleri Bakanı H. Kissinger 1994 yılında Washington Post Gazetesinde yazdığı makalede şunları dile getirmiştir:

“ABD’nin ilgi alanının Hindistan batısı ile Akdeniz arasında kalan bölge olması gerekmektedir. Ancak bu bölgede demokrasinin mümkün olabilmesi için serbest piyasa ekonomisini bölgeye yerleştirmek şarttır”.³⁹¹

1998 yılında RAND kuruluşu tarafından yayınlanan “21. Yüzyılda Çatışma Kaynakları” adlı raporda; terör tehdidine karşı ABD’nin Ortadoğu’daki çıkarlarını korumak için askeri güç kullanması gerektiği, yapacağı müdahale ile terörle mücadele ederek bölgenin enerji güvenliğini, İsrail’in güvenliğini ve bölgedeki istikrarı sağlamış olacağı belirtilmiştir.³⁹²

İlk olarak 1999 yılında Pentagon’un raporlarında yer alan ve fikir babası Yahudi asıllı tarihçi Bernard Lewis olan “Büyük Ortadoğu Planı” ile bölgedeki tüm milli kimliklerin çözülerek Ortadoğu kimliğinde birleştirilmesi ve İstanbul’dan yönetilen bir “Ortadoğu Birleşik Devletleri” kurulması hedeflenmiştir.³⁹³Lewis, ABD’nin Ortadoğu’da ilk iş olarak, iyi ve kötü diktatörlükleri belirleyip demokratik bir değişimin önderliğini yapması gerektiğini ifade etmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrası Irak’ta başlayan bu değişim süreci 2010 yılı aralık ayında tüm Kuzey Afrika ve Ortadoğu’ya yayılarak Arap Baharı ile devam etmiştir.³⁹⁴11 Eylül saldırıları sonrası ABD Savunma Bakanı Rumsfeld şöyle demiştir:

“Savaşlarımız eğer dünya haritasını belirgin bir biçimde değiştirmiyorsa, ABD amaçlarına ulaşmış sayılamaz. Dünya haritasını yeniden çizmek, daha büyük çapta askeri hareket gerektiriyorsa, bunu yapmalıyız.”³⁹⁵

Proje ancak 11 Eylül saldırıları sonrası kamuoyunda geniş yer bulmuş ve ilk kez 2002 yılında Dışişleri Bakanı Colin Powell tarafından gündeme getirilmiştir.

³⁹⁰ Süleyman Özmen, “BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) Kapsamında Orta Doğu Üzerinde Uygulanan Planların Genel Bir Analizi,” *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.10 (2017): 44.

³⁹¹ Şafak Çınar, “Büyük Ortadoğu Projesi’nin Irak Savaşı’na Etkisi Bağlamına Kuramsal Bir Yaklaşım” (yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2008), 5.

³⁹²Abdullah Ural, *11 Eylül Sonrası ABD’nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye’ye Yansımaları* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009), 63.

³⁹³ Şafak Çınar, “Büyük Ortadoğu Projesi’nin Irak Savaşı’na Etkisi Bağlamına Kuramsal Bir Yaklaşım” (yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2008), 5.

³⁹⁴Taşkın Deniz, “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” *Marmara Coğrafya Dergisi* 0, no.26 (2012): 157.

³⁹⁵ Melek Ulugay Taylan. “11 Eylül Saldırısı Afganistan.” 08 Şubat 2022 tarihinde <https://bianet.org/bianet/siyaset/179683-11-eylul-saldirisi-afganistan> adresinden erişildi. (2016).

Powell, Irak'la birlikte tüm Ortadoğu'ya demokrasi getirilmesi gerektiğini vurgulamış, İslam coğrafyasının siyasal olarak değiştirileceğini farklı zamanlarda yaptığı konuşmalarda belirtmiştir.³⁹⁶İsrail'de yapılan Bradley A.Thayer'in imzasını taşıyan "Amerikan Barışı ve Ortadoğu" başlıklı çalışmada (2003), Ortadoğu'daki rejimlerin değiştirilmesi için ABD'nin güç kullanması gerektiği, Ortadoğu'daki en büyük tehlikenin İran olduğu, Amerika'nın İran'ın nükleer tesislerine saldırması, Suriye'deki rejimi değiştirmesi ve İsrail'i tehdit etmeyen bir Filistin devletini desteklemesi, ancak Türkiye ile ilişkilerinin bozulmaması açısından hassas davranması gerektiği hususları vurgulanmıştır.³⁹⁷

RAND Cooperation adlı düşünce kuruluşunca hazırlanan, İslam coğrafyasının nasıl denetim altına alınacağından bahsedilen, "ılımlı İslam" anlayışının ana metni sayılan ve 2003 yılında Başkan Bush'a sunulan "Sivil Demokratik İslam: Ortaklar, Kaynaklar ve Stratejiler" başlıklı raporda; Müslümanlar, "köktendinciler, gelenekçiler, modernistler (ılımlı İslam) ve laikler" olmak üzere dört gruba ayrılmış olup ılımlı İslamın, demokratik İslam'ın örneği ve esas vasıtası olmak için en uygun olduğu vurgulanmış, "ılımlı İslamı destekle, gelenekçilerle barışçı görüntü ver, kusurlarını eleştir, köktendincilerle mücadele et ve seçici olacak şekilde laikleri destekle" şeklinde öneriler getirilmiştir.³⁹⁸Laik bir Türkiye'nin emperyalizm karşıtı tavırları ABD için bir tehdit oluşturabileceğinden "ılımlı İslamcı" bir modele geçilmesi tezi savunulmuştur.³⁹⁹ RAND Raporu'nun ardından Graham Fuller'in çıkardığı "Siyasal İslam'ın Geleceği" adlı kitapta da (2003); ABD dış politikasının en önemli amaçlarından birinin liberal İslami reformu teşvik etmek olduğu belirtilmiştir.⁴⁰⁰ABD'nin eski güvenlik danışmanı Condelezza Rice, 7 Ağustos 2003'te 'Ortadoğu'yu Dönüştürmek' başlıklı yazısında; Ortadoğu'da başlatılan değişimin uzun süreceğini, Fas'tan Basra Körfezi'ne kadar, Afrika, Ortadoğu, Kafkaslar ve Asya bağlamında 22 devletin yeniden düzenleneceğini, bu süreçte Irak'ın anahtar ülke olacağını belirtmiştir.⁴⁰¹

³⁹⁶ Abdullah Ural, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009), 46.

³⁹⁷ Ural, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası*, 64.

³⁹⁸ Altuğ Günel, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye," *Ege Akademik Bakış Dergisi* 4, no.1 (2004): 158.

³⁹⁹ Şadiye Deniz, "Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, no.20 (2012):175.

⁴⁰⁰ Altuğ Günel, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye," *Ege Akademik Bakış Dergisi* 4, no.1 (2004): 159.

⁴⁰¹ Abdullah Ural, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009), 47.

ABD yönetimince Büyük Ortadoğu Projesindeki bölgesel aktörlerin kontrolü ve iyileştirilmesi stratejisinde, bölgenin Batı'ya yakınlaştırılması için yerel unsurlar dikkate alınmış ve ilişki kurulacak kesimin kimliği üzerinden temel argüman belirlenmiştir. Farklı bir ifadeyle ABD, Ortadoğu'da kendi politik bakış açısından nitelendirdiği “kökten dinciler, gelenekçiler, ılımlı İslamcılar ve laikler” içinden tercih yapmak durumunda olduğunu düşünmüş ve ılımlı İslamcılarının dinin temel ilkelerini benimsemesi, daha modernist yapıda olabilecekleri görüntüsü vermeleri nedeniyle bölgede ılımlı İslamcılar desteklenmiştir.⁴⁰²

BOP, Haziran 2004'te yapılan ABD'deki G-8 Zirvesi'nde “Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi” adını almış,⁴⁰³uygulama esaslarının belirlenmesi için “Demokratik Yardım Diyaloğu” adlı yapı oluşturulmuş ve eş başkanlığı Türkiye, Yemen ve İtalya'ya verilmiştir. ABD bu zirve ile istediği Batılı ülkeleri BOP'a ortak etmiş ancak İslam coğrafyasından henüz yeterli onayı alamamıştır.⁴⁰⁴G-8 zirvesinden sonra yayımlanan ve 2002 tarihli BM Arap İnsani Gelişme Raporunun esas alındığı ⁴⁰⁵“Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Ortak bir Gelecek ve İlerleme için Ortaklık” adlı belgede, üç alan üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki siyasi meselelerle ilgili olup insan haklarının, temel hak ve özgürlüklerin garantisi, hukukun üstünlüğü ve demokratik yapıların tesisi, ikincisi sosyal-kültürel alanla ilgili olup ifade hürriyeti, herkes için eğitim, kadın-erkek eşitliği vb. hususlar, son alan da bölge içi ticaretin teşviki ve ekonomik reformların desteklenmesi gibi ekonomik meselelerdir.⁴⁰⁶G-8 zirvesinde, Almanya, Fransa, Rusya, Türkiye ve İslam Dünyası, reformların dışarıdan dayatılmayacağını, NATO'nun böyle bir projeye öncülük edemeyeceğini, projenin İsrail-Filistin sorunu çözülmeden uygulanamayacağını savunmuşlardır.⁴⁰⁷28-29 Haziran 2004'te İstanbul'daki NATO Zirvesiyle NATO'nun BOP adına küresel terörizme karşı kullanılabilme olanağı sağlanmış, 10-11 Aralık 2004 tarihlerinde Fas'ın başkenti

⁴⁰² Ahmet Karagüzel, “Yeni Yüzyılda ABD'nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi,” *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 3, no.2 (2020): 39.

⁴⁰³ İsmail Ermağan, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası-Obama Dönemi ve Ak Parti,” *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 3, no.2 (2012): 27.

⁴⁰⁴ Altuğ Günel, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” *Ege Akademik Bakış Dergisi* 4, no.1 (2004): 160.

⁴⁰⁵ Abdullah Ural, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009), 51.

⁴⁰⁶ Hüseyin Bağcı, ve Bayram Sinkaya, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti'nin Perspektifi,” *Akademik Ortadoğu* 1, no.1 (2006): 23.

⁴⁰⁷ Dicle Tekkaya, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'nin Konumu” (yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, 2007), 82.

Rabat'ta 'Gelecek İçin Forum' adıyla düzenlenen zirveye de⁴⁰⁸ önceleri BOP'a ilgi göstermeyen ülkeler katılmış olup bu zirvede ilk somut kararlar alınmıştır.

BOP kapsamına alınan 22 ülke, enerji kaynakları ve bu kaynaklara ulaşım güzergahı üzerinde yer aldığı dikkat çeken Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, Lübnan, Filistin, Ürdün, Suriye, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Yemen, İran, Pakistan ve Afganistan olup önceleri hedef ülke olarak proje kapsamına alınan Türkiye sonra “demokratik ve ılımlı İslam ülkesi” olduğu savıyla “model ülke” olarak düşünülmüş, daha sonra da Türkiye'nin tepkisi üzerine “demokratik ortak” olarak konumlandırılmıştır.⁴⁰⁹

3.2.3 Büyük Ortadoğu Projesinin amaç ve hedefleri

Büyük Ortadoğu Projesi, bölgedeki siyasi, ekonomik ve sosyal koşulların, köktendinci eğilimlerin artmasında etkili olduğu, bu koşullar düzeltildiğinde ve demokrasiye geçildiğinde yönetime katılan ve refah seviyesi artan Ortadoğu'nun istikrara kavuşacağı, radikal dinci akımların zayıflayacağı, terörün son bulacağı ve ucuz petrolün Batıya güvenli bir şekilde aktarılacağı tezine göre hazırlanmıştır.⁴¹⁰

Bu çerçevede Ortadoğu'da terörün sonlandırılması, bölgenin diktatör rejimlerden kurtarılması, kitle imha silahlarının kontrol edilmesi, hür seçimlerin yapılabildiği demokrasi sisteminin getirilmesi, devlet gelirlerinin halkın çıkarları için kullanılmasının sağlanması, bölgeye serbest piyasa ekonomisi getirilerek bölge ekonomisinin uluslararası ekonomi ile bütünleştirilmesi, dine dayalı hukuk sistemi yerine laik hukuk sisteminin getirilmesi, insan haklarının ve hukuk üstünlüğünün kabul edilerek kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, bilgi teknolojilerinin kullanımı, basın özgürlüğü, eğitim ve kız çocuklarının okullaşma oranının artırılması, ağır insan hakları ihlallerine ve insan kaçakçılığına engel olunması, batı değerleri ve yaşam biçiminin bölgede yayılması,⁴¹¹Filistin-İsrail anlaşmazlığının çözülmesi, teröre

⁴⁰⁸ Altuğ Günal, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” *Ege Akademik Bakış Dergisi* 4, no.1 (2004): 160.

⁴⁰⁹ Günal, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” 159.

⁴¹⁰ Taşkın Deniz, “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” *Marmara Coğrafya Dergisi* 0, no.26 (2012): 167.

⁴¹¹ Deniz, “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” 158-159.

destek veren ülkeler ile mücadele edilmesi ve bölgede istikrarın tesis edilmesi,⁴¹² Büyük Ortadoğu Projesindeki amaç ve hedefler olarak açıklanmıştır.

Demokratikleşme ve ekonomik kalkınmaya dayalı bir çerçevede sunulan Büyük Ortadoğu Projesi ile ABD'nin amacının aslında; bölgedeki petrol ve diğer enerji kaynaklarını kontrol altında tutmak, batıya makul ve güvenli bir şekilde ulaştırmak, İsrail'in askeri gücünü geliştirmek ve güvenliğini sağlamak, Ortadoğu'yu yeniden yapılandırarak bölgenin haritasını yeniden çizmek,⁴¹³ silah ticareti için yeni pazar alanları oluşturmak, 'İlimli İslamiyet'i yaymak, yükselmeye başlayan Çin, Hindistan, Rusya, İran ve Türkiye gibi ülkelerin ikinci bir güç olmasının önüne geçmek,⁴¹⁴ Avrupa'nın Ortadoğu pazarını kullanmasına engel olmak, yani Avrasya hâkimiyetinde anahtar olabilecek Büyük Ortadoğu'yu kontrol ederek burada ekonomik bir hegemonya kurmak olduğu, iddia edilmektedir.

3.2.4 Büyük Ortadoğu Projesi uygulama süreci ve bölgedeki etkileri

BOP için verilen bir süre var mıdır? sorusuna Yeni Muhafazakarların önemli isimlerinden Zalmay Halilzad'ın cevabı şöyle olmuştur: "Hem zaten bu proje öyle hemen olacak cinsten değil. Tamamlanması onlarca yıl, kuşaklar alacak bir süreçten söz ediyoruz."⁴¹⁵

Bölge ülkeleri Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesinin ancak bölge ülkelerinin isteğiyle mümkün olabileceğini, bu sebeple projenin uygulamadan uzak görüldüğünü ifade etmişlerdir.⁴¹⁶ 11 Eylül sonrası ABD'nin nükleer silah gerekçesiyle yaptığı Afganistan ve Irak operasyonlarında bu gerekçenin asılsız çıkması ve belgelerle deşifre olması, Irak işgalinin asıl amacının da Büyük Ortadoğu Projesi'ni uygulamak olduğunun ortaya çıkması bölge ülkelerinin tepkisinin artmasına neden olmuştur.⁴¹⁷ Bush yönetiminin demokrasi iddiası ile dış politikadaki icraatları arasındaki değişiklik, Lübnan'ın güneyinin İsrail'in işgaline ses

⁴¹²İsmail Ermağan, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası-Obama Dönemi ve Ak Parti," *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 3, no.2 (2012): 27.

⁴¹³İhsan Şerif Kaymaz, "Emperyalizmin 'Kürt' Kartı," *Gazi Akademik Bakış* 1, no.1 (2007): 180.

⁴¹⁴Murat Ercan ve Ali Ayata, "Değişen Uluslararası Sistemde ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği," *Akademik Bakış Dergisi*, no.69 (2018): 117.

⁴¹⁵Abdullah Ural, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009), 41.

⁴¹⁶Şafak Çınar, "Büyük Ortadoğu Projesi'nin Irak Savaşı'na Etkisi Bağlamına Kuramsal Bir Yaklaşım" (yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2008), 83.

⁴¹⁷Murat Ercan ve Ali Ayata, "Değişen Uluslararası Sistemde ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği," *Akademik Bakış Dergisi*, no.69 (2018): 118.

çıkarmaması, Filistin sorununa kayıtsızlığı, işbaşına seçimle gelen Hamas'ı muhatap almaması, bazı Arap ülkelerine karşı demokratikleşme baskısını artırırken bazı petrol zengini diktatör rejimlerle işbirliği yapması, uluslararası petrol sevkiyatını kontrol altında tutması gibi nedenler, Arap ülkelerinde, yabancıların kendi çıkarları için bölgeyi kontrol altına aldıkları şeklinde algı yaratmış ve bu algı bölgede Amerikan karşıtlığını besleyerek köktendincilik hareketlerinin güçlenmesine, Ortadoğu'nun daha da radikalleşmesine neden olmuştur. Bunlarla birlikte Ortadoğu'nun sosyo-ekonomik durumunun sağlıklı olarak etüd edilmemiş olması, ABD'nin, demokratikleştirme tekeli elinde tutması ve demokrasinin yeniden yapılandırılması sürecinin sağlıklı bir şekilde planlanmaması da Büyük Ortadoğu Projesinin kısa ve orta vadede hayata geçirilmesini olumsuz etkileyen faktörler olmuştur.⁴¹⁸

Söz konusu proje için oldukça yüksek bir bütçe ayrılmış, yirmi dört ülkede çeşitli faaliyetler yapılmış, müttefik olarak seçilen düşünce kuruluşlarına aktarılan fonlarla sempozyumlar düzenlenmiş, TV kanalları ve radyo hizmeti sağlanmış, Medreselere alternatif olarak din eğitimi veren okullar açılmış, önemli sayıda cami ve türbenin restorasyonu yapılmıştır.⁴¹⁹

ABD bu projeyi uygulamaya çalışırken Rusya'yı göz ardı etmiş, bölgede ayrılıkçı terör gruplarına destek vererek nüfus kurma politikasını tercih etmiştir. 19.yy. başat güçleri Fransa ve İngiltere de BOP kapsamında kendilerine rol biçilmemesi sonucu bölgeyi tek başına şekillendirmek isteyen ABD'yi desteklemek istememişlerdir.⁴²⁰ ABD'nin bölgede küresel ve bölgesel ölçekte kimlerle ortak olacağı konusundaki belirsizlik ve diğer bilinmeyen gelişmeler projenin uygulanabilirliğini zorlaştırmıştır.

ABD'nin uzun süreli bir düşünce ürünü olan, 1990'lı yıllarda doğmaya başlayan, 11 Eylül Saldırıları sonrası gündeme gelen, Afganistan, Irak operasyonları ve Arap Baharı süreci ile şekillenen Büyük Ortadoğu Projesinin, günümüzdeki yeni düzende yaşanan sosyal ve ekonomik sorunlarla doğrudan ilişkili olduğu

⁴¹⁸Neziha Musaoğlu, ve Ertan Efeğil, "Ortadoğu'da Büyük Ortadoğu Projesi Uygulanabilir mi?," *Akademik Ortadoğu* 1 no.18 (2007): 16-17.

⁴¹⁹ M. Ali Büyükkara, "İlımlı İslam Tartışmaları Zemininde Günümüz Türkiye'sinde Laikliğin Anlam ve Sınırları," *Usul İslam Araştırmaları* 9, no.9 (2008): 177.

⁴²⁰ Murat Ercan ve Ali Ayata, "Değişen Uluslararası Sistemde ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği," *Akademik Bakış Dergisi*, no.69 (2018): 119.

düşünülmektedir.⁴²¹BOP'un uygulama sürecinde ABD hedef ülke içinde bulunan muhalif yapıyla yakın ilişki kurmuş ve silah desteği vererek onları güçlendirmiş olup otoriter rejimlerin yıkılmasıyla, birbirlerine karşı husumetli olan ancak baskıcı diktatör yapı altında ses çıkarmayan etnik ve dinsel yapılar arasında iç çatışma çıkmış ve bu durum da beraberinde terörizmi getirmiştir.⁴²²ABD'nin 11 Eylül'den sonra uluslararası sistemi etkileyecek konularda tek başına karar almaya çalışması, terör örgütleri ile müttefik ilişkileri geliştirmesi ABD'de ve pek çok ülkede krizlere veya tıkanmaya neden olmuştur.

ABD dış politikası olarak benimsenen Büyük Ortadoğu Projesi dört platformda uygulanmıştır. Birinci platformda batılı değerlerin olmadığı, terör destekçisi ülkeler olarak görülen Afganistan ve Irak'taki operasyonlar yer almaktadır. İkinci platformda, İran, Suriye ve Libya gibi yine otoriter ve batılı değerlere karşı çıkan rejimlere karşı ABD kuvvet kullanma tehdidinde bulunmakta ve bu ülkeleri proje doğrultusunda değişime zorlamaktadır. Üçüncü platform yine otoriter ama tehdit unsuru düşük olan Orta Asya ve Kafkasya ülkeleridir. Dördüncü platform ise yeni dünya düzeninin ve BOP'un model ülkesi olan, özgürlük, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisinin yerleştirilmeye çalışıldığı Türkiye'dir.⁴²³

Büyük Ortadoğu Projesi 'İlmli İslam' ve 'Arap Milliyetçiliği' düşüncelerinin artması yönünde bölgesel dinamikleri etkilemiştir. İlmli İslam'la birlikte Arap milliyetçiliğinde de hareketlilik yaşanmış, önce Afganistan, Irak ve Filistin'de daha sonra da Arap baharındaki gelişmelerle kendini göstermiştir. Filistin ve Lübnan'da yapılan seçimlerde ABD'nin radikal gördüğü grupların başarılı olması, Mısır'da Müslüman Kardeşlerin güç kazanması gibi gelişmeler ABD'nin ılımlı İslam stratejisinde geri adımına neden olmuştur.⁴²⁴Ortadoğu ülkelerinde İslam'ın ılımlılaşması istenilen manada gerçekleşmemiştir. ABD'nin terörist olarak nitelendirdiği gruplar İran, Irak, Afganistan, Filistin gibi ülkelerde faaliyet alanı bulmaya devam etmiştir. Ancak ABD'nin halen Ortadoğu'nun önemli enerji

⁴²¹ Taşkın Deniz, "Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye," *Marmara Coğrafya Dergisi* 0, no.26 (2012): 166.

⁴²² Murat Köylü, "Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), Türkiye ve Suriye" *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 1, no.2 (2015): 99.

⁴²³ Şadiye Deniz, "Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, no.20 (2012):178.

⁴²⁴ Ahmet Karagüzel, "Yeni Yüzyılda ABD'nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi," *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 3, no.2 (2020): 42.

kaynaklarının kullanılmasındaki rolü, İsrail'in korunmasındaki etkinliği, bölgedeki aktörler üzerindeki gücü dikkate alındığında, Büyük Ortadoğu hedefleri doğrultusunda mutlak bir başarı elde edemese de önemli kazanımlar elde ettiğini söylemek mümkündür.⁴²⁵

3.3 Arap Baharı Öncesi Ortadoğu'da Genel Durum

3.3.1 Bush Dönemi sonrası bölgenin durumu

Edward Said, Bush Yönetiminin uygulamalarına ilişkin olarak şöyle demiştir:

“Demokrasi ve özgürlük gibi hayati kavramların rehin alındığı akıl almaz bir suçtur işlenen; bu kavramlar talanın, işgalin ve sömürünün maskesi haline getirilmiştir.”⁴²⁶

11 Eylül saldırıları sonrası ABD tarafından “Küresel Terörizme Karşı Savaş Doktrini” kapsamında Yeni Muhafazakâr politikalar doğrultusunda yapılan Afganistan ve Irak operasyonlarıyla Ortadoğu'daki taşlar yerinden oynamış, pamuk ipliğine bağlı bölgedeki sosyal, kültürel ve siyasi bağlar tamamıyla parçalanmış, Irak'ın işgali yalnızca Irak'ta değil Ortadoğu'daki tüm siyasi dengeleri değiştirmiş,⁴²⁷ bölgenin geleceğine yönelik istikrarsızlık ve belirsizlik noktalarındaki fay hatları derinleşmiştir. Operasyonlar sonrası bölgede çok hassas siyasi güç dengeleri üzerine kurulu düzenin çökmesi, dini ve etnik parçalanmayı ve şiddeti ortaya çıkarmış, bu parçalanma ve siyasi boşluk, güven ve istikrar ortamının sağlanamaması, bölgede yeni güç dengelerinin (özellikle İran–Amerika–İsrail ekseninde) oluşturulması, Ortadoğu'da bölgesel terörün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁴²⁸ İşgal edilen topraklarda, işgalden önce tartışmalı da olsa bir düzen söz konusu iken, işgal sonrası bölgede hâkim bir terör düzeni oluşmuş, terörün ilan edildiği bölgede terör bitirilip demokratik bir düzen kurulamamış, bu terör eylemleri, kök bulup devlet oluşturma düzeyine geçmeye başlamıştır.⁴²⁹

2003-2010 yılları Sünni Araplar için Irak'taki en zayıf dönemleri olmuş, ABD yönetimince Baas'tan arındırma stratejisi kapsamında sistem dışına çıkarılan

⁴²⁵ Ahmet Karagüzel, “Yeni Yüzyılda ABD'nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi,” 43.

⁴²⁶ Bülent S. Ağır, “Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?,” *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 3, no.12 (2006): 82.

⁴²⁷ Murat Toman ve Halil Akman, “Küresel Teröre Karşı Savaş Doktrinini Oluşumu ve Ortadoğu'ya Yansımaları,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, no.35 (2014): 314.

⁴²⁸ Ramazan İzol, ve Samet Zenginoğlu, “11 Eylül ve Sonrası Terörizm, Petrol ve Nükleer Tehdit Ekseninde Ortadoğu,” *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 no.2 (2014): 426.

⁴²⁹ Murat Toman ve Halil Akman, “Küresel Teröre Karşı Savaş Doktrinini Oluşumu ve Ortadoğu'ya Yansımaları,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, no.35 (2014): 314.

Sünni Araplar, daha sonraları Türkiye ve komşu diğer devletlerin araya girmesiyle sisteme yeniden entegre edilmeleri sağlanmıştır.⁴³⁰ Ortadoğu'daki güç dengelerinin altüst olması İran'ın tehdit edici bir güç haline gelmesini sağlamış, işgalden sonra Irak'ta oluşturduğu etkinlik, Şii Hilali iddialarını güçlendirmiştir.⁴³¹ ABD'nin Ortadoğu dizaynının kendi çıkarlarına aykırı olduğu bilinciyle hareket eden İran ve müttefikleri Suriye ile Hizbullah ve Hamas gibi örgütler bu dizaynın gerçekleşmemesi için mücadelelerini sürdürmüşler, İran ve Suriye; hem Irak hem de Lübnan ve Filistin politikasında etkili hale gelmişlerdir. Bu durum Irak'ta ABD politikalarını zorlarken Arap-İsrail tarafında da İsrail'in askeri açıdan zayıf algılanmasına neden olmuştur. ABD ve müttefiklerinin Ortadoğu'da giderek artan İran'ın etkisini kırmak için yarattıkları Şii-Sünni çekişmesi, Irak ve Lübnan gibi ülkelerde istikrarsızlığın artmasına neden olmuştur.⁴³²

3.3.2 Obama Doktrini ve Ortadoğu'ya yaklaşımı

2003 Irak işgali, uluslararası toplumdan büyük tepki almış, ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Başkan Bush'tan olumsuz bir miras devralan Obama, ABD'nin uluslararası imajını düzeltmek ve Bush dönemi uygulamalarının olumsuz sonuçlarını gidermek amacıyla daha pragmatik çok-kutuplu bir dış politika uygulamaya çalışmıştır.⁴³³ Nicholas Kitchen, Obama dönemi ABD dış politikasını "tek kutuplu egemenlikten, müttefiklerin ve ortakların küresel kamu yararının sağlanmasında ortak ve eşit hizmet sağladıkları bir hegemonyaya dönüşüm" olarak ifade etmektedir.⁴³⁴

Barack Obama, Haziran 2009'da Kahire'deki konuşmasında; hiçbir yönetim sisteminin diğerleri tarafından bir topluma dayatılmamasını, ideoloji esaslı dış politika uygulamak istemediğini, İslam dünyası için ABD'nin ulusal çıkarlarını esas alan realist bir dış politika izlenmesi gerektiğini,⁴³⁵ ABD'nin uyguladığı yanlış politikalar sebebiyle İslam alemiyle birbirlerine karşı önyargılı olduklarını ve

⁴³⁰ H. Azeez Ibrahim ve Othman Ali, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları Bağlamında 'IKBY'," *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6, no.1 (2019): 361.

⁴³¹ Ramazan İzol, "Abd-Rusya-Çin Ekseninde Enerji Güvenliğinin Uluslararası Sistemdeki Artan Önemi: Ortadoğu Petrolleri Örneği," *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* .4, no.1 (2020): 96.

⁴³² Meliha Benli Altunışık, "Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken," *Ortadoğu Etütleri* 1, no.1 (2009): 78.

⁴³³ Selim Kurt, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası," *Tarih Okulu Dergisi* 7, no.14 (2014): 182.

⁴³⁴ Merve Acar, "Yapısal Realizm Çerçevesinden Obama Dönemi ABD Dış Politikası," 39.

⁴³⁵ Selim Kurt, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası," *Tarih Okulu Dergisi* 7, no.14 (2014): 183.

Müslümanlarla ABD arasında yeni bir başlangıç yapılmasını,⁴³⁶ ABD'nin Afganistan'da ve Irak'ta toprak, askeri üs v.s kurma niyetinin olmadığını, bu topraklardan en kısa sürede çekileceklerini, İsrail-Filistin sorununun ancak iki devletin varlığının kabul edilmesiyle çözümlenebileceğini, Başkan Bush'un "şer eksenini" olarak belirttiği İran'a yönelik işbirliğine hazır olduklarını ve dünyanın tüm nükleer silahlardan arındırılması gerektiğini ifade etmiştir.⁴³⁷ TBMM'deki konuşmasında da Kahire konuşmasında değindiği gibi ABD'nin İslamla savaşta olmadığını ve Müslümanlarla aralarında ortak noktalar bulmalarının önemli olduğunu vurgulamıştır.⁴³⁸

Obama, terörizmin yok edilmesi için toplumların dönüştürülerek demokratik uluslar inşa etmek yerine, El-Kaide'nin ve diğer terörist örgütlerin bu ülkelerde yeniden güçlenmesinin ve Amerikaya karşı yeni saldırılarda bulunmasının önlenmesine ağırlık vermiş, demokrasinin dışarıdan empoze edilemeyeceğini, her toplumun kendi kültüründeki yolu izlemesi gerektiğini belirterek Amerikan demokratik modelinin güçlenmesiyle demokrasinin yayılmasında model oluşturmasının önemini vurgulamış ve demokrasinin yayılması çabalarını daha geniş bir platforma oturtarak insan hakları ve kalkınma konusundaki çabalarla ilişkilendirmiştir.⁴³⁹ 2007'de Foreign Affairs dergisinde yayımlanan makalesinde; dünya barışını tehdit eden teröristlerle mücadelenin salt askeri müdahaleye dayandırılmamasını, Irak işgalinin bir hata olduğunu, ABD'nin askeri düzeyde aşamalı olarak Irak'tan geri çekilmesi gerektiğini, ABD'nin tek başına hareket etmesinin yanlışlarını, Birleşmiş Milletler'in ve müttefiklerle ilişkilerin önemli olduğunu vurgulamıştır.⁴⁴⁰

Obama'nın başkan seçilmesiyle ABD'nin stratejik dış politika hedefleri değişmemiş, yalnızca hedeflere yönelik araçlarda değişiklik olmuştur. Obama döneminde diplomasiye dayalı, çok taraflı, ülkesel yaklaşımları önemseyen, yumuşak güç kullanımına ağırlık veren, iç dinamikleri de dikkate alan politikalar uygulanmaya

⁴³⁶Nur Çetinoğlu Harunoğlu, "Eisenhower'dan Obama'ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74, no.4 (2019): 1156.

⁴³⁷ Harunoğlu, "Eisenhower'dan Obama'ya," 1159.

⁴³⁸ M.Asım Öncel, "ABD'nin Ortadoğu'ya Yönelik Kamu Diplomasisi: Obama ve Trump Dönemi," *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi* 1, no.1, (2018): 100.

⁴³⁹ Selim Kurt, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası," *Tarih Okulu Dergisi* 7, no.14 (2014): 183-184.

⁴⁴⁰ Nur Çetinoğlu Harunoğlu, "Eisenhower'dan Obama'ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74, no.4 (2019): 1156.

çalışılmıştır.⁴⁴¹Bush dönemi bozulan ABD imajını ve ABD'ye karşı oluşmuş negatif uluslararası görüşlerin düzeltilmesi için dış politikada yumuşak güç unsurlarının kullanılmasına ve kamu diplomasisine önem veren politikalar sergilenmiş, Bush'un tek yanlı dış politika yaklaşımıyla gerçekleştirdiği Irak işgaline karşılık uluslararası ilişkilerde ittifak ve işbirliği hususları vurgulanmıştır. Genişletilmiş Ortadoğu'ya yeniden yönelerek bölgede Amerikan diplomasisine önem verilmesinin gerekli olduğu değerlendirilmiştir. Obama'nın başkan olduktan sonra belirlemiş olduğu dış politika anlayışının temel konuları olarak: "Hükümetler Arası İşbirliği, Terörizmle Mücadele, Küresel Terörizmle Küresel Mücadele, Nükleer Silahların Yaygınlaşmasını Engelleme, Jeopolitik Vizyondan Jeoekonomik Vizyona Geçiş, ABD'nin Dünyadaki İtibarını Yeniden Kazanması" sayılabilir.⁴⁴²

Obama döneminde ABD 2011 yılında Irak'tan, 2014 yılında da Afganistan'dan çekilmiştir. Fakat bu çekilme terörizmin daha da artmasına sebep olmuş, bölgenin güvenliği sağlanamaz hale gelmiş ve daha fazla maliyetlere yol açmıştır.⁴⁴³İsrail-Filistin meselesinde İsrail'in güvenliğinin sağlanması ABD için yine öncelikli olmuştur.⁴⁴⁴İlk mülakatını El-Arabiya ile yapan ve ABD'nin İslam Dünyası'nın düşmanı olmadığını vurgulayan Obama'nın, devam eden süreçte çok sayıda Müslüman ülkeye radikal müdahalelerde bulunması ve Afganistan'a 30.000 asker göndermesi, söylemi ile eylemi arasında tutarlık olmadığını da göstermiştir.⁴⁴⁵

Obama'nın İran'a yönelik politikasında rejime yönelik eleştiriler tamamen terk edilmemekle birlikte Bush dönemine göre bir hayli yumuşama görülmüştür. Tahran'la iletişim kurmaya önem veren ve ülkenin iç işlerine karışmama konusuna dikkat eden Obama yönetimi, 12 Haziran 2009'da İran'daki tartışmalı seçimler sonrası gerçekleşen protestolarda ve yönetimin sert müdahalesi karşısında temkinli davranmış, seçimleri eleştirmekle ABD'nin imajının olumsuz etkileneceğini, İran'da radikallerin güçleneceğini ve yürütülen nükleer faaliyetler konusundaki diplomasinin

⁴⁴¹ Zafer Akbaş, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi," *History Studies*, no.3 (2011): 8.

⁴⁴² İrem Bilensoy, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması," *Lectio Socialis* 2, no.1 (2018): 65.

⁴⁴³ Merve Acar, "Yapısal Realizm Çerçevesinden Obama Dönemi ABD Dış Politikası," 46.

⁴⁴⁴ Acar, "Yapısal Realizm Çerçevesinden Obama Dönemi ABD Dış Politikası," 45.

⁴⁴⁵ M.Seyfettin Erol, ve K.Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği," *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 2, no.2 (2018): 25.

zarar göreceğini düşünerek hareket etmiştir.⁴⁴⁶ İran'ın nükleer programına yönelik çözüm üretilmesini demokratikleşmeden daha elzem bir sorun olarak gören ve nükleer faaliyetlerinden dolayı İran ile şartsız müzakere kanalını açık tutan Obama, Kongredeki Cumhuriyetçilere karşı İran ile diplomatik ilişki kurmaktan geri adım atmamıştır.⁴⁴⁷ İlimli havada başlayan ABD-İran ilişkileri ilerleyen dönemde Ahmedinajad'ın anlaşma dışına çıkması ve bunun sonucunda yaptırım kararlarının alınması ilişkilerin yeniden gerginleşmesine neden olmuştur. 2010 yılında Türkiye ve Brezilya'nın yardımıyla İran'daki nükleer faaliyetlere dair farklı formüller geliştirilmiş olsa da İran'ın Kum kentinde bulunan tesisinde uranyum zenginleştirdiğini (%20 oranında) ilan etmesiyle bu olumlu süreç tıkanmış ve İran'a daha ağır yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır.⁴⁴⁸

Söz konusu nükleer yaptırımlar caydırıcılık noktasında zaman içinde İran'da istenilen etkiyi yaratamamış, İran ekonomik yaptırımlar nedeniyle uğranılan zararı diğer ülkelerle ilişkiler kapsamında telafi etmeye çalışmıştır. ABD yönetimince, İran'ın bölgeye yönelik politikalarında daha olumlu bir çizgi izlemesi, ayrımcı politikaları bırakması, ABD dostu ülkelerdeki İran'ın olumsuz imajının giderilmesine yönelik çaba göstermesi beklenmiştir. Obama'nın 'İlimlilik ve Temkin' olarak nitelendirilen İran politikası, Obama yönetimine bir yönüyle Bush döneminde yapılan yanlışların telafi edildiği ve İran politikasının dengelendiği bir fırsat sunmuşken diğer yönüyle Amerikan dış politikasında 'etkisizlik' eleştirilerinin yapılmasına neden olmuştur.⁴⁴⁹

Başkan Obama'nın Ortadoğu politikasındaki barış yaklaşımı sonrasında 2005 yılında Hariri suikastıyla kesilen ABD'nin Suriye ile ilişkileri, 2010 yılında Şam'a ABD Büyükelçisi atanmasıyla tekrar başlamış ancak Arap ayaklanmalarının Suriye'ye de yansması bu ilişkilerin uzun sürmesini engellemiştir.⁴⁵⁰ Obama yönetimince Arap Baharına yönelik ayaklanmaların başladığı ülkelerde demokratik, barışçı, uzlaşmacı toplum hareketleriyle iktidar değişiminin gerçekleşmesi isteniyor,

⁴⁴⁶ Selim Kurt, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası," *Tarih Okulu Dergisi* 7, no.14 (2014): 185.

⁴⁴⁷ Meysune Yaşar, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemi ABD'nin İran'a Yönelik Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi" (yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015), 173.

⁴⁴⁸ Güngör Şahin ve Hatice Demirci, "11 Eylül Terör Saldırılarından ABD'nin İran Politikaları: Dost- Düşman Ayrımı," *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 4, no.2 (2021): 407.

⁴⁴⁹ Meysune Yaşar, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemi ABD'nin İran'a Yönelik Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi" (yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015), 174-176.

⁴⁵⁰ Nur Çetinoğlu Harunoğlu, "Eisenhower'dan Obama'ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74, no.4 (2019): 1165.

yüz yıllarca hüküm sürmüş Ortadoğu'daki diktatörlüklerin demokratik eylemler sonucu değişimi öngörülyordu.⁴⁵¹ Suriye'deki Beşar Esad'a yönelik ayaklanmalar da 2009'dan itibaren Ortadoğu'da başlayan Arap ayaklanmalarının devamı niteliğinde görülmüş, bu ayaklanmaları bastırma konusunda uygulanan sert yöntemlerin ve kaosun sonlandırılması için Esad yönetiminden önce reform yapması istenmiş, daha sonra da istifa etmesi beklenmiştir.

3.3.3 Ortadoğu'da silahlı aktörler ve doğuşu

3.3.3.1 IŞİD (DAEŞ) ve bölgedeki etkisi

Irak Şam İslam Devleti (IŞİD), ilk olarak Ebu Musab el-Zerkavi tarafından 1999 yılında, Afganistan'da, Tevhid ve Cihad Örgütü adıyla kurulmuştur.⁴⁵² Soğuk Savaş döneminde Afganistan'ın SSCB tarafından işgali sonrası ABD tarafından "Yeşik Kuşak" projesi kapsamında desteklenen cihatçı grupların özellikle S.Arabistan tarafından finanse edilmesiyle Vahabi mezhebinin bölgede yayılması hız kazandığından El-Kaide'nin ardından gelen IŞİD'in da bu ideolojik temelden beslenmesine neden olmuştur.⁴⁵³ Tevhid ve Cihad Örgütü 2001 yılında Kuzey Irak'a gelerek burada faaliyette bulunmaya başlamış, ABD'nin Irak'ı 2003 yılında işgali sonrası ABD askerlerine karşı yaptığı saldırılarla ön planda yer almıştır.⁴⁵⁴ 2004 yılında El-Kaide ile bağlantı kurarak Irak El-Kaidesi adını almıştır. Zerkavi'nin 2006 yılında ölümü üzerine Ebu Hamza el-Muhacir liderliğe gelmiş, Ekim 2006'da Irak İslam Devletinin (İİD) kurulmasıyla liderliğe Ebu Ömer el-Bağdadi getirilmiştir. ABD'nin Sünni aşiretlerle beraber yapılandığı Sahva Konseylerinin verdiği mücadeleden dolayı örgüt 2007 yılından itibaren gücünü kaybetmeye başlamış, Ebu Ömer el-Bağdadi'nin 2010 yılında öldürülmesiyle Ebu Bekir el-Bağdadi örgütün lideri olmuştur.⁴⁵⁵ Bağdat'ta bulunan 'İslami Üniversitesi'nde İslami İlimler alanında lisans, master ve doktora eğitimi alan, 2003 yılında Felluce'deki bir camide imamlık

⁴⁵¹ Ramazan Gözen, "Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak," *TYB Akademi* 7, no.19 (2017): 26.

⁴⁵² E.Beyza Ateş Çiftçi, "IŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri," *Lectio Socialis* 1, no.1 (2017): 55.

⁴⁵³ Bora İyiat, "Orta Doğu'nun Kırmızı Jeopolitiği Bir Dini Terör Organizasyonu Olarak DAEŞ," *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1,no.1 (2019): 67.

⁴⁵⁴ Mehmet Teltik, "Ortadoğu Coğrafyasında DAEŞ: Tarihçesi, Eylemci Profili ve Propaganda Faaliyetleri," *Asia Minor Studies* 10, no.1 (2022): 94.

⁴⁵⁵ E.Beyza Ateş Çiftçi, "IŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri," *Lectio Socialis* 1, no.1 (2017): 55.

ve hatiplik yapan Bağdadi,⁴⁵⁶Afganistan'daki eylemlerde fikirleri esas alınan Filistinli Abdullah Azzam'ın öğretileri doğrultusunda insanlığı “Yahudilerin, Haçlıların ve onların müttefiklerinin kampı” ve “Müslümanların ve mücahitlerin kampı” olarak iki gruba ayırmıştır.⁴⁵⁷Örgüt, Temmuz 2012'de gerçekleştirilen “Duvarları Yıkma” hareketi ile örgütsel bir yapılanmadan bölgede belli bir alanı yönetme olasılığını elde eden askeri ve siyasi bir güce dönüşmüştür. İİD lideri Ebu Bekir el-Bağdadi Nisan 2013'de, Suriye El-Kaidesi olan Nusra Cephesi ile İİD'nin aynı amaca hizmet için savaştığından birleştiğini ve örgütün “Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)” olarak adının değiştirildiğini ifade etmiştir.⁴⁵⁸Bu kararı El-Kaide tanımadığından İŞİD'in El-Kaide ile olan ilişkisi sonlanmış, İŞİD'in başına buyruk politikalar üretmesi, yöntem olarak çok daha kanlı çözümleri tercih etmesi ve kendi kurallarını tanımayan Müslüman grupları da düşman olarak görmesi, El-Kaide ile bağlarının kesilmesine sebep olmuştur. Ebu Bekir el Bağdadi 29 Haziran 2014 yılında hilafet ve İslam Devleti'ni Irak ve Suriye sınırını kaldırarak o bölge üzerinde kurduğunu ilan etmiş, örgütün adı Irak Şam İslam Devleti'nden İslam Devleti'ne dönüşmüş ve Ebu Bekir el Bağdadi halife ilan edilmiştir.⁴⁵⁹

Zerkavi, İslam devleti kurmak amacıyla 2003'te Irak'taki ABD güçlerine karşı cihad ilan ederek mezhepsel çatışma ve kaos ortamı yaratmayı planlamıştır. ABD'nin Irak'ta kurduğu “Geçici Koalisyon Otoritesi”nin aldığı bazı kararlar bu kaosu daha da artırmıştır. “En üst dört rütbeye sahip Irak ordusu askerlerinin hiçbir devlet işinde çalıştırılmayacağı, özel kuvvetler ile istihbarat birimlerinde görev yapan askerlerin ordudan uzaklaştırılması” gibi kararlar, Irak'ta sayıları 300.000 civarında olan profesyonel askerinin moral bozukluğuna, işsiz kalmasına sebep olmuş, bu durumdan ABD'yi sorumlu tutan askerler militan durumuna düşmüşlerdir.⁴⁶⁰

İŞİD'in bölgede güçlenmesini sağlayan en büyük faktörün Irak ve Suriye'de gelişen mezhepsel çatışmalar, oluşan kaos ve Irak Ordusundan uzaklaştırılan profesyonel askerler olduğu söylenebilir. ABD'nin 2011'den sonra bölgeden

⁴⁵⁶ Dolunay Şenol, Sezgin Erdem, ve Elif Erdem, “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü,” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 26, no.2 (2016): 282.

⁴⁵⁷ Selim Kurt, “Yeni Terörizm'in Geleceğin Güvenlik Ortamına Etkileri: DAESH Örneği,” *Gazi Akademik Bakış* 13, no.25 (2019): 148.

⁴⁵⁸ E.Beyza Ateş Çiftçi, “İŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri,” *Lectio Socialis* 1, no.1 (2017): 52-53.

⁴⁵⁹ Çiftçi, “İŞİD,” 55.

⁴⁶⁰ Dolunay Şenol, Sezgin Erdem, ve Elif Erdem, “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü,” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 26, no.2 (2016): 279-280.

çekilmesiyle Irak'taki Maliki yönetiminin; Şii'leri desteklemesi, Şii grupların sivil Sünnilere kanlı eylemlerde bulunmasına ses çıkarmaması, Sahva Konseylerindeki yerel aşiretlere destek vermemesi, Baassızlaştırma politikası uygulayarak Sünni politikacıların siyasal yaşamda yer almalarını önlemesi, potansiyel terörist muamelesiyle haksız yere tutuklaması v.s gibi uygulamaları, Sünnileri Irak hükümetine karşı çatışmaya yöneltmiş ve IŞİD'e yakınlaşmalarına sebep olmuştur. IŞİD, Irak'ta oluşan bu otorite boşluğunu ve kaosu kullanarak Sünni kentlerde kontrolü ele almış, zamanla kontrol sahasını daha da genişletmiştir.⁴⁶¹

SSCB'nin Afganistan'ı işgalinde ortaya çıkan radikal cihatçı terörün devamı sayılan, profesyonel orduya, mühimmat ve ağır silahlara sahip, ciddi oranda para kaynağını da kontrol eden ve para basmayı amaçlayan IŞİD'in temel stratejisi gelir kaynaklarına erişmek ve kontrol etmek,⁴⁶² temel amacı da bölgede Sünni Selefi bir İslam Devleti kurmak, Hristiyanlık ve Şia mezhebine karşı savaşmaktır.⁴⁶³ En büyük gelir kaynağı petrol kaçakçılığı olup özellikle petrol kuyuları, rafineriler, sınır kapıları, fabrikalar, barajlar ve tahıl silolarını işgal etmeyi hedeflemiştir. Yolsuzluk yapan yöneticileri infaz etmesi ve halka yönelik sosyal yardımlarda bulunması halk nazarında olumlu karşılanmıştır.⁴⁶⁴ Orta vadedeki hedefinde Irak ve Suriye'nin tamamını kontrol etmek, uzun vadedeki hedefinde ise Ürdün, Suudi Arabistan ve diğer komşu Sünni ülkeler bulunmaktadır.⁴⁶⁵

ABD'nin uyguladığı bazı politikalar IŞİD'in kuruluşunda ve güçlenmesinde etkili olmuştur. 1979'ta Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinde mücahitlere destek vermesiyle cihatçı terör örgütlerinin ortaya çıkmasının alt yapısını oluşturmuştur. Irak'ın işgali sonrası kurduğu "Koalisyon Geçici Otoritesi"nin aldığı kararlarla ülkedeki Şii-Sünni çekişmenin daha da artırmasına neden olmuş, umutsuzluğa kapılan ve haksızlığa uğradıklarını düşünen Sünni eski Irak ordusunun askerleri ile eski Baasçı sivil devlet görevlilerinin büyük kısmı IŞİD tarafından yapılan propagandaların etkisi altında kalmışlardır. Ayrıca işgal sürecinde ABD tarafından

⁴⁶¹ E.Beyza Ateş Çiftçi, "IŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri," *Lectio Socialis* 1, no.1 (2017): 56.

⁴⁶² Bora İyiat, "Orta Doğu'nun Kırmızı Jeopolitiği Bir Dini Terör Organizasyonu Olarak DAES," *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1,no.1 (2019): 71.

⁴⁶³ E.Beyza Ateş Çiftçi, "IŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri," *Lectio Socialis* 1, no.1 (2017): 54.

⁴⁶⁴ Bora İyiat, "Orta Doğu'nun Kırmızı Jeopolitiği Bir Dini Terör Organizasyonu Olarak DAES," *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1,no.1 (2019): 71.

⁴⁶⁵ Dolunay Şenol, Sezgin Erdem, ve Elif Erdem, "IŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26, no.2 (2016): 284.

kurulan hapishaneler de hem ideolojik eğitimin verilmesi hem de örgüte insan kazandırılması açısından IŞİD için önemli bir faaliyet alanı olmuştur.⁴⁶⁶Ebu Bekir el-Bağdadi'nin beş senesini geçirdiği Basra yakınlarındaki Bucca Kampı'nın da IŞİD'in tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır.⁴⁶⁷

İsrail ve S.Arabistan hariç herkesi düşman olarak gören IŞİD'in bölgedeki hareket alanına bakıldığında özellikle Kürtler ve Şiiler'e karşı savaştığı görülmektedir. Bu durumun resmi olarak Irak'ın Kürtler, Sünniler ve Şiiler şeklinde üçe bölünmesine neden olacağı ve bölgeyi elinde tutmak isteyen ABD ile bölgede güvenli bir coğrafya arayan İsrail'in çıkarına uygun olacağı anlaşılmaktadır.⁴⁶⁸

3.3.3.2 KCK yapılanması ve PYD

Yahudilerin “vaat edilmiş ülke” dedikleri bölgenin Kürtlerin yaşadığı topraklarla ilişkili olması Kürtlere ilgi duymalarına neden olmuştur. Siyonist liderler önemli bir bölümü Suriye ve Irak'ta yaşayan Kürtlerle daha 1930'lu yıllarda bağlantı kurmuş olup Kürtlerin kışkırtılması, İsrail'in düşmanı olan bu ülkelerde yıkıcı faaliyetler için en etkili araç olarak görülmüştür.⁴⁶⁹

Şekil 5: 1904 yılında Theodor Hertzl'in, 1947'de Haham Fischmann'ın tanımlamalarına göre “vaat edilmiş ülke”nin sınırları⁴⁷⁰

⁴⁶⁶Selim Kurt, “Irak ve Şam İslam Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Rolü,” *Ortadoğu Etütleri* 11, no.2 (2019): 403.

⁴⁶⁷ Kurt, “Irak ve Şam İslam Devleti'nin Ortaya Çıkışı,” 416.

⁴⁶⁸ Yıldırım Deniz, “Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri,” *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 140.

⁴⁶⁹ İhsan Şerif Kaymaz, “Emperyalizmin ‘Kürt’ Kartı,” *Gazi Akademik Bakış* 1, no.1 (2007): 168.

⁴⁷⁰ Kaymaz, “Emperyalizmin ‘Kürt’ Kartı,”168.

1945'te İran'da Kadı Muhammed yönetiminde kurulan ve genel sekreterlik bünyesinde örgütlenen, 1946 yılından sonra Kürtçülük faaliyetlerin ana eksenini oluşturan, "demokratlık" tanımının ideolojik alt yapısını güçlendiren KDP zamanla KDP-İ (1945), KDP-I (1946), KDP-S (1957) ve KDP-T (1965) adları altında dört devlet bünyesinde faaliyet göstermiştir. KDP'nin bu dört devleti içeren tepe organizasyonu, daha sonraları PKK tarafından da örnek alınmıştır.⁴⁷¹ Molla Mustafa Barzani tarafından 1946'da Irak Kürdistan Demokratik Partisi (IKDP), partiden ayrılan kişilerce de 1975'de Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği (IKYB) kurulmuş ve başına 1976 yılında Celal Talabani getirilmiş, 1979'da Molla Mustafa Barzani'nin ölümünden sonra oğlu Mesud Barzani de IKDP liderlik koltuğuna oturmuştur. 1979 yılında Cumhurbaşkanı ve Devrim Komuta Konseyi Başkanı olarak Baas Partisi'nin askeri lideri Saddam Hüseyin, Irak'ta yönetimi ele geçirmiştir. 1980'deki İran-İrak savaşında İran'ın etkisiyle Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtler ayaklanmışlar, Kuzey Irak'ta oluşan otorite boşluğu, PKK'nın gelişmesi için zemin hazırlamıştır. 1991 yılında ABD öncülüğündeki çok uluslu gücün operasyonu sonrasında, Kürtlerin Irak'ın kuzeyinde, Şiiilerin de güneyde ayaklanmasıyla 1,5 milyonu aşan Kürt, 1988'deki Halepçe ve Enfal katliamları gibi olmasından korkarak İran ve Türkiye sınırına kaçmış, Türkiye'nin sınıra gelen Kürtleri içeri alması, sığınmacılarla birlikte çok sayıda PKK'lının da ülkeye girmesine neden olmuştur.⁴⁷² Mart 2004'te çıkarılan Geçici Yönetim Yasasıyla Irak'ın kuzeyi "Kürdistan Bölgesel Yönetimi" olarak tanınmış, peşmergeler bu yönetimin güvenlik gücü olarak kabul edilmiştir. Kürtler 15 Ekim 2005'te kabul edilen anayasa ile de bu kazanımlarını koruyarak yasal olarak sorunlarını halletmişlerdir.⁴⁷³ 2003 Irak İşgali sonrasında IKBY, PKK ile mücadele etmediğinden 2004'te PKK Kandil Dağı'na yerleşmiştir.⁴⁷⁴

PKK (Kürdistan İşçi Partisi), 1978 yılında Diyarbakır Lice'de kurulmuş, Marksist-Leninist çizgide, ayrılıkçı ve silahlı bir etnik terör örgütüdür.⁴⁷⁵ Kürtlerin bugün yaşadıkları Türkiye, Irak, Suriye ve İran'ın kesiştiği coğrafyada ezildiği belirtilen kendi milletini özgürleştirerek "Bağımsız Birleşik Kürdistan" kurulmasını

⁴⁷¹ Mustafa Çalışkan, "Suriye'de PKK Faaliyetlerinin Tarihi Arka Planı ve PYD Terör Örgütünün Siyasallaşma Çabaları," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 0, no.10 (2020): 67.

⁴⁷² İhsan Şerif Kaymaz, "Emperyalizmin 'Kürt' Kartı," *Gazi Akademik Bakış* 1, no.1 (2007): 171-173.

⁴⁷³ Murat Köylü, "Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye, Irak, İran ve Suriye Politikası," *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no.7 (2017): 76.

⁴⁷⁴ Metin Çelik, "Kuruluşundan Bugüne PKK/KCK'nın Uluslararası Konjonktürel Değişimlere Uyum Sağlama ve Uluslararasılaşma Çabası," *Güvenlik Çalışmaları Dergisi* 21, no.2 (2019): 120.

⁴⁷⁵ Çelik, "Kuruluşundan Bugüne PKK/KCK," 113.

amaçlamaktadır.⁴⁷⁶Bağımsız Birleşik Kürdistan, “Demokratik Konfederalizm” olarak isimlendirilmiş ve ulus devletler için yeni bir alternatif, bölgedeki sorunların çözümünde de yeni bir yol olarak gösterilerek 2007 yılında Kürdistan Topluluklar Birliği (Koma Civaken Kurdistan) (KCK) adlı yapı oluşturulmuştur. Yanlış bir algıyla birçok kişi tarafından PKK’nın şehir yapılanması zannedilen bu yapı, PKK’nın bölgenin dört ülkesinde aktif olan alt kuruluşlarını organize eden bir üst kuruluş,⁴⁷⁷ yasama, yürütme ve yargı ile birlikte diğer birimleri içeren sözde konfederal bir devlet yapılanmasıdır. Dayanağı ise sınır değişikliği olmaksızın, komşu dört ülkenin toprakları üzerinde, demokratik özerklik kurma idealinde olan KCK Sözleşmesi ya da farklı deyişle KCK Anayasasıdır. Demokratik özerklikten sonraki aşama bağımsız bir Kürt devleti hedefidir.⁴⁷⁸KCK Sözleşmesi’nde Kürt nüfusun yoğunluklu olduğu Suriye, İran ve Irak ile Türkiye’deki Kürtlere ‘konfederal dayanışma ve birlik’ çağrısı yapıldığı ve bu ülkelerde Kürt federasyonların biraraya gelerek üst konfederalizm oluşturabilecekleri hususunun yer aldığı görülmektedir.⁴⁷⁹ KCK yapılanması; Türkiye’de PKK, Suriye’de PYD/YPG, İran’da PJAK, Irak’ta PÇDK, Avrupa’da KCDK-E’den oluşan bir çatı örgüt olup⁴⁸⁰ PKK bu çatı yapının bir alt organizasyonu durumuna gelmiştir.

İran’da 1990’lı yıllarının sonlarında kurulan, Kürt kimliğini geliştirmek için çalışan Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (PJAK) adlı terör örgütünün Kürt ve Arap nüfusunu olumsuz etkileyebilecek olması ve 2004 yılından itibaren İran ordusunu hedef alan faaliyetlerde bulunması, Kuzey Irak’ın İran’daki Kürt partilerinden İran Kürdistanı Demokrat Partisini (İKDP) desteklemesi, İran’ın güvenliği açısından da sorun teşkil etmiştir. ABD Kürt unsurlarını, Irak’ın güneyinde bulunan Şiiler üzerinde İran’ın etkisini kırmak için de kullanmaktadır.⁴⁸¹ Tarihsel süreç içinde Ortadoğu’da Kürtlerin aktif rol almasında Suriye’nin rolü büyük olmuştur. 1980 ve 1990’lı yıllarda PKK, Afrin, Ayn El-Arab ve Carablus bölgelerinde Suriye’deki Kürt siyasi partilerin ilgisiz bıraktığı alana yerleşmişti. 2000 yılında Suriye devlet başkanı

⁴⁷⁶ Bora İyiat, “Suriye İç Savaşında Kürtler ve PYD Terör Örgütü,” *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no.2 (2018): 6.

⁴⁷⁷ İyiat, “Suriye İç Savaşında Kürtler ve PYD Terör Örgütü,” 8.

⁴⁷⁸ Erkan Özkan, ve Habib Özdemir, “Nitelikli Terör Örgüt Üyesi Kaynağı: KCK Siyaset Akademisi Örnek Olay Çalışması,” *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11, no.28 (2014): 52.

⁴⁷⁹ Tayfun Sezer, “Manifesto’dan KCK Sözleşmesi’ne PKK/KCK’da Söylem,” *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi* 3, no.1 (2012): 64.

⁴⁸⁰ M.Levent Yılmaz, ve Ümit Tetik, “Ortadoğu’yu Terörize Eden PYD/ PKK’nın Seçilmiş AB Ülkelerindeki Finansman Kaynakları,” *Liberal Düşünce Dergisi* 25, no.97 (2020): 114.

⁴⁸¹ Murat Köylü, “Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye, Irak, İran ve Suriye Politikası,” *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no.7 (2017): 89.

Hafız Esad'ın ölümüyle yerine oğlu Beşar Esad geçmiş ve bu süreçte PKK, devletleşme amacı kapsamında terör eylemleriyle anılmayan farklı bir örgütlenme teşkil etmek için Irak'ın kuzeyindeki yapılanmasını Suriye'nin Kuzey'inde tekrar oluşturma yoluna gitmiştir.⁴⁸²

Demokratik Birlik Partisi (PYD), PKK'nın 2002'deki Sekizinci Kongresi'nde alınan karar sonrasında Suriye'de 17 Ekim 2003'te kurulmuş,⁴⁸³ 2004'te Suriye'deki Baas rejiminin operasyonlarına karşı örgütlenmeye başlamıştır. 2011 yılı öncesinde Suriye yönetimi Kürt partileriyle beraber PYD'yi yasa dışı kabul etmiş ve Kuzey Irak'ta sürgünde olan lideri Salih Müslim'i hapis cezasına çarptırmış olsa bile 2011'deki ayaklanma sonrası Müslim, Suriye'ye geri gelmiş, PYD'nin askerî yapılanması olan 'Halk Savunma Birlikleri'ni (YPG) kurduğunu bildirmiştir.⁴⁸⁴ 2004 yılında Suriye'de Kürtlerle Araplar arasındaki bir futbol maçından sonra federal bölge kurma niyetindeki Suriyeli Kürt Partilerin örgütlediği ve Rejim tarafından sert biçimde bastırılan bir ayaklanma çıkmış, Kamışlı Ayaklanması denilen bu ayaklanmanın Kürtlerin, Rejim'le ve Araplarla ilk büyük çatışması olması ve Kürt kimliğinin oluşması açısından önemi büyüktür.⁴⁸⁵

Eş başkanlığını Salih Müslim ve Asya Abdullah'ın yaptığı PYD'nin merkezi Kamışlı olup daha çok Afrin, Ayn el-Arap ve Haseke bölgelerinde örgütlenmiştir. PKK gibi KCK yapılanmasının Suriye'deki bir alt organizasyonu olan PYD, Rojava olarak adlandırdıkları Kuzey Suriye'de Kürt etnik kimliğiyle bir yaşam alanı oluşturarak bir yurt inşa etmeye yönelmiş, bu amaçla bir var olma mücadelesine girişmiştir.⁴⁸⁶ PYD bölgede etkin olduğundan beri yalnızca Arap ve Türkmenlerin değil, kendisine muhalif olan yüz binlerce Suriyeli Kürdün de Irak ve Türkiye'ye sürgününde etkili olmuştur.⁴⁸⁷ PYD, IKBY'yi bir 'Mezopotamya Kaplanı' olarak algılamış, Kuzey Irak Kürt yönetiminin, çok sık dile getirdiği 'özerklik', 'federal

⁴⁸² Mustafa Çalışkan, "Suriye'de PKK Faaliyetlerinin Tarihi Arka Planı ve PYD Terör Örgütünün Siyasallaşma Çabaları," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 0, no.10 (2020): 71.

⁴⁸³ Metin Çelik, "Kuruluşundan Bugüne PKK/KCK'nın Uluslararası Konjonktürel Değişimlere Uyum Sağlama ve Uluslararasılaşma Çabası," *Güvenlik Çalışmaları Dergisi* 21, no.2 (2019): 121.

⁴⁸⁴ Mustafa Çalışkan, "Suriye'de PKK Faaliyetlerinin Tarihi Arka Planı ve PYD Terör Örgütünün Siyasallaşma Çabaları," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 0, no.10 (2020): 73.

⁴⁸⁵ Gözde Demirel, "Terör Örgütlerinin Kimlik İnşasında Etkisi: PYD-YPG ve Suriye'de Kürt Kimliği," *Ulusa:Uluslararası Çalışmalar Dergisi* 1, no.1 (2017): 33.

⁴⁸⁶ Ö.Göksel İşyar, "Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri," *Bilge Strateji* 9, no.16 (2017): 39.

⁴⁸⁷ Bora İyiat, "Suriye İç Savaşında Kürtler ve PYD Terör Örgütü," *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no.2 (2018): 9.

sistem’ ‘ortak devlet’ ve ‘bağımsızlık’ gibi söylemlerinden ve Suriye’nin kuzeyindeki PYD bölgesinden denize çıkış sağlama siyasetinden çok etkilenmiştir.⁴⁸⁸

ABD ise Irak işgali sonrası Irak hükümetinin güçlü olmadığı, Türkiye ile ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde demokratik söylemler kullanan KCK çatısı altındaki PKK ve PYD’yi amaçları doğrultusunda sahada önemli bir araç olarak kullanmış⁴⁸⁹ ve maddi yardım, silah yardımı, lojistik üs, barınma, eğitim-donat şeklinde de destek vermiştir.

3.3.4 ABD’nin bölgedeki on yıllık etkisinin değerlendirilmesi

11 Eylül sonrası dönemde bölgede elde edilen yetersiz sonuçlara ve uygulamadaki pratiklere bakıldığında, ABD’nin Ortadoğu’da terörizmle mücadele stratejisinin ve önerdiği çözümlerin, bölgenin sorunlarına tam olarak cevap veremediği, yetersiz olduğu tespitini yapmak mümkündür.⁴⁹⁰ ABD’nin Afganistan ve Irak operasyonları, İran ve Suriye’ye karşı ciddi tehditlerde bulunması, Büyük Ortadoğu Projesi’ni uygulamaya başlaması, ABD’nin imparatorluk amacının aşamaları olarak görülmüştür.⁴⁹¹

3.3.4.1 ABD’nin bölgeye ilişkin genel tutumu

Israel Shahak, “1980’lerde İsrail için Bir Strateji” başlıklı makalesinde, Arap devletlerinin küçük parçalara ayrılıp bölünmesi fikrinden bahsetmiş, 6 Subat 1982 tarihli Ha’aretz Gazetesinde, askeri konular uzmanı muhabiri Ze’ev Schiff de, Irak’ta İsrail’in güvenliği için en iyi çözümün Irak’ın Sünni Arap, Şii Arap ve Kürt devletlerine bölünmesi olduğunu yazmış olup ABD’deki Neo-conların bölgeye dönük düşüncelerinin Shahak’ın bu düşünceleri ile örtüştüğü görülmektedir.⁴⁹² David McDowall’ın “A Modern History of the Kurds” adlı eserinde de, 2003 Irak işgaliyle Irak ve Türkiye’deki Kürtlerin devlet kurabilmeleri için 1918 yılından sonraki en

⁴⁸⁸ Ö.Göksel İşyar, “Suriye İç Savaşı’nda PYD’nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri,” *Bilge Strateji* 9, no.16 (2017): 52.

⁴⁸⁹ Metin Çelik, “Kuruluşundan Bugüne PKK/KCK’nın Uluslararası Konjonktürel Değişimlere Uyum Sağlama ve Uluslararasılaşma Çabası,” *Güvenlik Çalışmaları Dergisi* 21, no.2 (2019): 129.

⁴⁹⁰ Ramazan İzol, ve Samet Zenginoğlu, “11 Eylül ve Sonrası Terörizm, Petrol ve Nükleer Tehdit Ekseninde Ortadoğu,” *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 no.2 (2014): 435.

⁴⁹¹ Zafer Akbaş, “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi,” *History Studies*, no.3 (2011): 9.

⁴⁹² Dicle Tekkaya, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye’nin Konumu” (yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, 2007), 72.

büyük fırsatı yakaladıkları ifade edilmiştir.⁴⁹³ ABD ve İsrail, örtülü şirketler ve örgütleri kullanarak Kuzey Irak'ta siyasi, askeri ve ekonomik olarak etkinliğini artırma politikasını uygulamakta, etnik Kürt hareketine, bölgedeki en güçlü müttefiki olarak bakmakta, bölgeyi denetim altında tutma hesapları yapmakta, özgür Kürdistan yaratmak amaçlarının açığa çıkmasından özenle kaçınmakta, Türkiye'ye terör konusunda umut verirken diğer taraftan PKK'ya silah ve lojistik yardımda bulunmaktadır.⁴⁹⁴

Mahir Kaynak 2004 tarihli röportajında, ABD'nin Kürt politikasına ilişkin olarak; K. Irak'ta Barzani ve Talabani etrafında bir yapılanma, bir de PKK'nın mevcut olduğunu, PKK'nın sınıfsal özelliği nedeniyle Barzani ve Talabaninin karşısında yer aldığını, ABD için Kürt hareketini büyütmenin tek yolunun Kürtleri tek bir kimlik etrafında toplamak yani sınıfsal kimliği yerine etnik kimliği ön plana çıkartmak olduğunu, dile getirmiştir. Emin Gürses te 2004 tarihli röportajında, ABD'nin bölgeye ilişkin stratejisine ilişkin olarak; Irak'tan sonra hedefin Suriye ya da İran olduğunu ancak ABD'nin İran'da başarılı olamadığını, Kuzey Irak'ın operasyon merkezi olacağını ve buranın Akdeniz'e nasıl bağlanabileceği konusunun düşünüldüğünü, Suriye'den bağlanmasının daha uygun görüldüğünü, bu yüzden ilk adımın Suriye'nin kuzeydoğusundan başlayacağını ve Suriye'nin bölünme hesaplarının yapıldığını, ifade etmiştir.⁴⁹⁵

Amerika 1990'lı yıllarda dengeleme siyaseti ile kaosu önleme yolunu seçmiş, 2001 sonrası Bush Doktrininin dünyayı dizayn etme siyaseti ile askeri yöntemler kullanarak yeni bir yapı kurma yoluna gitmiştir.⁴⁹⁶ Savaşla, liberal demokratik değerleri bölgede uygulamaya çalışan ABD bu dış politikayı uygularken bölgenin dini yapısına, geleneklerine ve tarihi değerlerine özen göstermekten uzak kalmıştır.⁴⁹⁷ Filistin-İsrail sorununda ABD'nin İsrail yanlısı tutumda ısrarcı olması, 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin bölgedeki imajının düzeltilmemesinin temelini oluşturmuştur.⁴⁹⁸ Farklı yönetimler gelse de ABD'nin Ortadoğu'ya ilişkin

⁴⁹³M. Yavuz Alptekin, "Ortadoğu'da Oryantalist Kısırtma ve Kürtler," *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 7, no.14 (2017): 392.

⁴⁹⁴ İhsan Şerif Kaymaz, "Emperyalizmin 'Kürt' Kartı," *Gazi Akademik Bakış* 1, no.1 (2007): 184.

⁴⁹⁵ Mahir Kaynak ve Emin Gürses, *Büyük Ortadoğu Projesi* (İstanbul: İlk yayınları, 2004), 112-115.

⁴⁹⁶ Murat Alakel, ve Ahmet S. Yıldırım, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış," *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no.8 (2014): 159.

⁴⁹⁷ Cansel Poyraz, "Irak'ın İşgalinin ABD Dış Politika Doktrinleri Çerçevesinde Oryantalist Açından Değerlendirilmesi" (doktora tezi Marmara Üniversitesi, 2013), 135.

⁴⁹⁸ Ramazan İzol, ve Samet Zenginoğlu, "11 Eylül ve Sonrası Terörizm, Petrol ve Nükleer Tehdit Ekseninde Ortadoğu," *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 no.2 (2014): 430.

politikasının değişmesinin pek mümkün olmayacağı, İsrail'i en yakın müttefiki olarak görmekten, enerji ve ticaret yollarını kontrol etmekten, bölge dışı aktörlerin bölgede güçlenmesine engel olmaktan ve bölgede etkinliğini korumaktan vazgeçmeyeceği görülmektedir.⁴⁹⁹İsrail'in başka bir yere taşınması söz konusu olmayacağından ve bölgedeki enerji kaynakları kısa sürede tükenmeyeceğinden ABD'nin bölgeye olan ilgisinin azalmayacağı ve böylelikle bölgenin daha uzun yıllar bölgenin küresel bir mücadele alanı olarak kalmaya devam edeceği anlaşılmaktadır.⁵⁰⁰

3.3.4.2 ABD politikasının bölgeye etkisi ve Türkiye'nin komşularında yaşanan değişim

11 Eylül olayı sonrası ABD dış politikasındaki önleyici müdahale anlayışı ve Ortadoğu'da otoriter rejimlerin yıkılarak yerine demokratik yönetimlere geçiş politikasının desteklenmesi bölgede yeni dengelerin kurulmasına sebep olmuştur.⁵⁰¹ 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin terörle mücadele stratejisi, Arap Baharı dönemine kadarki on yıllık süreçte Ortadoğu'da mezhep çatışmalarının, terör saldırılarının çıkmasına, bunlar da devlet dışı aktörlerin oluşmasına neden olmuş, ayrılıkçı Sünni gruplar 2006 yılına kadar genellikle Amerikan askerlerine saldırıda bulunmuş ancak daha sonra Sünni ve Şiiiler arasında bir iç savaş başlamıştır. 2006 yılındaki Lübnan Savaşı ile 2008-2009'daki Gazze Savaşı sonucunda Hamas ve Hizbullah'ın yükselmesi, İsrail dışında Sünni Arap dünyası için de tehlikeli olmuştur.⁵⁰² Bush'un "Küresel Terörizme Karşı Savaş" doktrini sonrası Ortadoğu Amerikan politikaları gözetilerek yeniden dizayn edilmiş, ABD, Afganistan ve Irak'a yaptığı operasyonlarla tam olarak amacına ulaşamasa da enerji kaynaklarını kontrol altına alma şansını yakalamıştır.

ABD'nin Irak işgali, bölgenin güçler dengesini değiştirmiş ve bölge devletlerinin politikalarını etkilemiştir. Radikal gruplar, Hıristiyan batı dünyasının Müslüman topraklarını işgal etmesine, bu işgalin karşılık verilmesi gereken bir haçlı

⁴⁹⁹ Meltem Bostancı, "Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Mücadele Alanı Olarak Ortadoğu: ABD, Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Bölge Analizi," *Journal of Current Researches on Social Sciences* 8, no.1 (2018): 210.

⁵⁰⁰ Yıldırım Deniz, "Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri," *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 143.

⁵⁰¹ Emin Salihi, "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve 'Şii Hilali' Söylemi," *Bilge Strateji* 2, no.4 (2011): 184.

⁵⁰² Murat Toman ve Halil Akman, "Küresel Teröre Karşı Savaş Doktrinin Oluşumu ve Ortadoğu'ya Yansımaları," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, no.35 (2014): 312.

seferinden farkı olmadığı söylemini geliştirmiştir. Yeni Irak hükümeti, Sünni Arapların o güne dek olan ayrıcalıklarına son vermiş, Şii- Sünni iç savaşı, radikal İslami grupların Irak'ta yerleşmesine sebep olmuş, El Kaide Sünni Arapların tarafında, İran'a yakın olan Mehdi Ordusu da Iraklı Şiiilerin tarafında yer almıştır. ABD'nin tehdit algısıyla hareket eden Suriye ve İran hem Irak'taki radikal grupları hem de Lübnan'da Hizbullah, Gazze'de ise Hamas'ı desteklemişler,⁵⁰³ bütün bu gelişmeler Ortadoğu'da radikalizmin artmasına sebep olmuştur. 11 Eylül saldırıları sonrası Irak, Suriye ve İran, terörizme karşı savaşın hedef ülkeleri olarak öne çıktığından İran ve Suriye, rejimlerinin güvende olmadığı endişesiyle birbirleriyle daha yakın ilişki içine girmişlerdir. Irak'ta yönetimin Şii olması, Lübnan'da ve Körfez ülkelerindeki yeni Şii grupların oluşumunu güçlendirmiştir.

ABD işgalinin Irak'ta yarattığı tahribat, Ortadoğu'da ABD karşıtı duyguların körüklenmesine neden olmuş, artan mezhep kavgaları ve etnik çatışma nedeniyle büyük bir güvenlik açığı oluşmuş, IŞİD (DAEŞ) adı verilen radikal dini temelli yeni bir örgütün Irak ve Suriye'de büyümesine olanak sağlamıştır. ABD 2009-2011 yılları arasında ülkeden çekilmiş olmasına rağmen çatışmalar son bulmamış, çok fazla insan ülke içine ya da ülke dışına göç etmek zorunda kalmıştır.⁵⁰⁴ Mezhep çatışmasının, petrol savaşının ve özellikle Kürtlerin bağımsızlık mücadelesinin yaşandığı Irak, Saddam dönemine göre daha istikrarsız, daha güvenliksiz bir ülke olmuştur. ABD'nin desteğini alan Kürdistan Bölgesel Yönetimi 'de facto' bir devlet gibi davranmaya başlamış, bu durum bölgede Kürtlerin yaşadığı ülkelerin tepkisine neden olmuştur.⁵⁰⁵

ABD, İran'ın komşuları olan Afganistan ve Irak'ı işgal ederek İran'ı iki yönden çevrelemiş ancak işgal sonrası İran kendisi için tehdit gördüğü Afganistan'daki Selefi Taliban rejiminin uzaklaşmasından ve geçmişte savaştığı Irak'taki Saddam Hüseyin rejiminin yıkılmasından olumsuz bir tavır içine girmemiştir.⁵⁰⁶ Taliban köktendinci bir hareket olarak İran'daki Şii'liği ölümcül bir

⁵⁰³ B.Bilgehan Özpek, "En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu," *Ortadoğu Etütleri* 3, no.2 (2012): 204-205.

⁵⁰⁴ İrem Tunçol ve Cengiz Dinç, "2003 Sonrası Irak Ve Suriye'deki Çatışmaların Zorunlu Göçe Etkisi," *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1, no.2 (Aralık 2018): 88.

⁵⁰⁵ B.Bilgehan Özpek, "En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu," *Ortadoğu Etütleri* 3, no.2 (2012): 194.

⁵⁰⁶ Doğan Başaran, "ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak Büyük Ortadoğu Projesi," *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3, no.6 (2017): 79.

düşman olarak görüyor, İran da Rusya ile birlikte Taliban karşıtı gruplara (Kuzey İttifakı, Şii Hazara azınlığı v.s) silah ve eğitim sağlıyordu. 11 Eylül sonrası El Kaide ve Talibanın ortadan kaldırılması kararı, İran'ın stratejik ve ekonomik hedeflerine hizmet etmiş,⁵⁰⁷ Afganistan ve Irak'ta meydana gelen güç boşluğu İran'ın bölgedeki etki alanını büyütmesinde etkili olmuştur.

Teröre karşı savaş argümanını kendisi için tehdit gören İran terör gruplarıyla olan ilişkisini artırmıştır. Bush yönetimince dile getirilen demokratikleşme söylemi Sünnilerin hakimiyetinde bulunan Şiiilerin siyasal alanda önünü açtığından İran'ın Şii gruplar sayesinde Ortadoğu'da etkin rol almasına neden olmuştur. 2005 yılından sonra İran, ABD tehdidine karşı Ortadoğu'yu derinden etkileyen iki politika geliştirmiştir. Bunlardan ilki İran'ın devam eden nükleer programını hızlandırması, ikincisi de Şii muhalif ve terörist gruplara destek vererek ABD ve İsrail'in enerjisini harcamak istemesidir. Şii ve Sünni iki grup arasında kanlı iç savaş dönemini başlatan olay 2006 yılında Şiiilerin kutsal kabul ettiği Samarra kentindeki Altın Camii'nin bombalanması olmuştur.⁵⁰⁸ Ortadoğu'da en fazla Şii nüfus İran'dan sonra Irak'ta yaşamaktadır. Irak'taki Şii nüfus oranı toplam nüfusun %60-65'i kadardır. Bu oran Suriye'de %10-12 (Nusayri), Yemen'de %35 (Zeydi), Bahreyn'de %70, Lübnan'da %35, Kuveyt'te %30, Katar'da %20, Birleşik Arap Emirlikleri'nde %16, S.Arabistan'da ise %5 oranındadır. İran'ın etki alanında daha çok Irak, Suriye, Lübnan ve Körfez ülkelerinde yaşayan Şii'ler kalmaktadır.⁵⁰⁹ İran'ın bölgedeki yayılmacı politikalarına karşı Arap ülkelerinin endişelerini dile getirmek için ilk kez 2004 yılında Ürdün Kralı Abdullah "Şii Hilali" kavramını kullanmıştır. Irak işgali sonrası Şii'lerin yönetimde olması ve bölgede Şii akımının yükselmesiyle Sünni Arap ülkelerinin, bir Şii Hilali ile çevrelendiğini ifade etmiştir. "Şii Hilali" ile İran'dan başlayan Irak ve Suriye'den geçerek Lübnan'da son bulan bölge anlatılmak istenilmektedir.⁵¹⁰ Şii dünyasının lideri konumundaki İran'ın Şiiilerle yaklaşık seksen milyonluk bir Şii Hilali yaratması,⁵¹¹ İran için etki alanının büyümesine ve jeopolitik

⁵⁰⁷ Gawdat Bahgat, "Iran, the United States, and the War on Terrorism," *Studies in Conflict and Terrorism* 26, no.2 (2003): 94-95.

⁵⁰⁸ B.Bilgehan Özpek, "En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu," *Ortadoğu Etütleri* 3, no.2 (2012): 196-197.

⁵⁰⁹ Emin Salih, "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve 'Şii Hilali' Söylemi," *Bilge Strateji* 2, no.4 (2011): 188.

⁵¹⁰ H.Ubeyde Dünder, " 'Medeniyetler Çatışması' Tezi Bağlamında 'Şii Hilali' Tartışmalarının Bir Değerlendirmesi," *Ortadoğu Etütleri* 11, no.1 (2019): 54.

⁵¹¹ Zafer Akbaş, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi," *History Studies*, no.3 (2011): 14.

bir kazanıma dönüşmüş, Sünni devletler için ise statükoları açısından tehdit oluşturmuştur. 2004'te Yemen nüfusunun %35'ini oluşturan Zeydi Şiiiler ile Yemen hükümeti ile arasındaki sorunlar iç savaşa evrilmiş, İran'ın desteklediği Şiiilere karşılık verilmesi için ABD, Suudi Arabistan, Ürdün, Mısır, Fas ve Yemen'e askeri destek vermiştir.⁵¹² İranlı yöneticiler ise Şii hilali söyleminin kasıtlı olarak bölgede İran ve Şiiilerin tehdit oluşturduğu algısı yaratmak için ortaya çıkarıldığını düşünmektedir.⁵¹³

Uygulanan ekonomik yaptırımlarla uluslararası alanda izole olan ve ekonomisi önemli oranda zarar gören İran'da toplumsal gerilimler yaşanmış, 2013 yılında Hasan Ruhani Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁵¹⁴Nükleer faaliyetlere yönelik yaptırımlar, caydırıcılık noktasında zaman içinde İran'da istenilen etkiyi yaratamamış, uzun yıllar iki ülke arasında kriz olarak kalmaya devam etmiştir. Suriye'nin İran'a olan desteği, Irak'ta ve çeşitli ülkelerde Şii'lerin artan etkinliği, İran'ın Hizbullah ve Hamas gibi gruplarla yakın ilişkisi ile Rusya ve Çin'le kurulan müttefiklik ilişkisi bu dönemde İran'ın güçlenmesini sağlayan etmenler olmuştur.⁵¹⁵

Bush yönetimi Suriye'nin Hamas ve Hizbullah'a destek vermesini terörizme katkı yapmak olarak görmüş, Irak'taki isyancı gruplarla yakın ilişki kurması da ABD ile arasının bozulmasına neden olmuştur. 11 Eylül sonrası ABD'nin Ortadoğu politikası, Suriye'nin Hizbullah ile ilişkilerini ve Lübnan politikasını değiştirmesine neden olmuş, 2005'teki Hariri suikastıyla iç ve dış baskılar sonucu Suriye Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmış, bu değişimle Suriye'nin İsrail üzerinde Lübnan'ı kullanarak baskı kurma ve Golan Tepelerini alma stratejisi zayıflamıştır.⁵¹⁶

11 Eylül sonrası ABD politikasının Arap-İsrail çatışmasında da iki yönde etkisi olmuştur. Ariel Sharon ABD yönetimini, İsrail'in Filistinlilerle yaşadığı gerginliğin Afganistan'da yapılan mücadeleden bir farkı olmadığı yönünde ikna etmeye çalışmış, ABD'nin İsrail politikasına bu yönde bir bakış açısı geliştirmesi,

⁵¹² B.Bilgehan Özpek, "En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu," *Ortadoğu Etütleri* 3, no.2 (2012): 198.

⁵¹³ Emin Salihi, "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve 'Şii Hilali' Söylemi," *Bilge Strateji* 2, no.4 (2011): 186.

⁵¹⁴ Güngör Şahin ve Hatice Demirci, "11 Eylül Terör Saldırılarından Ardından ABD'nin İran Politikaları: Dost- Düşman Ayrımı," *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 4, no.2 (2021): 407.

⁵¹⁵ Meysune Yaşar, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemi ABD'nin İran'a Yönelik Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi" (yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015), 173.

⁵¹⁶B.Bilgehan Özpek, "En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu," *Ortadoğu Etütleri* 3, no.2 (2012): 201-203..

Arap kamuoyunda İsrail'in giriştiği eylemlerden ABD'nin sorumlu tutulmasına neden olmuştur. ABD politikasının diğer etkisi ise, demokratikleşme söyleminden radikal grupların kazançlı çıkması ve bunun yarattığı düş kırıklığıdır. George W. Bush'un Irak ve Filistin'de seçimle gelen yeni liderlerin bölgeye ilham vereceğini söylemesine karşılık 2006 yılında Gazze'deki seçimleri ABD ve İsrail'in terör örgütü gördüğü Hamas'ın kazanması, demokrasinin istikrar üreteceği beklentisini boşa çıkarmış,⁵¹⁷ radikal unsurları siyasal sistem içinde aktif rol alır duruma getirmiştir.

İsrail'in Hamas'ı muhatap olarak görmemesi, Hamas'a desteğin azalmasına yönelik uyguladığı ekonomik izolasyon, 2008'te Hamas'ın ateşkesine rağmen Gazze'ye yaptığı saldırılar Filistin'in demokratikleşmesi bağlamında bölgedeki istikrarın sağlanmasının çok zor olduğunu ortaya koymuştur. İsrail'in Gazze'ye yönelik sert politikasına karşı Batı Şeria'da Abbas yönetimiyle normalleşmeye gitmesi ve Hamas'ın Abbas yönetimi ile giriştiği iktidar savaşı Filistinlilerde de bir iç çatışma döneminin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵¹⁸ İsrail, II. Dünya Savaşından beri Ortadoğu'da yaşanan her sıcak gelişmeden en çok kazanç sağlayan bir ülke olup nitekim Irak işgali sonrası ülkede çıkan iç savaştan da en çok fayda sağlayan bölge ülkesi olmuştur. İç savaş öncesi İsrail için tehdit olan Saddam yönetimindeki Irak, işgal sonrası kendi toprak bütünlüğünü sağlayamaz bir duruma gelmiştir.⁵¹⁹

2001-2011 yılları arasında bölgenin on yılına bakıldığında; Birleşmiş Milletlerin aldığı kararların yarattığı sorunlar, din, mezhep ve etnik kimliklerle ortaya çıkan iç savaş, El-Kaide, PKK, Hizbullah ve Hamas gibi terörist grupların bölgede bir araç olarak kullanılması, İran ve Suriye'nin kendi güvenliklerini sağlama çabaları, Kuzey Irak Bölgesel Yönetiminin bağımsız bir devlet gibi davranması ve radikal ortamı besleyen unsurların artarak büyümesi, bölgedeki on yıllık dönemin gerçeklikleri olarak görünmektedir. 11 Eylül sonrası dönemde ortaya çıkan tablo, demokratikleşmede bölgenin kendi iç dinamiklerinin dış müdahaleye göre daha önemli olduğunu göstermiştir.⁵²⁰ İşgalin yarattığı savaş, demokrasi yerine siyasal istikrarsızlık getirmiş, terörü engellemek yerine pekiştiren bir ortam yaratmıştır.⁵²¹

⁵¹⁷ Özpek, "En Uzun On Yıl" 207.

⁵¹⁸ Özpek, "En Uzun On Yıl" 208.

⁵¹⁹ Yıldırım Deniz, "Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri," *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (2016): 139.

⁵²⁰ B.Bilgehan Özpek, "En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu," *Ortadoğu Etütleri* 3, no.2 (2012): 209.

⁵²¹ Abdullah Ural, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009), 87.

BÖLÜM 4: ABD’NİN 11 EYLÜL SONRASI ORTADOĞU POLİTİKASI’NIN TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ

4.1 ABD’nin Afganistan’a Müdahalesinde Türkiye

Başbakan Ecevit 11 Eylül saldırıları sonrası terörizmle mücadelede ABD ile işbirliği yapmayı dile getirmiş ancak Afganistan müdahalesinin İslam dünyası için düzenlenen yeni bir Haçlı Seferi şeklinde görünmesi endişesinden dolayı Türk yetkililer, terörizmin dini, uyuğu, coğrafyasının, olamayacağı ve terörist saldırılarla İslam dini ve toplumu arasında bir bağlantı kurulmaması gerektiğini vurgulamaya özen göstermiş,⁵²² terörizmle mücadelede uluslararası işbirliğini desteklerken ülkeyi gereksiz maceralara götürmeyecek ve olası etkilerinden koruyacak bir bakış açısının esas alınacağını belirtmiş, böylelikle 7 Ekim 2001’deki “Sonsuz Özgürlük” hareketine dair nasıl bir tutum içinde olduğunu göstermiştir.⁵²³ 21 Eylül 2001’de Türk hava sahasının Amerikan nakliye uçaklarına açılması konusundaki taleplere olumlu karşılık verilmiş, Sonsuz Özgürlük Harekâtının hemen sonrasında 10 Ekim 2001’de TBMM yurtdışına asker gönderilmesine dair Başbakanlık Tezkeresi’ni onaylamıştır. Türkiye, Afganistan’la olan tarihi bağlarından Afganistan için yapılacak her türlü yardımda kendini görevli hissetmiştir. Türkiye’nin asker gönderilmesine ilişkin kararının ise Müslüman bir ülkenin ilk kez böyle bir karar alması açısından ayrıca bir önem arz ettiği söylenebilir.⁵²⁴

Ankara Taliban sonrası için Afganistan’da ülkedeki tüm farklı grupların yer alacağı, dış etkilerden uzak geniş tabana yayılmış bir yönetim modelini benimsemiştir. Türkiye bir taraftan medeniyetler çatışması tezinin aksine Afganistan’ın inşasında, Batılı müttefikleri ile birlikte bulunurken bir taraftan da Afganistan üzerindeki yumuşak gücünü kullanarak kendine has bir stratejiyle Afganistan halkının yanında yer almıştır. Türkiye ise bu dönemde kendi yumuşak güç etkinlik alanındaki ulus inşası yapılanmasında laik ve Müslüman kimliği ile önemsenen bir rol model ülkesi durumuna gelmiştir. Aralık 2001’de yapılan Bonn Anlaşması ve BM Güvenlik Konseyi’nin 1386 sayılı kararı esas alınarak Kabil ve

⁵²² Cengiz Özel, “Afganistan’ın Yeniden İnşasında Türkiye’nin Yumuşak Güç Stratejisi” (doktora tezi, İnönü Üniversitesi, 2018), 207-208.

⁵²³ Tayfun Taşkın, “11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-ABD İlişkileri”, (yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 2010), 56.

⁵²⁴ Cengiz Özel, “Afganistan’ın Yeniden İnşasında Türkiye’nin Yumuşak Güç Stratejisi” (doktora tezi, İnönü Üniversitesi, 2018), 208.

çevresinin güvenliğinin sağlanması ve Geçici Hükümet'e yardımcı olunması amacıyla 20 Aralık 2001'de oluşturulan Uluslararası Güvenlik ve Yardım Kuvveti'ne (UGYK/ISAF) katılmıştır. Bu kuvvetlere katılan ilk on ülkeden biri olarak Türkiye, harap olmuş Afganistan'da sağlık, hijyenik su temini ve eğitim gibi halkın temel meselelerinde çözüme katkıda bulunmuş, Afganistan'da etnik ya da mezhepsel ayrım gözetmeden bu zor dönemlerinde halka destek olarak Afganistan'ın ulusal bütünlüğünü oluşturmak için çaba harcamıştır.⁵²⁵

ABD dışındaki ülkeler 2014 yılı sonuna kadar Afganistan'daki askeri varlıklarını azaltmaya çalışırken Türkiye'nin Afgan halkının isteği doğrultusunda kalmayı sürdüreceği yönünde hareket ettiği, diğer ülkelere nazaran Afgan halkı ve yönetimi üzerinde pozitif bir imaj oluşturduğu görülmüştür.⁵²⁶ Türkiye, Afganistan'ın yeniden inşasında önemli rolü olan ABD'ye beklediği desteği vermiş, Türk firmaları ciddi yatırımlarda bulunmuştur. Afganistan'ın uluslararası toplum tarafından tanınması ve desteklenmesi yönünde çağrıda bulunan ABD, bunu Türkiye'nin kendi talimatları ile gerçekleştirmesini olumlu karşılamıştır. ABD yönetiminin model Müslüman bir ülke olarak Türk askerinin Afganistan'da önemli icraatlarda bulunduğunu bildirmeleriyle ilk zamanlar Türkiye'nin çatışmada aktif rol almasını isteyen ABD'nin zaman içinde Türkiye'nin yapmak istediklerini anladığı görülmüştür. Türkiye'nin eğitim ve kültürel yardımlarını da olumlu karşılayan Obama yönetiminin Afganistan'daki Türk faaliyetlerinden memnuniyetini sürekli dile getirdiği görülmüştür.⁵²⁷ Afganistan Savaşında Türkiye'nin tutumu Kore Savaşı'ndan sonra Türk ve Amerikan ilişkilerindeki en büyük işbirliği olarak görülebilir. Türkiye'nin ABD'ye yakın desteği Batı'nın gözünde ABD politikalarının meşrulaştırılması açısından etkili olmuştur.⁵²⁸

ABD'nin 2001 yılından sonra Afganistan'da uyguladığı inşaa sürecinde güvenlik sorunları artmaya devam ettiğinden yeniden göç hareketleri başlamış ve

⁵²⁵ Özel, "Afganistan'ın Yeniden İnşasında Türkiye'nin Yumuşak Güç Stratejisi" 278-279.

⁵²⁶ Özel, "Afganistan'ın Yeniden İnşasında Türkiye'nin Yumuşak Güç Stratejisi" 210.

⁵²⁷ Habiburrahman Shakir, "Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Afganistan-Türkiye İlişkilerinde ABD Etkisi" (yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2018), 88-90.

⁵²⁸ Ayşe Ömür Atmaca, "11 Eylül Jeopolitik Anlatısı İçerisinde Türk-Amerikan İlişkileri," *Akademik Ortadoğu Dergisi* 7, no.2 (2011): 122.

Türkiye de bu göç dalgasından etkilenerek çok sayıda Afgan mülteci Türkiye'ye sığınmak istemiştir.⁵²⁹

4.2 ABD'nin Irak'ı İşgal Etmesinin Türkiye'ye Etkileri

4.2.1 İşgal sürecinin Türkiye'de yarattığı ortam

1991 Birinci Körfez savaşında elde edilen tecrübe, yıllarca bitmeyen terörist saldırılar ve şehit edilen askerlerin etkisi nedeniyle Türk halkı ABD'nin Irak'ı ikinci kez işgal etmesine büyük bir tepki vermiş, Amerikan karşıtlığı yüzde 80 civarında yükselmiş, bu durum Türkiye'nin Irak'taki işgale olumsuz tutum sergilemesi gerektiği ortamını oluşturmuştur.⁵³⁰Türkiye genel olarak Irak'a yapılacak operasyona karşı olumsuz tavır sergilemiş, savaşın krizle birlikte fırsatlar da doğuracağı şeklindeki görüşler pek benimsenmemiş ve savaşın engellenmesi için diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. Türkiye'nin işgale karşı tavır almasında çeşitli nedenler ön plana çıkmıştır. Birincisi, Türk askerinin Irak'a girmesi konusunda Türkiye ve ABD arasında yapılan müzakerelerde anlaşma sağlanamamış olmasıdır. Bu durum da Irak yönetimi ile bölgedeki Kürtlerin Türk askerinin Irak'a girmesini istememeleri sonucu ABD'nin bu isteğe olumlu bakmasından kaynaklanmıştır.⁵³¹İkincisi, Türkiye'de ve hükümetteki muhaliflerin, ABD'nin Türkiye üzerinden Irak'ta cephe açmasının aynı zamanda Türkiye'nin de işgal edileceği anlamına geldiğine yönelik düşünceleri ve yeni muhafazakarlar tarafından Kuzey Irak'ta Kürt devletinin daha rahat kurulacağına dair tedirginlikleri,⁵³² PKK'nın Kuzey Irak'taki etkinliği ve bölgenin “de facto” konumu nedeniyle operasyon sonrası burada bir Kürt Devleti oluşumu ihtimaliydi. Diğer neden ise 1991 Körfez Savaşı sonrası yaşanan ekonomik darboğazın ve bölgedeki ticaretin olumsuz etkilerinin tekrar yaşanacak olmasıdır.⁵³³

ABD tarafından Bağdat'a biri güneyden Kuveyt'i kullanarak, diğeri kuzeyden Türkiye'deki üslerini kullanarak iki ayrı yerden kara operasyonu planlanmış, ancak ABD yönetiminin hiç ummadığı bir şekilde 1 Mart 2003'te “Türk Silahlı

⁵²⁹ Mohammad Tahir Raof , “11 Eylül 2001 Sonrası Afganistan'dan Türkiye'ye Göçler ve Bunların Türkiye'ye Etkileri” (yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2017), 69.

⁵³⁰ Abdullah Ural, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009), 100.

⁵³¹ Ramazan Gözen, “Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak,” *TYB Akademi* 7, no.19 (2017): 20.

⁵³² Gözen, “Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak,” 21.

⁵³³ Burak Çakırca, “Güvenlik ve Kapasite: 2002-2011 Yılları Arası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası” (yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2018), 105-106.

Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin Başbakanlık Tezkeresi" TBMM'de kabul görmemiş, Türkiye, böylelikle ABD kuvvetlerinin ülkeden geçerek kuzeyde cephe açmasına karşı çıkmış ve Türkiye üzerinden ABD'nin Irak'a girişine onay vermemiştir.⁵³⁴1991'deki Birinci Körfez Savaşı, Türkiye'nin Güneydoğu'daki terör başta olmak üzere ekonomik, siyasal ve sosyal birçok alanda kayıp yaşamasına sebep olduğundan bu savaştan kazandığı tecrübe ile Türkiye "1 Mart Tezkeresi"ni Meclis'ten geçirmemiş ve tezkereyi reddederek uluslararası hukukta meşruluğu kabul görmeyen bir operasyonda sorumluluk almak istememiştir.⁵³⁵

Tezkerenin reddedilmesi, 1 Mart sonrası Türkiye ile ABD arasında ciddi kriz yaşanmasına neden olmuş, Türkiye hava sahasını açarak Irak işgaline dolaylı da olsa destek verse bile Neoconlar Türkiye üzerinden geçişe izin verilmediği için Irak'ta Türkiye karşıtı politikalar uygularken Türk halkında da ABD'nin Kürt politikasına karşı ciddi bir tepki ortaya çıkmış, yapılan kamuoyu araştırmalarında ABD'nin Türkiye için en büyük tehdit oluşturduğunu düşünenlerin oranı yüzde 95'lere kadar yükselmiştir.⁵³⁶4 Temmuz 2003 tarihinde Süleymaniye'de Kerkük'teki Kürt belediye başkanına suikast planladıkları iddiası ile tutuklan Türk askerlerinin başlarına çuval geçirilmesiyle ABD tarafından tezkere krizine cevap verilmiştir.⁵³⁷Bu olay sonrasında, yapılan eylemin affedilemez olduğu yönünde Türk Yetkililer tarafından açıklamalar yapılmış, Türkiye tepki olarak Irak'a mühimmatın gönderildiği Habur Sınır Kapısını kapatmış ve Florida'nın Tamppa Üssündeki askerlerini geri çekmiştir.⁵³⁸ İki ülke arasında oluşan bu krizin 1964 yılında Johnson Mektubu'nun Türk kamuyunda güvensiz bir ortamı yarattığı dikkate alındığında bu dönemde de benzer bir atmosferin oluştuğu söylenebilir.⁵³⁹

⁵³⁴ Melek Ulagay Taylan. "Irak'ın İşgali." 08 Şubat 2022 tarihinde <https://bianet.org/bianet/siyaset/179817-irak-in-isgali> adresinden erişildi. (2016).

⁵³⁵ Zehra Doğan, "Türkiye-ABD İlişkilerinin Temel Dinamikleri ve Stratejik İttifak Boyutu," *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9, no.2 (2019): 146.

⁵³⁶ Ramazan Gözen, "Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak," *TYB Akademi* 7, no.19 (2017): 21.

⁵³⁷ Ayşe Ömür Atmaca, "11 Eylül Jeopolitik Anlatısı İçerisinde Türk-Amerikan İlişkileri," *Akademik Ortadoğu Dergisi* 7, no.2 (2011): 127.

⁵³⁸ Buket Tunç, "Irak İşgali Sonrasında ABD'nin Ortadoğu Politikasında Türkiye'nin Rolü" (yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2016), 62.

⁵³⁹ Ayşe Ömür Atmaca, "11 Eylül Jeopolitik Anlatısı İçerisinde Türk-Amerikan İlişkileri," *Akademik Ortadoğu Dergisi* 7, no.2 (2011): 127.

ABD’li düşünce kuruluşu Brookings’in uzmanlarından Philip Gordon, 6 Ağustos 2003’te “Herald Tribune”de yayımlanan makalesinde iki ülke arasındaki ilişkilerin durumuna ilişkin şunları dile getirmiştir:

“...Ancak sonuçta niyetleri öyle olmasa da sanki her iki taraf da bu anlaşmazlıktan kazançlı çıkmıştı. Amerika milyarlarca doları Türklere ödemek zorunda kalmadığı gibi Türklerin Kuzey Irak’ta bulunduracağı askeri gücün neden olacağı sorundan da kurtulmuştu Türk parlamentosunun ABD’yi desteklemeyi reddetmesi ise gerek Arap dünyasında gerekse Batı Avrupa’da Türkiye’nin demokrasi düzeyini ve bağımsız politika yürütme kabiliyetini göstermesi açısından önemli olmuştur...”⁵⁴⁰

ABD ile yapılan diplomatik temaslar sonucunda, Irak’ın kuzeyinde, Türkmenlere yapılan baskıyı önlemek, PKK’nın faaliyetlerini engellemek, Irak’ın toprak bütünlüğünü sağlamak, Irak halkına insani yardım göndermek amacıyla yapılması muhtemel bir askeri operasyon için Türkiye’nin 7 Ekim 2003 tarihinde TBMM’ne gönderdiği tezkere kabul edilmiş, ancak tezkere sonrası Irak Geçici Hükümet Konseyinin Türk askerini istemediklerini ve tarafsız davranmayacaklarını belirtmesi üzerine ABD bu planın uygulanmasından vazgeçmiştir.⁵⁴¹

4.2.2 İşgal ve sonrası ABD politikasının Türkiye’ye etkileri

Türk-ABD ilişkilerinin oldukça olumsuz etkilendiği tezkere krizi sonrası ABD, Kuveyt ve Körfez ülkeleri ile birlikte Irak’ın kuzeyindeki Kürt grupları müttefik olarak tayin etmiş, ABD’nin müttefikleri gördüğü Kürt grupları Irak’ın yeniden inşasında söz sahibi olurken Türkiye tezkere krizi ve sonrasında yaşanan gelişmeler nedeniyle dışarda bırakılmak istenmiştir.⁵⁴² Amerikan işgali, 1991 yılında Kuzey Irak’ta Türkiye’nin hataları nedeniyle oluşan ve aynı hatalarla gelişen Kürt özerk yapısının güç kazanmasını sağlamış, 2005 yılında uygun görülen anayasa ile üniter yapıyı terk eden ve federal bir yapıya geçen Irak’ın⁵⁴³ toprak bütünlüğünü fiilen ortadan kaldırmıştır.⁵⁴⁴

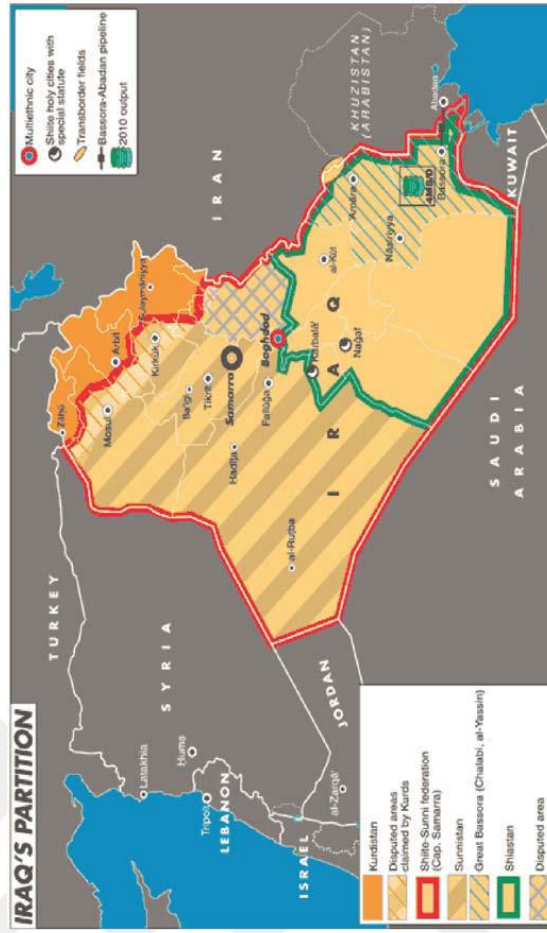
⁵⁴⁰ Buket Tunç, “Irak İşgali Sonrasında ABD’nin Ortadoğu Politikasında Türkiye’nin Rolü” (yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2016), 62.

⁵⁴¹ Coşkun Tülemiş, “Irak’ın Muhtemel Geleceği ve Türkiye’ye Etkileri” (yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, 2013), 34.

⁵⁴² Buket Tunç, “Irak İşgali Sonrasında ABD’nin Ortadoğu Politikasında Türkiye’nin Rolü” (yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2016), 62.

⁵⁴³ Zafer Akbaş, “Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri,” *The Journal of Academic Social Science Studies* 5, no.4 (2012): 328.

⁵⁴⁴ İhsan Şerif Kaymaz, “Emperyalizmin ‘Kürt’ Kartı,” *Gazi Akademik Bakış* 1, no.1 (2007): 187.

Şekil 6: Irak'ın Parçalanması⁵⁴⁵

Emin Gürses 2004 tarihli röportajında, Kuzey Irak'taki Kürt Bölgesine ilişkin olarak; Sünnilerle Şiiiler anlaşırca kuzeyde otonom bölge kurulmasının tehlikeye gireceği bu sebeple, Sünnilerle Şiiiler arasındaki çatışmanın kışkırtıldığını ve otonom bölgenin anayasaya koyularak ABD'nin bölge planlarına dair Türkiye'ye mesaj verildiğini⁵⁴⁶ ifade etmiştir. Irak işgalinin Türkiye için önemli etkilerinden biri, PKK'nın Irak'a yerleşerek güvenli alanlar oluşturmasına imkan tanımış olması, örgütün Irak kuzeyinde oluşan otorite boşluğundan yararlanarak kendi etki alanını oluşturması, bölgeyi üs olarak kullanması, Irak Ordusundan kalan ağır silahları ele geçirmesi ve Türkiye'ye karşı eylemlerine yeniden girişmesi olmuştur.⁵⁴⁷ ABD'nin, Bağdat yönetiminin ve bölgedeki Peşmerge güçlerinin Irak'ın kuzeyinde oluşan otorite boşluğunu doldurabilmesi mümkün olmamış, tezkere krizi sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak'a operasyon gerçekleştirememesi örgütün serbestçe hareket

⁵⁴⁵ Kaymaz, "Emperyalizmin 'Kürt' Kartı," 187.

⁵⁴⁶ Mahir Kaynak ve Emin Gürses, *Büyük Ortadoğu Projesi* (İstanbul: İlk yayınları, 2004), 73.

⁵⁴⁷ Sertif Demir, "Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* no.12, no.2 (2012): 564.

etmesine fırsat tanımış, Türkiye'ye saldırılar yapmasının önünü açmıştır. Irak'ın işgali sonrası Bölgesel Kürt yönetimi, Irak'ta ve bölgede ABD'nin "stratejik ortağı" durumuna gelmiş, ABD bölgede, Iraklı Kürtler, ABD ve İsrail'den oluşan bir "Güven Üçgeni" oluşturmuştur.⁵⁴⁸ ABD, Kuzey Irak'taki örgüte karşı Türkiye'yi tatmin edecek adımlar atmamış, PKK dışında Türkmenlerin yaşadığı bölgelere yapılan saldırılar karşısında da sessiz kalmıştır.

2005 yılındaki seçimlerde Şiiilerin yönetime gelmesiyle Irak, Türkiye ile İran arasında bir çekişme alanı olmuştur. Ayrıca, İşgal ile birlikte Türkiye, 1991 Körfez Savaşında olduğu gibi bir göç tehdidine maruz kalmış, Türkiye'de turizm ve ticaret sektörü olumsuz etkilenmiş, petrol fiyatları ve toptan eşya fiyatları artış göstermiştir.⁵⁴⁹ Sonuç olarak, Irak'ta oluşan kaos ve istikrarsız ortamdan olumsuz yönde en çok etkilenen ülke Türkiye olmuştur.

4.3 Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye

4.3.1 İlmli İslam ve Model Ülke Türkiye

1979 İran İslam devrimi sonrası siyasal islam, Türkiye için hem içerde hem dışarıda endişe yaratan bir tehlike olarak görülmüş, siyasal İslamın hem Türkiye'nin tarihsel ve sosyolojik yapısı hem de Necmettin Erbakan'ın Milli Görüş çizgisinin Batı karşıtı argümanlar içermesi nedeniyle diğer partilere nazaran daha fazla risk taşıdığı öngörülmüştür. 1991 Körfez Savaşından sonra İncirlik'e gelen Çekiç Gücün Talabani, Barzani ve PKK ile ilintisinin olduğu yönündeki iddialarla Bosna Hersek savaşında Müslümanların öldürülmesine ABD'nin ses çıkarmadığı yönündeki algılar, Türkiye'de merkezde yer alan partilerin güç kaybetmesine, anti-Amerikancılık ve siyasal İslamcılığın yükselmesinde etkili olmuştur. 1996-1997 yıllarında Refahyol koalisyon hükümeti döneminde Erbakan, istikrarı etkileyecek ciddi bir oluşum içine girmemiş olsa da söylem ve potansiyelinden dolayı radikalleşebileceği yönünde ABD ile Türkiye'deki bazı çevrelerde tedirginlik yaratmış ve bu ortam 28 Şubat'ta post-modern askerî bir darbenin yapılmasına daha sonra da gerek Türkiye'nin siyasi

⁵⁴⁸ Ali Semin, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı," *Bilge Strateji* 3, no.5 (Güz 2011): 200.

⁵⁴⁹ Zafer Akbaş, "Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri," *The Journal of Academic Social Science Studies* 5, no.4 (2012): 329.

yapısında gerekse Türkiye ile ABD ilişkilerinde yeni bir sürece girilmesinde etkili olmuştur.⁵⁵⁰

İslami partilere 1998 ve 2001 yıllarında Anayasa Mahkemesince siyasi yasak getirilmesi, 28 Şubat darbe sonrasında dini özgürlüklere ilişkin yapılacak reformlarda laiklik konusunda hassasiyeti olan ordu tarafından engel çıkarılması, AK Partinin daha temkinli olmasına neden olmuştur.⁵⁵¹ Türkiye’de ılımlılaştırmanın Erbakan tarafından kurulan Milli Selamet Partisi ile başladığı, Erdoğan’ın lideri olduğu AKP ile devam ettiği söylenebilir. Türkiye’de İslamcılığın ılımlılaştırma süreci; 1990’lı yıllarda seküler görüşe sahip aktörlerin İslami görüştekilere karşı olan hoşgörüsüz tavrından vazgeçip ılımlılaştırması ile İslamı savunan hareketin moderasyon geçirmesi şeklinde birbirine paralel olarak gelişmiştir.⁵⁵² Saadet partisi gibi daha katı İslamcı görüşleri savunan siyasi partilerin ılımlılaştırmada ilerleyemese de sistem içinde yer alabildiği görülmüştür. AK Parti ise İslami kadrolar arasında post-ideolojik düşüncenin bir ürünü olarak genç kuşak politikacıların katı siyasal İslamcı politikalara tepki göstermesiyle ortaya çıkmış, İslami gelenekler yeniden yorumlanarak değişim geçirmiş, ideolojiye dayalı ütopyik hedeflerden pragmatik, ılımlı söylem lehine vazgeçilmiştir.⁵⁵³ AK parti, kendisini tanımlarken İslamcı ideoloji dili yerine Türk siyasetinde ilk kez kullanılan “muhafazakar demokrat” tanımını kullanmış, siyaset anlayışını da bu tanım kapsamında şekillendirmiş ve daha uyumlu söylemler geliştirmiştir. Muhafazakar söylemle radikalizm yerine ılımlılığın olduğu istikrarlı bir hayat ifade edilmiştir. AK Parti’ye göre; radikal üslubun Türkiye siyasetine bir katkı sunmadığı, Türk siyasetinin kutuplaşma yerine bütünleşme ve anlayış üzerine kurulması gerektiği ve ılımlılığın da toplumsal bir talep olduğu dile getirilmiştir.⁵⁵⁴ Ekonomik liberalleşme, demokraside çıkarları olan dindar burjuvazinin büyümesini ve güçlenmesini sağlayarak Türkiye’de siyasal İslamın

⁵⁵⁰ Ramazan Gözen, “Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak,” *TYB Akademi* 7, no.19 (2017): 16-17.

⁵⁵¹ İsmail Akyüz, “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Din Politikalarında Etkili Olan Temel Dinamikler,” *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 2, no.3 (2016): 56.

⁵⁵² Pınar Demir, “İlmlılaştırma ve Dahil Olma Teorisi Bağlamında Mısır’daki Müslüman Kardeşler’in Moderasyonu” (yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, 2021), 10.

⁵⁵³ G.Murat Tezcür, “The Moderation Theory Revisited The Case of Islamic Political Actors,” *Party Politics* 16, no.1 (2010): 74.

⁵⁵⁴ İsmail Akyüz, “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Din Politikalarında Etkili Olan Temel Dinamikler,” *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 2, no.3 (2016): 42-43.

dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır.⁵⁵⁵ İyi örgütlenmiş, güçlü bir dindar burjuvazinin doğuşu, Türk siyasal islam geleneğinde ideolojik değişimi sağlayarak ılımlı ideolojiye geçilmesine katkı sunmuştur.⁵⁵⁶ Azınlıklara ve Kürtlere haklar verilmesi, bireysel özgürlüklerin kapsamının genişletilmesi, ordunun siyasetteki alanının kısıtlanması,⁵⁵⁷ AK Parti lideri Erdoğan'ın toplum üzerindeki etkisi ve karizmatik kişiliği de ılımlılaştırma moderasyonuna katkı sağlamıştır.

11 Eylül olayının ABD'nin Türkiye ile ilişkilerinde, Türk siyasetine ve Türkiye'nin rolüne bakışında çok büyük etkisi olmuştur. ABD, Türkiye politikasına ideolojik açıdan bakmak yerine, kimlik üzerinden bir bakış açısı geliştirmiş, Türkiye'nin demokratikleşmesinde ve dış politikasında yeni bir politik vizyon geliştirmesi yönünde teşvik edici olmuştur. AK Parti'nin dini konularda hassas olmakla birlikte Türkiye'nin resmî devlet politikası ve Batılılaşma konusunda ılımlı bir bakış açısına sahip olması, Batılı örgütlere üyeliklere olumlu bakması, aynı zamanda AKP'nin Ortadoğu'daki radikal terör hareketleriyle mücadelede destek alınabilecek yeni bir müttefik olma potansiyeli taşıyor olması, ABD'nin Türkiye politikasındaki değişimi etkileyen faktörler olmuştur.⁵⁵⁸ İlimli İslam politikası Türk Amerikan ilişkileri için bir işbirliği alanı yaratmış ve ilişkilerin temel dinamiğini oluşturmuştur. Bu ilişkiler çerçevesinde ABD Müslüman ülkelerde ılımlı İslamcı partilerin siyasal sürece dahil olmasını desteleyen politikalar izlemeye başlamıştır.⁵⁵⁹

ABD kendi politik çıkarları doğrultusunda Türkiye'yi tanımlarken bazı dönemlerde “köprü”, “kanat”, “bariyer”, “model” gibi metaforlarla “stratejik partner”, “stratejik müttefik”, “askeri üs” gibi kavramlar dile getirmişlerdir. Ancak bazı metaforların her dönemde aynı anlamda kullanılmadığı görülmüştür. Örnek olarak, 1990'lı yıllarda “model” metaforu Türkiye'nin Batılı ve demokratik yapısı esas alınarak Orta Asya ülkeleri özelinde kullanılırken, 2000'li yıllarda aynı metafor ülkenin İslami kimliği esas alınarak Ortadoğu ülkeleri bağlamında ifade edilmiştir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁵ Şebnem Gümüşçü, “Class, Status, and Party: The Changing Face of Political Islam in Turkey and Egypt,” *Comparative Political Studies* 43, no.7 (2010): 835.

⁵⁵⁶ Gümüşçü, “Class, Status, and Party: The Changing Face of Political Islam in Turkey and Egypt,” 856.

⁵⁵⁷ G.Murat Tezcür, “The Moderation Theory Revisited The Case of Islamic Political Actors,” *Party Politics* 16, no.1 (2010): 81.

⁵⁵⁸ Ramazan Gözen, “Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak,” *TYB Akademi* 7, no.19 (2017): 18-19

⁵⁵⁹ Muharrem Ekşi, “AK Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik,” *Akademik Bakış* 9, no.18 (2016): 64.

⁵⁶⁰ Ayşe Ömür Atmaca, “Yeni Dünyada Eski Oyun; Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri,” *Ortadoğu Etütleri* 3, no.1 (2011): 181.

1990'lı yıllarda Türkiye için Orta Asya ülkelerine yönelik yapılan "model" tanımı çok başarılı olamamıştır.

Francis Fukuyama, Samuel P. Huntington, Graham Fuller, Richard Perle, Paul Wolfowitz, Paul Henze, Marc Grosman, ve diğer Batılı stratejistlerin fikirleriyle beslenen Büyük Ortadoğu Projesinin temel argümanı olan "İlimli İslam Modeli" ile Türkiye'nin, Ortadoğu ve Orta Asya'nın yeniden şekillendirilmesinde kilit bir konumda olacağı varsayılmaktadır.⁵⁶¹Büyük çoğunluğu Müslüman olan ve Ortadoğu'da bulunan Türkiye'nin bir Batı müttefiki olarak laik demokrasiyi iyi uygulayan bir ülke olması, BOP'a yönelik konumunu etkileyen en önemli faktör olmuştur.⁵⁶²Samuel Huntington Türkiye'nin Batı medeniyeti içinde geri planda yer alması yerine İslam medeniyeti içinde merkez ülke olmasının daha doğru olduğunu ve diğer Müslüman ülkelere model olması gerektiğini savunmaktadır.⁵⁶³Huntington Türkiye'nin konumu için şunları dile getirmektedir:

"İslam dünyasında liderlik rolü oynayabilecek devletler vardır. Ancak Türkiye; ekonomik gelişmesi, stratejik konumu, kendisine güvenen bürokrasisi, ordusu ve Batı-İslam karışımı kültürü ile İslam dünyasına liderlik yapabilecek eşsiz bir konuma sahiptir"⁵⁶⁴

Brezvezinski, Türkiye'nin Ortadoğu ve Orta Asya için önemli bir model olduğunu ve Türkiye için "İlimli İslam Modeli"ni benimsediğini dile getirmektedir.⁵⁶⁵ ABD'de ılımlı İslamcıların sisteme dahil edilerek ılımlılaştırılması politikasını benimseyen, geliştiren ve bu yaklaşımın öncülüğünü yapan isim CIA Türkiye Masası Şefi Graham Fuller olmuştur.⁵⁶⁶ Mükemmel derecede Türkçe, Rusça ve Kürtçe bilen CIA Ortadoğu Masası şefi Graham Fuller, Türkiye'de (1977 ile 1980 arası) ve İslam ülkelerinde geçirdiği on dört yıl boyunca edindiği bilgilerini topladığı⁵⁶⁷"Siyasal İslam'ın Geleceği" adlı kitabında; (2003-TR'de 2004'te yayınlanan) ABD'nin liberal İslami reformu teşvik etmesi gerektiğini bu nedenle

⁵⁶¹ Süleyman Özmen, "BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) Kapsamında Orta Doğu Üzerinde Uygulanan Planların Genel Bir Analizi," *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.10 (2017): 43.

⁵⁶²Hüseyin Bağcı, ve Bayram Sinkaya, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti'nin Perspektifi," *Akademik Ortadoğu* 1, no.1 (2006): 33.

⁵⁶³ Süleyman Özmen, "BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) Kapsamında Orta Doğu Üzerinde Uygulanan Planların Genel Bir Analizi," *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.10 (2017): 44.

⁵⁶⁴ Taşkın Deniz, "Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye," *Marmara Coğrafya Dergisi* 0, no.26 (2012): 163.

⁵⁶⁵ Şadiye Deniz, "Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, no.20 (2012): 182.

⁵⁶⁶ Muharrem Ekşi, "AK Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik," *Akademik Bakış* 9, no.18 (2016): 64.

⁵⁶⁷ Altuğ Günal, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye," *Ege Akademik Bakış Dergisi* 4, no.1 (2004): 163.

Nurculara ve özellikle 200 civarında dini vakfı, Türkiye’de 236, yurtdışında 280 okulu, 211 şirketi bulunan Fethullah Gülen’e destek verilmesini, Gülen hareketinin liberal bir İslamcı hareket olduğundan BOP için etkili olabileceğini, Türkiye’de islamın daha etkin olması gerektiğini savunmaktadır.⁵⁶⁸ Graham Fuller düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Kemalizm bitti. Dünyadaki bütün liderler gibi o da sonsuza dek yaşayacak bir ürün veremedi. Oysa İncil ve Kur’ân hâlâ veriyor. Bu nedenle, kendisine entelektüel güven duyan Türkiye, İslamın günlük yaşamdaki yerini almasını yeniden düşünmelidir”⁵⁶⁹

Fuller, 2014 yılında yayımladığı “Türkiye ve Arap Baharı: Orta Doğu’da Liderlik” adlı eserinde; Ortadoğu’da Arap devletleri içinde neoliberal ve serbest pazar ekonomisi ile bölgeye lider ve model olabilecek tek ülkenin AK Parti iktidarındaki Türkiye olduğunu, Türkiye’deki demokratik değişimlerin Ortadoğu hakkında yeni bir bilinç oluşturduğu ve halkın öz güvenini artırdığını ileri sürmüştür.⁵⁷⁰ İlimli İslam’ın siyasal boyutunu AK Parti’nin, sivil boyutunu ise Gülen Cemaatinin temsil ettiğini, AK Parti iktidarında Türkiye’nin Ortadoğu’da model ve lider olarak yükseldiğini, Müslüman ülkelerin AK Partiyi örnek almaya başladıklarını ifade etmiştir. Mısır’da Müslüman Kardeşler, Tunus’ta Ennahda Partisi, Yemen’de İhvan uzantısı Al-İslah Partisi, Fas ve Libya’da AK Parti adıyla partilerin kurulması, müslüman toplumların AK Partiyi model aldıkları yönünde Fuller’in iddiasını desteklemektedir.⁵⁷¹

RAND Cooperation adlı düşünce kuruluşunca hazırlanan, İslam coğrafyasının nasıl denetim altına alınacağından bahsedilen ve 2003 yılında Başkan Bush’a sunulan “Sivil Demokratik İslam: Ortaklar, Kaynaklar ve Stratejiler” başlıklı raporda; Fethullah Gülen’in ilimli İslam’ın önemli liderlerinden biri olduğu, gençleri etkilediği, farklılıklara hoşgörü ile yaklaştığı, Müslüman ülkeler içinde en başarılı ülkenin Türkiye olduğu, bunu laik yönetimine borçlu olduğu, ancak laiklerin ABD’ye çok sıcak bakmadıkları, mevcuttaki siyasi yönetimin İlimli İslam için iyi bir model

⁵⁶⁸ Günel, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” 159.

⁵⁶⁹ Süleyman Özmen, “BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) Kapsamında Orta Doğu Üzerinde Uygulanan Planların Genel Bir Analizi,” *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.10 (2017): 45.

⁵⁷⁰ Muharrem Ekşi, “Medeniyetler Çatışmasından İslamcılar Arasındaki Çatışmaya,” *İnsan ve Toplum Dergisi*, 4 no.8 (2014): 235.

⁵⁷¹ Ekşi, “Medeniyetler Çatışmasından İslamcılar Arasındaki Çatışmaya,” 239.

olduğu, bu sebeple Türkiye'deki iktidarın desteklenmesi gerektiği hususları yer almıştır.⁵⁷²

Eski Amerikan Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz 2002'de TESEV'de yaptığı bir konuşmada şunları dile getirmiştir:

“Terörizme karşı savaş kazanmak için, ... daha barışçıl bir dünya yaratmak için İslam dünyasındaki yüz milyonlarca ılımlı ve hoşgörülü insana ulaşmalıyız. Özgürlüğün ve serbest girişimin nimetlerinden faydalanmak isteyen insanlara hitap etmeliyiz. Türkiye, bu değerlerin, modern demokratik kurumların inşası için dini inançların feda edilmesi gerekmeyen modern toplum ile uyumlu olduğunu gösteren iyi bir örnek sunmaktadır.”⁵⁷³

ABD'nin Ankara eski büyükelçisi (2003-2005) Eric Edelman, Büyük Ortadoğu Projesinde Türkiye'nin konumu için şöyle söylemektedir:

“Ortadoğu'da, demokrasi ve insan hakları temelinde uygulanmasını planladıkları BOP, son 50 yılın en büyük projesidir. Bu projenin uygulanması uzun sürebilir. Bu zaman içerisinde Türkiye, örnek devlet olacaktır.”⁵⁷⁴

24 Ekim 2003 tarihli The Wall Street Journal gazetesinin internet sayfasında ABD'nin Marshall Yardımı Fonu'nun üst düzey yetkilisi Ronald D. Asmus ve Özdem Sanberk'in “Türkiye İçin Yeni Bir Duruş Aranıyor” başlıklı makalesinde; Batının Fas'tan Afganistan'a kadar geniş bir bölgede terör tehdidi altında olduğu belirtilerek Türkiye'nin istikrarlı Avrupa ile tehlikeli Ortadoğu arasındaki bölünme hattının ortasında yer alan merkez konumuyla çok önemli olduğundan bahsedilmiştir.⁵⁷⁵

Türkiye'yi islam dünyasında laik ve demokratik olan tek Müslüman ülke olarak gösteren Batı, diğer yandan bu rejimi koruyan Kemalizm ideolojisindeki TSK'nın etkili olmasını engellemeye çalışmıştır. Çünkü Türkiye'nin Kemalist, laik, demokratik mevcut yapısı “ılımlı İslam Modeli”nin önünde engel olarak görülmektedir. ABD tek kutuplu yeni dünya düzeninde tüm islam ülkeleri için “ılımlı İslam Modeli”ni uygulamak istemiş, bunun için öncelikle en uygun konumda gördüğü Türkiye'nin yeniden yapılandırılması gerektiğini düşünmüştür. ABD'nin bu düşüncesiyle beraber Türkiye'de laiklik karşıtı tarikatlar ile yabancı unsurların faaliyetlerinde de ciddi bir artış olmuştur. Bu niyetle Türkiye'deki cemaat, tarikat, ve sufi toplulukları içinde çeşitli faaliyetlerde bulunan ABD bu grupların en

⁵⁷² Altuğ Günel, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” *Ege Akademik Bakış Dergisi* 4, no.1 (2004): 159.

⁵⁷³ Hüseyin Bağcı, ve Bayram Sinkaya, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti'nin Perspektifi,” *Akademik Ortadoğu* 1, no.1 (2006): 23.

⁵⁷⁴ Taşkın Deniz, “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” *Marmara Coğrafya Dergisi* 0, no.26 (2012): 162.

⁵⁷⁵ Deniz, “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” 164.

büyüklerinden biri olan Fethullah Gülen hareketiyle de karşılıklı işbirliği ekseninde ilişki kurmuştur.⁵⁷⁶Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun temel felsefesi olan laik devlet anlayışı, ılımlı İslam'la çeliştiğinden bu projede aktif rol alacak Türkiye'de iç ve dış problemlerin ortaya çıkması olağandır.⁵⁷⁷

Önceleri Türkiye hedef ülke olarak BOP kapsamına alınmış, daha sonra ABD, iktidardaki partinin kimliği, bölgeyle olan tarihi ve kültürel bağları nedeniyle bu projede yardımcı olabilecek en uygun ülkenin Türkiye olduğunu ve yerel hükümetlerin işbirliğine de ihtiyaç duyulduğunu düşünmüş,⁵⁷⁸ Büyük Ortadoğu'nun dönüştürülmesinde Afganistan ve Irak Savaşları ABD yönetimince çok önemli fırsatlar olarak değerlendirilmiş, Irak'ta tesis edilecek demokratik bir modelin bölgedeki diğer devletlerde de uygulanacağı öngörülmüştür. Bu kapsamda Türkiye Ortadoğu ülkelerine Müslüman ve Batılı kimliğiyle örnek olarak gösterilmiş ve bölgede “Batılı”, “demokratik”, “örnek devlet” ve Ortadoğu'nun dönüşümünde “model” olarak görülmüştür.⁵⁷⁹ Bu gelişmeler üzerine “ılımlı İslam ülkesi” tanımına Genel Kurmayın sert tepkisi ve hükümetin eleştirisi sonrası Türkiye için ne anlam ifade ettiği pek anlaşılmayan “demokratik ortak” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁸⁰TSK ve hükümetin uyarılarından dolayı daha sonra pek dile getirilmek istenmese de Türkiye'nin BOP projesinde “ılımlı İslam için model ülke” olarak değerlendirildiği ve görülmek istendiği söylenebilir. Bu modelliğin ötesinde Türkiye Amerikan planlarının uygulanmasında rol alabilecek bir ülke olarak görülmek istendiğinden Türkiye'ye “cephe ülkesi” olarak ta bir rol verilmiştir.⁵⁸¹ABD'nin ılımlı İslam politikası, Ortadoğu'da ABD ile Türkiye'nin ortak stratejik vizyon geliştirmesini sağlamış, Türkiye 2013 yılına kadar model ülke rolünü sürdürmüştür. Bu dönemde ABD'nin politikasından vazgeçmesi Türkiye ile ortak işbirliğinin bir bölümünün bitişini göstermektedir.⁵⁸²

⁵⁷⁶ Süleyman Özmen, “BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) Kapsamında Orta Doğu Üzerinde Uygulanan Planların Genel Bir Analizi,” *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.10 (2017): 45-46.

⁵⁷⁷ Şadiye Deniz, “Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, no.20 (2012): 182.

⁵⁷⁸ Hüseyin Bağcı, ve Bayram Sinkaya, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti'nin Perspektifi,” *Akademik Ortadoğu* 1, no.1 (2006): 24.

⁵⁷⁹ Ayşe Ömür Atmaca, “Yeni Dünyada Eski Oyun; Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri,” *Ortadoğu Etütleri* 3, no.1 (2011): 179.

⁵⁸⁰ Altuğ Günel, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,” *Ege Akademik Bakış Dergisi* 4, no.1 (2004): 159.

⁵⁸¹ Abdullah Ural, *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009), 138.

⁵⁸² Muharrem Ekşi, “AK Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik,” *Akademik Bakış* 9, no.18 (2016): 73.

Türkiye Müslüman toplumun muhafazakâr değerlerini laik devlet yapısı ve liberal politikalarla bir araya getiren, batı ile kurduğu işbirliği odaklı ilişkilerle düşman Batılı algısını değiştiren ve bu özellikleriyle Ortadoğu coğrafyasında öne çıkan bir ülke konumundadır. Ancak Türkiye’de var olan bu modelin kendine özgü tarihsel kültürü ve deneyimlerinden ortaya çıktığı, bu sebeple her ülkenin kendi demokrasi modelini kendine has özellikleriyle bulması gerektiği söylenebilir.⁵⁸³

4.3.2 Büyük Ortadoğu Projesinin Türkiye siyasetine etkisi

ABD’nin 11 Eylül sonrası politikası Türkiye’de iç ve dış politikada ciddi değişiklikler yapılmasında etkili olmuştur. TBMM’nin 1 Mart tezkeresine ilişkin kararı, AB ülkelerinde ABD’nin emperyal tutumuna dik bir duruş olarak yorumlanmıştır. Türkiye de bu ortamda AB ile işbirliğine giderek Kopenhag Kriterlerine ilişkin ciddi gelişmeler kaydetmiş ve tam üyelik müzakerelerini başlatmıştır.⁵⁸⁴2005-2006 yıllarında ABD’nin Irak’ta başarılı olamaması, durumunun kötüye doğru gitmesi, Türkiye’de de AK Parti’ye karşı oluşan olumsuz atmosfer, iki ülke arasında yakınlaşmayı sağlamış ve yeni bir dinamizm gelişmesinde etkin olmuştur. Bu dönemde hazırlanan iki belge öne çıkmıştır. Bunlardan ilki, ABD’li akademisyen Richard N. Haass’ın Foreign Affairs dergisinde yayımlanan “Yeni Ortadoğu” (2006) adlı makalesi olup bu makalede, ABD’nin Irak’ta başarısız olduğu, artık kontrolsüz bir bölge olduğu belirtiliyor ve yönetime farklı bir politika izlemesi öneriliyordu. Diğeri ise Başkan Bush’a sunulan Baker-Hamilton Raporu (Aralık 2006) denilen Irak Çalışma Grubu Raporu’dur. Raporda özetle; Irak’ta toprak bütünlüğünün sağlanmasına yönelik eylemlerde bulunulmasının elzem olduğu, yeni bir politika geliştirilmesi gerektiği, bundan başarılı bir sonuç alınabilmesi için Türkiye ile işbirliği yapılmasının faydalı olacağı belirtiliyordu.⁵⁸⁵ ABD Türkiye ile ilişkileri düzeltmek amacıyla 2006 yılında “Ortak Vizyon Belgesi”ni imzalamıştır. Bu belge kapsamında terörizmle mücadele, Arap-İsrail çatışması, İran’ın nükleer

⁵⁸³ Çağatay Özdemir, “Ortadoğu ve Arap Baharı (Türkiye Demokratik Bir Ülke Olarak Ortadoğu’da Model Olabilir mi?)” (yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2012), 131-133.

⁵⁸⁴ Ramazan Gözen, “Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak,” *TYB Akademi* 7, no.19 (2017): 21.

⁵⁸⁵ Gözen, “Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak,” 22.

programı, Irak, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Afganistan, gibi konularda iki ülke işbirliği yapacakları yönünde anlaşmışlardır.⁵⁸⁶

2007 yılında Türkiye’de terör saldırılarının artması, Cumhuriyet mitingleri, 27 Nisan 2007 e-muhtırası, AK Parti’ye kapatılma davası açılması gibi Ak parti aleyhine bazı gelişmeler yaşanmıştır. 21 Ekim 2007’de Dağlıca baskını denilen PKK saldırısında ciddi sayıda askerin şehit olmasında sonra 5 Kasım 2007 tarihinde ABD ile Türkiye arasındaki ilişkileri değiştiren Bush’un Oval Ofisinde Erdoğan ile bir görüşme yapılmış ve İstihbarat Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, PKK’ya karşı işbirliği ile birlikte iki ülkenin Irak’ın toprak bütünlüğünü ve yeniden yapılandırılmasını sağlamak üzere işbirliğini içeriyordu. Bu anlaşmanın uygulanmasına Bush döneminde başlanmış olsa da, Obama döneminde daha güçlü bir vizyonda gerçekleşecekti.⁵⁸⁷

Obama başkanlık görevini aldıktan sonra yurtdışı gezilerini Türkiye’ye ve Mısır’a yapmış, TBMM’de ve Kahire Üniversitesinde yaptığı konuşmalarda Obama, Ortadoğu’da demokrasinin dönüştürme gücüne değinmiş, bölge ülkelerinin yeni bir döneme geçmeleri gerektiğini belirtmiş, bu ülkeleri cesaretli olmaya teşvik etmiştir. TBMM konuşmasında ABD ile Türkiye’nin “Model Ortak” olduklarını belirtmiştir. Obama’nın bu ziyaretinde Türkiye’nin değil Türk-Amerikan ilişkilerinin İslam dünyası için “model” olarak tanımlaması oldukça önemlidir. Bu ortaklığın ilk hamlesi olarak, Ahmet Davutoğlu Dışişleri Bakanlığı’na atanmış, Türk dış politikasında “komşularla sıfır sorun politikası” denilen dönem başlamış ve bu politika doğrultusunda dış politikada “barış açılımları” gündeme gelmiştir. Türkiye ve ABD Ortadoğu’da yıllarca çözümsüz kalan sorunlara radikal çözümler üretmek üzere adımlar atmaya başlamışlar, Irak’ın toprak bütünlüğü esas alınarak yeniden yapılandırılması, Kürt sorununa barışçı bir yöntemle çözüm sürecinin başlatılması, İsrail ile Suriye’nin barışına yönelik anlaşma sağlanması, İran’ın nükleer programı sorununa ilişkin diplomasinin artırılması, Filistin’de iki devletli çözüme dair çaba harcanması, Afganistan ve Pakistan’ın sorunlarına çözüm üretilmesi bu sorunların en önemlileri olarak sayılabilir. Bu süreç kısmen tamamlanamayan girişimlerle birlikte kısmen de başarılı olan bir süreç olmuştur.⁵⁸⁸

⁵⁸⁶ Ayşe Ömür Atmaca, “Yeni Dünyada Eski Oyun; Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri,” *Ortadoğu Etütleri* 3, no.1 (2011): 178.

⁵⁸⁷ Ramazan Gözen, “Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak,” *TYB Akademi* 7, no.19 (2017): 23.

⁵⁸⁸ Gözen, “Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak,” 24.

Türkiye'nin İran ve Hamas'la yakın teması, Mavi Marmara olayı ve İsrail'in Gazze saldırısına gösterdiği tepki özellikle ABD'deki Yahudi lobisi tarafından Türkiye ve Obama yönetimi üzerinde baskıları artırmış, bazı bölgesel güçlerce bölgedeki dengelerin değişebileceği endişesiyle açılım politikalarına destek verilmemiş ve model ortaklıktan istenilen sonuçlar da tam olarak alınamamıştır. Daha sonra 2010 yılı sonunda ortaya çıkan gelişmeler, Türkiye ile ABD ilişkilerinin yeniden canlanmasını sağlamış, Kasım'da NATO'nun Lizbon Zirvesi'nden çıkan kararlar Füze Savunma Sistemi'nin bir kısmının Türkiye'ye yerleştirilmesini Türkiye'nin kabul etmesi, Tunus'ta başlayan ayaklanmaların Arap Baharı sürecini başlatması, Türkiye ile ABD'nin yeni bir sayfa açmasına vesile olmuştur. Obama, bu sürecin başarılı olabilmesi için AK Parti'nin 2002-2010 yıllarında gösterdiği AB ile üyelik süreci, komşularla sıfır sorun anlayışı gibi demokratik, barışçı ve arabulucu dış politika vizyonundan dolayı yine Türkiye'yi tercih etmiş ve Türkiye'nin bu sürece katılmasını desteklemiştir. ABD'nin politikası, ilk adımı barış açılımlarıyla 2009-2010 yılları arasında gerçekleştirilen model ortaklığın 2011 yılı sonrasında Arap Baharı sürecinde de uygulanmasıydı.⁵⁸⁹

AK Parti Ortadoğu'da bölgesel güç olmak istemekle birlikte İslam dünyasının lideri olmayı da arzu etmekteydi. ABD'nin "ılımlı İslam" politikasında model ülke olarak Türkiye'ye destek vermesi, AK Parti'nin bu politikasını hem kolaylaştırmış hem de bölgede alan açılmasını sağlamıştır.⁵⁹⁰

4.3.2.1 Türkiye'nin Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (IKBY)'ne yaklaşımı

Türkiye Irak işgali sonrası Kuzey Irak'ı "kırmızı çizgisi" olarak tanımlamış ve Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt bölgesi mevcudiyetinin Türkiye'nin rejimi, birliği ve toprak bütünlüğü açısından tehlike ve tehdit oluşturacağı endişesiyle 2008 yılına kadar askeri operasyonlarla şekillenen güvenlik eksenli bir politika izlemiştir.⁵⁹¹ Türkiye'nin Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkilerinde, PKK Terör örgütü, Türkmen faktörü ve Kerkük'ün statüsü olmak üzere üç temel sorunun yer aldığı

⁵⁸⁹ Gözen, "Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak," 25-26.

⁵⁹⁰ Muharrem Ekşi, "AK Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksenli: İslami Kimlik," *Akademik Bakış* 9, no.18 (2016): 68.

⁵⁹¹ Özgür Tepe, "Obama Döneminde ABD'nin Ortadoğu Politikasının Türkiye-İrak Bölgesel Kürt Yönetimi (IBKY) İlişkilerine Etkisi: Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Üzerinden Bir Değerlendirme," (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), 60.

söylenbilir.⁵⁹² 2003-2005 yıllarında Musul ve Kerkük'ün tartışmalı durumları da Türkiye'nin Irak'a yönelik güvenlik odaklı bakış açısında etkili olmuş, bu bölgelerde yapılacak bir oluşuma Türkiye'nin karşı çıkacağı belirtilerek operasyon için önce TSK'ya izin veren yasanın çıkartılması sağlanmış, daha sonra tezkerenin kullanılmaması yönünde yapılan açıklamalarla gerilen ABD ilişkileri yumuşamıştır.⁵⁹³ 2005 sonrası dönemde PKK saldırılarının artmasıyla Türkiye, Irak ve ABD ile güvenlik alanında işbirliğine yönelmiş, bu üç ülke arasında 2007 yılında '5 Kasım Mutabakatı' denilen anlaşmayla PKK ortak düşman kabul edilmiş ve güvenlik olgusundan işbirliğine geçişe yönelik adım atılmıştır.⁵⁹⁴

2007 yılı Türkiye'nin Irak politikasında önemli değişimin yaşandığı bir dönüm noktası olmuştur. 2007 yılı sonrasında bölgede yaşanan gelişmeler, Irak'la kurulan olumlu ekonomik ilişkiler, iç politikadaki dinamikler, Kürtlerin bölgede resmi bir yapıya kavuşması, enerji kaynakları ve ekonomi alanındaki ilişkilerin,⁵⁹⁵ işbirliği ve karşılıklı bağımlılık olgusunun ön plana çıkması, hükümetin Iraklı Kürtlerle yakın ilişkiler kurarak hem iç politikada Kürtleri kazanma hem de Kürt sorununu güvenlik olgusundan uzaklaştırma vizyonu,⁵⁹⁶ Türkiye'nin IKBY'ye yönelik politika değişikliğinde etkili olmuştur. ABD'nin 2008 yılındaki SOFA antlaşmasıyla başlayan 2011 yılına kadarki Irak'tan çekilme süreci, IKBY'nin İran tarafından çevrelenmesine ve bölgede yalnızlaşmasına neden olmuş, bu süreçte Türkiye, IKBY için tek çıkış ve umut kapısı durumuna gelmiştir. Ayrıca, 2007'de onaylanan Irak'ın petrol yasası Bağdat, Erbil ve Ankara arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde ve Bağdat'la gerilimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu yasayla, Irak'ın herhangi bir yerinden çıkan petrolün tüm Irak'a ait olduğu belirtilmiş, yetkilerin tümü de Bağdat'la yerel yönetimler arasında dağıtılmıştır. Bu kapsamda Erbil ile Bağdat arasındaki paylaşım yüzde 17-83 oranında olmuştur. Ancak

⁵⁹²Ali Semir, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı," *Bilge Strateji* 3, no.5 (Güz 2011): 183.

⁵⁹³Tolga Demiryol ve H. Deniz Pekşen, "Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1990-2018)," *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 5, no.2 (2018): 137.

⁵⁹⁴Demiryol ve Pekşen, "Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1990-2018)," 142.

⁵⁹⁵Zülfü Dağdeviren, "Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri," *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* 3, no.2 (2020): 188.

⁵⁹⁶Ö.Kayhan Pusane, "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim: Turgut Özal ve Tayyip Erdoğan Dönemleri Karşılaştırmalı Analizi," *Uluslararası İlişkiler* 14, no.56 (2017): 51.

anayasadaki karışık durum ve farklı uygulamalar Bağdat ile Erbil arasında enerjiye ilişkin sağlıklı bir işleyişi mümkün kılamamıştır.⁵⁹⁷

Kuzey Irak, Savaş sonrası elde ettiği 2005 yılındaki yasal statüyle Irak'ın istikrarlı bir bölgesi olarak dikkat çekmiş, Türkiye'nin artan enerji ihtiyacı için alternatif bir kaynak ve yatırım yapılabilecek bir bölge olarak algılanmaya başlanmıştır. Kuzey Irak'la ilk olarak yakın ilişkiler kurulması, 2005'te Iraklı Kürt liderlerle MİT Müsteşarı Emre Taner arasında yapılan gizli görüşmelerle sağlanmış ancak o dönemde TSK ile "Kuzey Irak Politikası" bağlamında farklı görüşlere sahip olduğundan bir dış politika değişikliğine gidilememiştir. TSK, Kuzey Irak'a sınır ötesi askeri operasyonlar düzenlenmesi gerektiğini savunurken Hükümet PKK ile mücadele açısından Irak Kürtleriyle yakın ilişkiler kurulmasının daha doğru bir yöntem olabileceğini düşünmekteydi.⁵⁹⁸ 2005-2007 arası dönem Hükümetin ve TSK'nın farklı görüşlerinden dolayı Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında belirsizliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 2007 yılı ve sonrasında Türkiye siyasetinde yaşanan değişim Irak politikasının şekillenmesinde rol oynamıştır. Irak politikalarında mesafeli bir yaklaşım izleyen Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in yerine gelen Abdullah Gül, İKBY'ye yönelik açılımlara önemli destek vermiştir.⁵⁹⁹ AB uyum reformları, 27 Nisan 2007'de Genelkurmay Başkanlığı web sayfasında laiklik vurgusu yapılan ve e-muhtıra olarak adlandırılan olay sonrası yaşanan gelişmeler, 2007-2008 yıllarında TSK'ya yönelik ortaya çıkan darbe iddiaları ve soruşturmaları, TSK'nın siyasi olarak arka planda kalmasına neden olmuş, bu durum Erdoğan'ın Kuzey Irak'a ilişkin değişim politikalarını hayata geçirmesini kolaylaştırmıştır. Hatta MGK, 24 Nisan 2008 tarihinde, hükümetin Kürtlerle birlikte Irak'taki tüm gruplarla iletişim kurmasına izin veren önerisini onaylamış ve böylelikle hükümetin İKBY ile yakın ilişkiler kurmasının önü açılmıştır.⁶⁰⁰ 2008 yılından itibaren ilişkilerde bir dönüşüm yaşanmış, geleneksel yaklaşımların dışına çıkılarak ilişkiler yeniden şekillenmiştir. Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Murat

⁵⁹⁷ Tolga Demiryol ve H. Deniz Pekşen, "Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-İrak İlişkileri (1990-2018)," *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 5, no.2 (2018): 140-141..

⁵⁹⁸ Ö.Kayhan Pusane, "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim: Turgut Özal ve Tayyip Erdoğan Dönemleri Karşılaştırmalı Analizi," *Uluslararası İlişkiler* 14, no.56 (2017): 50-51.

⁵⁹⁹ Tolga Demiryol ve H. Deniz Pekşen, "Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-İrak İlişkileri (1990-2018)," *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 5, no.2 (2018): 139.

⁶⁰⁰ Ö.Kayhan Pusane, "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim: Turgut Özal ve Tayyip Erdoğan Dönemleri Karşılaştırmalı Analizi," *Uluslararası İlişkiler* 14, no.56 (2017): 52.

Özçelik'in, Mart 2008'de, Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani'yi ziyaret etmesi, bu politika değişikliğinin ilk adımı olmuştur.⁶⁰¹

2009 yılında hükümet değişikliğinde Dışişleri Bakanlığına gelen Ahmet Davutoğlu'nun bölgesel entegrasyon ve "komşularla sıfır sorun" politikası Türkiye'nin Irak politikasının temelini oluşturmuştur. "Restorasyon" olarak da belirtilen bu yeni politikada, Osmanlı döneminde yaşamış etnik unsurlarla "tarihdaşlık" bağı kurularak günümüz Osmanlı bakiyesi unsurlara yönelik bir ayrımcılık yapılmayacağı bakış açısı geliştirilmiştir. "Restorasyon" yaklaşımı politikasıyla Iraklı Kürt gruplarla ilişkilerin düzeltilmesi hedeflenmiş,⁶⁰² geleneksel politikaların dışına çıkarak Kuzey Irak'taki Kürt gruplarla doğrudan ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Türkiye tehdit olarak gördüğü ve güvenlik eksenli bir politika izlediği IKBY ile ilişkilerinde yeni bir düzene geçmiştir.⁶⁰³ Kasım 2009'da Ahmet Davutoğlu'nun bir heyetle birlikte hem merkezi hükümet hem de Kürt Bölgesel Yönetimi ile görüşme sağlaması, ikili ilişkilere ilk defa resmi bir boyut kazandırmıştır.⁶⁰⁴ 2007-2014 dönemi Türkiye açısından Irak merkezi hükümeti ile yaşanan en kötü dönem olurken IKBY ile yaşanan en parlak dönem olmuştur. Türkiye bu dönemde IKBY ile birlikte aralarında bir boru hattı inşaa edilmesi ve Türkiye'deki enerji şirketlerinin IKBY enerji piyasası içine girmesinin sağlanması yönünde iki önemli karar almıştır. 2009 yılında Ceyhan bölgesinde 10 milyar m³'ten fazla petrol bulunmasıyla Kerkük–Yumurtalık boru hattı dışında Türkiye ile IKBY arasında yeni bir boru hattı inşasına başlanmıştır.⁶⁰⁵

Petrolün uluslararası pazarlara erişimini isteyen Kuzey Irak ile enerjide dışarıya bağımlı Türkiye arasında ortak çıkarlar bulunduğundan asimetrik karşılıklı bağımlılık çerçevesinde işbirliği yapılmış, ayrıca, Türkiye ile IKBY arasındaki ticari ilişkiler ve Türk şirketlerinin, IKBY içerisinde özellikle altyapı, inşaat ve enerji sektörlerine yatırım yapması da yine karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisi

⁶⁰¹ Özgür Tepe, "Obama Döneminde ABD'nin Ortadoğu Politikasının Türkiye-İrak Bölgesel Kürt Yönetimi (IKBY) İlişkilerine Etkisi: Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Üzerinden Bir Değerlendirme," (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), 51.

⁶⁰² Muhsin Baran ve M. Ercan Yılmaz, "Türkiye-İrak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) İlişkilerinde Güvenliksizleştirmeler: 2008-2016 Arası Dönem," *ÇOMU Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3, no.2 (2018): 347.

⁶⁰³ Baran ve Yılmaz, "2008-2016 Arası Dönem," 358.

⁶⁰⁴ Özgür Tepe, "Obama Döneminde ABD'nin Ortadoğu Politikasının Türkiye-İrak Bölgesel Kürt Yönetimi (IKBY) İlişkilerine Etkisi: Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Üzerinden Bir Değerlendirme," (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), 51.

⁶⁰⁵ H.Azeez Ibrahim ve Othman Ali, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları Bağlamında 'IKBY'," *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6, no.1 (2019): 355

çerçevesinde gerçekleşmiştir.⁶⁰⁶ Bağdat yönetiminin, Irak'ta mezhepsel bir yaklaşım izlediği, emperyal politikalarla hareket ettiğine yönelik Türkiye'den rahatsızlık duyduğu bu konjunktürde, IKBY ile de petrol-doğalgaz satışında anlaşamaması, Bağdat yönetiminin devre dışı bırakılarak IKBY ile Türkiye arasında enerjiye ilişkin anlaşmaların yapılmasında etkili olmuştur.⁶⁰⁷ Yakın ilişkilerin kurulduğu bu süreçte Türkiye'nin Irak'ın federal yapısını kabul ettiği görülmüş, 2011'de Erdoğan IKBY'yi ziyaret eden ilk Türk başbakanı olmuş ve Mesut Barzani'ye Erbil Uluslararası Havaalanı'nın açılışında "sevgili kardeşim" diye seslenmiştir.⁶⁰⁸

IKBY ile kurulan yakın ilişki, bu yönetimin refahına büyük katkı yapmış, Türkiye'nin de ekonomik kazanç elde etmesini sağlamıştır. Ancak IKBY'nin güçlenerek, bağımsız bir devlet kurma teşebbüsü ve Türkiye içinde de Kürt vatandaşlarınca benzer taleplerde bulunulabilme endişesinden dolayı Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünü savunarak IKBY'nin bu yönde politika geliştirmemesi yönünde çaba harcamaktadır. Nitekim 25 Eylül 2017'de IKBY'nin bağımsızlık için düzenlediği referandum, Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini bitirme noktasına getirmiştir.⁶⁰⁹

4.3.2.2 Türkiye'de Kürt açılımı

Uluslararası Kriz Grubu, Temmuz 2009'da; Kuzey Irak'ın Türkiye'ye bağlanmasıyla Türkiye'nin petrol ve doğalgaza doğrudan erişebileceğini ve dolaylı olarak ta Kerkük'ü elde etmiş olacağını öne süren, "Irak ve Kürtler" başlıklı bir rapor yayımlamıştır. Raporun gündeme gelmesinden sonra Türkiye'de 'Kürt Açılımı' projesi tartışılmaya başlanmış, Carnegie Vakfı Ortadoğu Uzmanı Henri Barkey de; Türkiye'deki "demokratik açılım" sürecinin oluşmasında Amerika'nın Irak'tan çekilmesinin önemli bir rolü olduğunu savunmuştur.⁶¹⁰

⁶⁰⁶ Özgür Tepe, "Obama Döneminde ABD'nin Ortadoğu Politikasının Türkiye-Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (IKBY) İlişkilerine Etkisi: Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Üzerinden Bir Değerlendirme," (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), 60.

⁶⁰⁷ Muhsin Baran ve M. Ercan Yılmaz, "Türkiye-Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) İlişkilerinde Güvenliksizleştirmeler: 2008-2016 Arası Dönem," *ÇOMU Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3, no.2 (2018): 357.

⁶⁰⁸ Ö.Kayhan Pusane, "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim: Turgut Özal ve Tayyip Erdoğan Dönemleri Karşılaştırmalı Analizi," *Uluslararası İlişkiler* 14, no.56 (2017): 49.

⁶⁰⁹ Hatem Hasar, "Türkiye-Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Arasındaki İlişkiler (2000-2018)" (yüksek lisans tezi, Namık Kemal Üniversitesi, 2019), 110.

⁶¹⁰ Ali Semin, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı," *Bilge Strateji* 3, no.5 (Güz 2011): 192.

Temmuz 2009’da, terörle mücadelede “Kürt açılımı” denilen Ocak 2010’da “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” adını alan bir demokratikleşme süreci başlatılmıştır.⁶¹¹ Kürt açılımı ile güneydoğu sorununun demokratikleşme süreci ve bölgenin ekonomik kalkınması temelinde çözümü amaçlanmıştır. Bu doğrultuda siyasi reformlar yapılmış, parti kapatmanın zorlaşmasına yönelik düzenlemeler getirilmiş, insan hakları ihlallerine yönelik yeni mekanizmalar geliştirmiş, Güneydoğu Anadolu’da yaşayan Kürt vatandaşların günlük yaşamını normalleştirmeye ilişkin adımlar atılmış, Kürtçenin kullanımı ve öğretimine ilişkin hak ve özgürlükler genişletilmiştir,⁶¹² Kürt açılımı yapılan yasal düzenlemelerle PKK’yı tasfiye etmekten ziyade örgütün oluşmasına ve toplumda yer bulmasına neden olan faktörleri ortadan kaldırmayı ve müzakere sürecinin doğrudan işletilebilmesi için toplumsal, siyasal ve psikolojik ortamı oluşturmayı hedeflemiştir.⁶¹³

Hükümet, PKK terörüne kesin çözüm bulabilmek için demokratik açılım faaliyetleri çerçevesinde 2009 yılından itibaren Norveç’in başkenti Oslo’da PKK ile müzakere sürecini başlatmıştır. Oslo müzakereleri, 14 Temmuz 2011 yılında PKK’nın 13 Türk askerini şehit etmesiyle sonuçlanan Silvan saldırısıyla sona ermiştir. BDP de aynı gün demokratik özerklik ilan etmiştir.⁶¹⁴ 2009’dan itibaren bu süreçte askeri operasyonların azaltılmasına ve Kürt sorununun çözümüne ilişkin önemli adımlar atılmasına rağmen, 2012 yılında PKK eylemlerini artırmış ve daha da güçlenerek 2012 yılını final yılı ilan etmiştir.⁶¹⁵

Ocak 2013’te “Çözüm Süreci” adıyla PKK’nın silahları bırakması, sınır dışına çekilmesi ve şiddete bulaşmamış olanların topluma kazandırılmasına yönelik görüşmeler tekrar başlamıştır.⁶¹⁶ Bu süreçte BDP’nin bölgenin geleceğine yönelik düşüncesini, Gülten Kışanak’ın: “Bizim çetrefilli, anlaşılması zor bir yolumuz yok. Dümdüz bir yolumuz var. O da demokratik cumhuriyet, özerk Kürdistan’dır...”

⁶¹¹ Talha Köse, “Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü,” *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 4, no.1, (2017): 18.

⁶¹² Ali Semin, “Türkiye’nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı,” *Bilge Strateji* 3, no.5 (Güz 2011): 189.

⁶¹³ Hüseyin Alptekin ve Talha Köse, “AK Parti’nin Kürt Politikası,” *AK Parti’nin 15 Yılı: Siyaset* 58, (2018): 332.

⁶¹⁴ H.İbrahim Bahar, *Çözüm süreci* (Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, 2013), 94.

⁶¹⁵ Bahar, *Çözüm süreci*, 91.

⁶¹⁶ Bahar, *Çözüm süreci*, 76.

sözleri ifade etmektedir.⁶¹⁷ Çözüm Süreci PKK'nın Temmuz 2015'te Türk güvenlik birimlerine saldırı gerçekleştirmesiyle sona ermiştir. Ancak süreç sonunda PKK silah bırakıp Türkiye'den gitmek yerine silahlı gücünü daha da artırmış⁶¹⁸ ve Suriye tarafına geçerek PYD'ye rahatça yardım etme imkanı bulmuştur.⁶¹⁹Böylelikle terör sorununun çözümü için ortaya konulan süreçte askeri operasyonların yapılmaması PYD'nin Suriye'deki yapılanmasını kolaylaştırmıştır.

⁶¹⁷ Bahar, *Çözüm süreci*, 126.

⁶¹⁸ Metin Çelik, "Kuruluşundan Bugüne PKK/KCK'nın Uluslararası Konjonktürel Değişimlere Uyum Sağlama ve Uluslararasılaşma Çabası," *Güvenlik Çalışmaları Dergisi* 21, no.2 (2019): 120.

⁶¹⁹ Ö.Göksel İşyar, "Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri," *Bilge Strateji* 9, no.16 (2017): 46.

SONUÇ

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York eyaletinde yer alan Dünya Ticaret Merkezi Kulelerine ve Pentagon'a yapılan saldırılar, Ortadoğu Coğrafyasının kaderini değiştiren gelişmelere vesile olmuştur. Bu saldırılar, Amerikan yönetiminin dış politikada Ortadoğu'ya yönelik ciddi kararlar almasının zeminini oluşturmuş, terörizmin panzehirinin demokrasi ve özgürlükler olduğunu, baskıcı rejimlerin gitmesiyle Ortadoğu'nun demokrasi anlamında dönüşeceğini, radikal islami güçlerin marjinalize olacağını düşünen ve Ortadoğu'da rejim değişikliğini savunan Bush Yönetimi, küresel ölçekte "teröre karşı savaş" ilan ederek ABD'yi tehdit eden radikal İslamcı hareketlerin tasfiye edilmesine, demokrasi yanlısı unsurlara destek verilmesine karar vermiş ve askeri güç kullanımını esas alan bir dış politika anlayışı geliştirmiştir.

Bush Yönetiminin bu dış politika doğrultusunda ilk uygulama alanı Afganistan olmuş, ABD Afganistan'ı yöneten Taliban'ın örgüt lideri Usama Bin Ladin ve diğer El Kaide teröristlerini koruduğu gerekçesiyle 7 Ekim 2001'de Afganistan'a müdahale etmiştir. Böylelikle İslam'ın komünizme kalkan olabileceği görüşüyle Başkan Carter döneminde "Yeşil Kuşak Projesi" ile yaratılan ve "özgürlük savaşçıları" olarak eğitilerek finanse edilen radikal İslamcı savaşçılar yıllar sonra "düşman" ilan edilmiştir. 20 Mart 2003 tarihinde de BM'nin herhangi bir kararı olmaksızın Irak'ta olduğu iddia edilen nükleer silahların etkisiz hale getirilmesi, Irak'ın El Kaide ile bağlantısı olduğu, küresel terörizm tehdidinin önüne geçilebilmesi, antidemokratik Saddam Hüseyin ve Baas rejiminin yıkılması gibi gerekçelerle Irak'ı işgal etmiştir.

Afganistan'da Taliban'ın iktidardan uzaklaştırılmasına rağmen müdahalenin gerekçesi olan terör son bulmamış, Taliban'ın nüfuzunun azaltılması da tam anlamıyla başarısızdır. ABD dokuz yıllık işgali sonrası geride istikrarsız ve fiilen parçalanmış bir Irak bırakmış, Irak Devleti büyük oranda Şii-Kürt anlaşmasının bir sonucu olarak şekillenmiş, Sünnilere politik ve toplumsal alanlarda çok fazla yer verilmemiş, bu durum mezhebe dayalı ayrımı daha da derinleştirmiştir. Amerika'nın varlığı Irak'ta Amerikan karşıtı cihatçılar yetişmesine neden olmuş, Irak Ordusundan uzaklaştırılan profesyonel askerlere yapılan haksız uygulamalar, gelişen mezhepsel çatışmalar ve oluşan kaos Irak'ta DAESH (İŞİD)'in doğmasına ve güçlenmesine zemin

hazırlamıştır. ABD tarafından Irak'ta Kürt merkezli bir politika izlendiğinden Kürtlerin kendi "Kürt Özerk Bölgesi"ni kurmalarına imkan sağlanmış, Arapların Şii ve Sünni diye bölünmelerinin yolu açılmış, böylelikle Irak'ta ulusal bir toplumsal bağ oluşmasının önü kesilmiştir.

Obama, ABD'nin uluslararası imajını düzeltmek ve Bush dönemi uygulamalarının olumsuz sonuçlarını gidermek amacıyla daha pragmatik çok-kutuplu, diplomasiye dayalı, yumuşak güç kullanımına ağırlık veren, iç dinamikleri de dikkate alan politikalar uygulamaya çalışmıştır. Afganistan ve Irak'taki savaşı bitirmeyi, Müslümanlarla yeni bir başlangıç yapılmasını ve İran'a yönelik işbirliğini benimseyen bir yaklaşım içine girmiştir.

ABD'nin uzun süreli bir düşünce ürünü olan, 1990'lı yıllarda doğmaya başlayan, 11 Eylül Saldırıları sonrası gündeme gelen, Afganistan ve Irak operasyonları ile şekillenen Büyük Ortadoğu Projesi, demokratik dönüşümün sağlanarak istikrarın tesis edileceği, radikal dinci akımların zayıflayacağı, terörün son bulacağı, bölgeye serbest piyasa ekonomisi getirilerek halkın ekonomik refah düzeyinin artacağına yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu projeye, terörü yaratan radikal dini düşünceyi yumuşatmak, bu düşüncenin alternatifini oluşturmak için müslüman ülkelerde "ılımlı İslam" anlayışı çerçevesinde, totaliter olmayan, hoşgörülü, insan haklarına ve hukuka saygılı, antidemokratik uygulamalardan uzak, dinin siyasallaşmasına mesafeli bir bakış açısı öne çıkarılarak bu bakış açısını benimseyen siyasi aktörlerin desteklenmesi amaçlanmış ve ılımlılaştırmış aktörlerin iktidara gelmesiyle katı İslamcı değerlere göre devlet yaratma çabasındaki radikal faaliyetlerin dengeleneceği öngörülmüştür.

Söz konusu projenin bölgedeki 2001-2011 yıllarını içeren on yıllık uygulama sürecine bakıldığında; sözü edilen amaçlara ulaşamadığı, ABD'nin terörist olarak nitelendirdiği grupların İran, Irak, Suriye Afganistan ve Filistin gibi ülkelerde faaliyet alanı bulmaya devam ettiği, din, mezhep ve etnik kimliklerle ortaya çıkan iç savaşın son bulmadığı, bu savaşın ve ABD varlığının bölgede devlet dışı aktörlerin doğmasına neden olduğu, El-Kaide, PKK, Hizbullah ve Hamas gibi terörist grupların bölgede bir araç olarak kullanıldığı, Kuzey Irak Bölgesel Yönetiminin bağımsız bir devlet gibi davrandığı, radikal ortamı besleyen unsurların artarak büyüdüğü şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

Bush doktrininin bölgede uygulanması, İran'ın dış politikasını güçlendirmiş, teröre karşı savaş argümanını kendisi için tehdit gören İran terör gruplarıyla olan ilişkisini artırmış, Afganistan ve Irak'ta meydana gelen güç boşluğu İran'ın bölgedeki etki alanını genişletmiş, Şii grupların da desteğiyle Ortadoğu'da etkin bir rol üstlenmiştir. Bush yönetiminin etkisi, Suriye'nin Hizbullah ile ilişkilerini ve Lübnan politikasını değiştirmesine neden olmuş, 2005'teki Hariri suikastı sonrası Suriye Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmıştır. İsrail ise Irak işgali sonrası ülkede çıkan iç savaştan en çok fayda sağlayan bölge ülkesi olmuş, iç savaş öncesi İsrail için tehdit olan Saddam yönetimindeki Irak, işgal sonrası kendi toprak bütünlüğünü sağlayamaz bir duruma gelmiştir. Filistin-İsrail sorununda ABD'nin İsrail yanlısı tutumda ısrarcı olması da 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin bölgedeki imajının düzeltilmemesinin temelini oluşturmuştur.

Kuzey Irak'ta siyasi, askeri ve ekonomik olarak etkinliğini artırma politikası uygulayan, etnik Kürt hareketini, bölgedeki en güçlü desteği olarak gören, bu argümanla Türkiye, Irak, Suriye ve İran'ı denetim altında tutmak isteyen ABD'nin, Büyük Ortadoğu hedefleri doğrultusunda tam olarak amacına ulaşmasa da enerji kaynaklarını kontrol etme fırsatını yakalamış olması, bölgedeki aktörler üzerindeki gücü, İsrail'in korunmasındaki etkinliği dikkate alındığında önemli kazanımlar elde ettiğini söylemek mümkündür.

Özgürlük ve demokrasi yayma girişimleriyle otoriter rejimleri değiştirmek isteyen ABD'nin bölge ülkelerinin istikrar ve bütünlüğünü bozmadan zemini sağlam bir demokratik toplum yaratabilmesi mümkün olamamıştır. ABD, halkın tamamının refahını esas alan demokratik bir yönetim inşa etmek yerine toplumun geleneklerini, kendine has değerlerini göz ardı ederek kendi politik hedefleri doğrultusunda liberal ekonomik değerleri bölgede uygulamaya çalışmıştır. Bölge ülkelerinin iç dinamikleri göz ardı edilerek, bölgenin genel çıkarları dikkate alınmadan tek yanlı, baskıcı politikalar izlenmesi, istikrar ve refahın sağlanamayacağını göstermiş, bölgede demokrasi yerine siyasal istikrarsızlık, terörü önlemek yerine terörü pekiştiren bir ortam yaratmış, bölgenin dini, etnik ve mezhepsel farklılıklarından dolayı zaten kırılğan olan yapısını daha da derinleştirmiştir. ABD'nin demokratikleştirme politikası bölgede baskıcı rejimlere karşı muhalefetin tepki verme sürecini hızlandırmış, bu durum iç ayaklanmalarla başlayan Arap Baharı diye söz edilen yeni bir döneme geçilmesinin önünü açmıştır. Bu dönem süresince de bölge ülkelerinde

İslam'ın ılımlılaşmasının istenilen manada gerçekleşemediği görülmüştür. Ayrıca, demokrasinin bir ülkede yerleşebilmesi için, öncelikle ekonomik altyapının oluşturulması, ekonomik gücün tek elde toplanmaması ve rakip tarafların olması gerekmektedir.

2001 sonrası on yıllık süreçte ABD'nin etkisiyle bölgede ve Türkiye'nin komşularında yaşanan değişim ve dönüşümün Türkiye açısından olumsuz sonuçları olduğu değerlendirilmektedir. İşgal sonrası 2005 yılında, Irak'ta uygun görülen anayasa, ülkenin üniter yapısını değiştirerek yerine federal bir yapı oluşmasını sağlamış ve Irak'ın toprak bütünlüğünü fiilen ortadan kaldırmıştır. IKBY'nin otorite boşluğundan yararlanarak bölgeyi üs olarak kullanan PKK, Türkiye'nin ulusal bütünlüğü açısından daha tehdit edici bir duruma gelmiş, Şiiilerin yönetime gelmesiyle Irak, Türkiye ile İran arasında bir çekişme alanı olmuş, Irak işgali sonrası oluşan göç dalgası ve mülteci sorunu başta Türkiye olmak üzere komşu ülkeler için önemli bir sorun teşkil etmiştir. Bölgede on yıl boyunca devam eden terör kaynaklı kaos ortamı, akabinde yaşanan Arap Baharı ve Suriye'de devam eden gerginlik, mülteci sorunu, Türkiye'nin daha uzun süre karşı karşıya kalacağı ve ülkeye tehdit oluşturan sorunlardır. Türkiye'nin sınır komşularında yaşanan olumsuz gelişmelerin Türkiye için domino etkisi yapması kaçınılmazdır.

ABD'nin 11 Eylül sonrası politikasının Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısında da etkileri olduğu düşünülmektedir. İslami gelenekleri yeniden yorumlayarak değişim geçiren, ideolojiye dayalı ütopyik hedeflerden pragmatik, ılımlı söylem lehine vazgeçen AK Partinin kimliği, bölgeyle olan tarihi ve kültürel bağları, dini konulardaki hassasiyetiyle birlikte resmî devlet politikası ve Batılılaşma konusunda sahip olduğu ılımlı bakış açısı ve uygulanan neoliberal ve serbest pazar ekonomisi ile Ortadoğu'da lider olabilecek ülkenin Türkiye olduğu düşünülerek ABD yönetimince bölge ülkeleri için Türkiye "Model Ülke" olarak benimsenmiştir.

Dağlıca baskınından sonra Türkiye'nin sınır ötesine operasyon düzenlemesine izin veren ABD'nin bunun karşılığında Türkiye'den Kuzey Irak'taki Kürt Yönetimini kabul etmesi ve PKK ile bir çözüme gitmesi hususlarında, istekte bulunduğu iddia edilmiştir. Irak işgali sonrası Kuzey Irak'ın "kırmızı çizgi" olarak tanımlandığı ve 2008 yılına kadar güvenlik eksenli bir politika izlendiği Türkiye'de, "Restorasyon" politikasıyla Iraklı Kürt gruplarla ilişkilerin düzeltilmesi hedeflenmiş, geleneksel politikaların dışına çıkarak Kuzey Irak'taki Kürt gruplarla doğrudan ilişki

kurulmaya çalışılmış ve 2008'den itibaren Kuzey Irak ile enerji kaynakları ve ticari ilişkilerde işbirliğine dayalı karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin geliştiği bir döneme girilmiştir. Yakın ilişkilerin kurulduğu bu süreçte Türkiye'nin Irak'ın federal yapısını kabul ettiği görülmüştür. Temmuz 2009'da, "Kürt açılımı" olarak başlatılan demokratikleşme sürecinde birçok siyasi reformlar yapılmış, ancak askeri operasyonların azaltılması PKK'nın daha da güçlenmesine neden olmuştur. Temmuz 2011 yılındaki Silvan saldırısı sonrası Ocak 2013'te "Çözüm Süreci" adıyla yeniden başlayan süreç PKK'nın Temmuz 2015'te Türk güvenlik birimlerine saldırı gerçekleştirmesiyle sona ermiştir. Ancak süreç sonunda PKK silah bırakıp Türkiye'yi terk etmemiş, Suriye tarafına geçerek PYD'ye rahatça yardım etme imkanı bulmuştur.

Bu bağlamda; Türkiye'nin güvenliği ve ulusal çıkarları açısından, bölge ülkelerinin iç dinamiklerini dikkate alarak onlarla iyi ilişkiler kurması, bölgesel sorunların çözümünde etnik, dini ve mezhepsel yaklaşımlardan uzak durması, komşularıyla işbirliğini esas alan sıfır sorun politikasını öncelikli kılması, bölge ülkelerinin toprak bütünlüğünü hedef alan ayrıştırıcı devlet politikalarına engel olması, bölgede çatışmayı önleyici ve denge gözeten politikalar izlemesi, içerde de iç cepheyi sağlam tutması önem arz etmektedir

KAYNAKÇA

A Haber, “11 Eylül Saldırılarında Tüylar Ürperten Olay.” 08 Şubat 2022 tarihinde <https://www.ahaber.com.tr/galeri/dunya/abdyi-sarsan-11-eylul-saldirilarinda-tuylar-urperden-olay> adresinden erişildi. (2019).

Acar, Merve. “Yapısal Realizm Çerçevesinden Obama Dönemi ABD Dış Politikasının Orta Doğu’ya Yansımaları.” *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 7, no.2 (2019): 29-48.

Acet, Gül S. ve Fazlı Doğan, “11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine.” *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 17, no.33 (Nisan 2017): 60-76.

Akbaş, Zafer. “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi.” *History Studies* no.3, (2011): 1-18.

Akbaş, Zafer. “Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri.” *The Journal of Academic Social Science Studies* 5, no.4 (2012): 319-332.

Akbaş, Zafer. “Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası.” *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 3, no:1 (2012): 51-73.

Akgül, Çiğdem, ve Zehra Yılmaz. “Virtu’dan Demokrasiye ‘Meşru’ Şiddetin Evrimi: Güvenlik- Ortadoğu ve ABD Sarmalı.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 67, no.3 (2012): 1-32.

Akkaya, Yasemin. “Ortadoğu’da Din-İktidar İlişkisi: Suriye Baas Partisi Örneği.” Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2018.

Akkor, Mahmut. “II. Dünya Savaşı’nın Sonu ve Truman Doktrini’nin Ortaya Çıkışı.” *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2, no.2 (Güz 2017): 1-17.

Aktaş, Seda. “Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı.”, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2020.

Akyüz, İsmail. “Adalet Ve Kalkınma Partisi’nin Din Politikalarında Etkili Olan Temel Dinamikler.” *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 2, no:3 (2016): 38-58.

Al Arzu, ve Nur Aslan. "Türkiye'nin Güvenlik Anlayışındaki Dönüşüm: Türkiye-İrak İlişkileri." *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi* 7, no.2, (2019): 493-515.

Al, Arzu, ve Nur Aslan. "Petrol Kışkacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği." *ECONDER International Academic Journal* 2, no:1 (2018): 37-55

Alakel, Murat, ve Ahmet S.Yıldırım, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış." *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no.8 (2014): 136-165.

Alptekin, Hüseyin, ve Talha Köse, "AK Parti'nin Kürt Politikası." *AK Parti'nin 15 Yılı: Siyaset* 58, (2018): 315-338.

Alptekin, M.Yavuz. "Ortadoğu'da Oryantalist Kışkırtma ve Kürtler." *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 7, no.14 (Aralık 2017): 375-399.

Altay, Hüseyin, ve Ulaş Nugay. "Ortadoğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi." *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, no.3 (2013): 1-35.

Amber Haytoğlu, Meyem. "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'nin Projedeki Rolü." Yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, 2019.

Arı, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa, 2014.

Ataman, Muhittin, ve Özkan Gökcan, "Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi." *Akademik İncelemeler Dergisi* 7, no.2 (2012): 199-229.

Ateş Çiftçi, E.Beyza. "İŞİD: Oluşum, Kuruluş ve Devletleşme Süreçleri." *Lectio Socialis* 1, no.1 (2017): 44-58

Athloğlu, Yasin. "Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi." *Bilge Strateji* 1, no:1 (2009):71-87.

Atmaca, A.Ömür. "11 Eylül Jeopolitik Anlatısı İçerisinde Türk-Amerikan İlişkileri." *Akademik Ortadoğu Dergisi* 7, no.2 (2011):115-147.

Atmaca, A.Ömür. “Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri.” *Ortadoğu Etütleri* 3, no:1 (2011):157-191.

Bağcı, Hüseyin, ve Bayram Sinkaya. “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti’nin Perspektifi.” *Akademik Ortadoğu* 1, no.1 (2006): 21-37.

Bahar, H.İbrahim. *Çözüm süreci*. Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, 2013.

Bahgat, Gawdat. “Iran, the United States, and the War on Terrorism.” *Studies in Conflict and Terrorism* 26, no:2 (2003): 93-104.

Baran, Muhsin, ve M. Ercan Yılmaz. “Türkiye-İrak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) İlişkilerinde Güveniksizleştirmeler: 2008-2016 Arası Dönem.” *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3, no:2 (2018): 341-361.

Baran, Muhsin. “ABD’nin Ortadoğu’daki Ekonomik ve Askeri Güvenikleştirmeleri: 1945-1980 Arası Dönem.” *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1, no.1 (Mart 2019): 58-67.

Başaran, Doğan. “ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak Büyük Ortadoğu Projesi.” *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3, no.6 (Sonbahar 2017): 63-87.

Benli Altunışık, Meliha. “Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken,” *Ortadoğu Etütleri* 1, no.1 (Temmuz 2009): 69-81.

Beyazay, İshak. “Ortadoğu’da Kanlı Petrol Savaşları.” 02 Eylül 2020 tarihinde <https://www.milligazete.com.tr/makale/844845/ishak-beyazay/ortadoguda-kanli-petrol-savaslar> adresinden erişildi. (2016).

Bilensoy, İrem. George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması. *Lectio Socialis* 2 no.1 (2018): 50-73.

Bostancı, Meltem. “Jeopolitik ve Jeostratejik Bir Mücadele Alanı Olarak Ortadoğu: ABD, Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Bölge Analizi.” *Journal of Current Researches on Social Sciences* 8, no.1 (2018): 205-220.

Brockner, Manfred, ve Mirjam Kunkler. “Religious parties: Revisiting the Inclusion-Moderation Hypothesis -Introduction.” *Party Politics* 19, no:2 (2013): 171-186.

Burkaz, Hacer. “2001’den 2016’ya ABD’nin Suriye Politikasının Güvenlik Perspektifinden Analizi ve Suriye Krizini Anlamak.” *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi* 2, no:3 (2018):172-179.

Büyükkara, M.Ali. “İlimli İslam Tartışmaları Zemininde Günümüz Türkiye’sinde Laikliğin Anlam ve Sınırları.” *Uslu İslam Araştırmaları* 9, no:9 (2008):173-200.

Canatan, Kadir. “avrupamerkezciliğin icadı olarak ‘ortadoğu.’” *Eskiyeni* no.9 (2008): 5-11.

Cankara, Yavuz, ve Okan Çerez, “Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan’ın Göç Sorunu ve Türkiye’ye Yansımaları.” *Türk Dünyası Araştırmaları* 124, no.245 (2020): 447-460.

Choueiri, Youssef M. *Ortadoğu Tarihi*. Çeviren Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2017.

Çağ, Galip, ve Sami Eker. “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak.” *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 2, no.2 (2013): 057-072.

Çakırca, Burak. “Güvenlik ve Kapasite: 2002-2011 Yılları Arası Türkiye’nin Ortadoğu Politikası.” Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2018.

Çalışkan, Koray. “Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları.” *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 0, no.39 (Ekim 2008): 1-19.

Çalışkan, Mustafa. “Suriye’de PKK Faaliyetlerinin Tarihi Arka Planı ve PYD Terör Örgütünün Siyasallaşma Çabaları.” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 0, no.10 (2020): 63-91.

Çelik, Metin. “Kuruluşundan Bugüne PKK/KCK’nın Uluslararası Konjonktürel Değişimlere Uyum Sağlama ve Uluslararasılaşma Çabası.” *Güvenlik Çalışmaları Dergisi* 21, no.2 (Aralık 2019): 111-133.

Çelikkat, Ersin. “11 Eylül Sonrası ABD-İran İlişkileri ve Siyasi Boyutta Türkiye’ye Etkileri.” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 3, no:2 (2007):123-152.

Çetinkaya, Gürdal. “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini.” *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 3, no.2 (Aralık 2019): 1-14.

Çetinoğlu Harunoğlu, Nur. “ABD’nin Körfez Monarşilerine Yaklaşımını Tarihsel Bir Açıdan Anlamak: Nixon Dönemi.” *SİYASAL: Journal of Political Sciences* 28, no.1 (2019): 19-41.

Çetinoğlu Harunoğlu, Nur. “Eisenhower’dan Obama’ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74, no.4 (Mayıs 2019): 1149-1182.

Çınar, Sertan, ve İsmet Göçer. “Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Küresel Enerji Politikaları.” *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, no.2 (2014): 16-29.

Çınar, Şafak. “Büyük Ortadoğu Projesi’nin Irak Savaşı’na Etkisi Bağlamına Kuramsal Bir Yaklaşım.” Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2008.

Çiftçi, Kemal. “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: ‘Rıza’ya Dayalı ‘Hegemonya’dan ‘İmparatorluk’ Düzenine.” *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.10 (2009): 203-219.

Daban, Emine.Z., ve Cihan Daban. “Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt’in İşgali ve ABD’nin Irak’a Müdahalesi.” *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, no.1 (Haziran 2018): 83-109.

Dağdeviren, Zülfü. “Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Arasında Siyasi İlişkiler: Devlet-Hükümet İlişkileri.” *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* 3, no.2 (2020): 151-198.

Dalar, Mehmet. “Mısır’da Müslüman Kardeşler Hareketinin Demokrasi Anlayışı ve Sisteme Etkisi.” *Alternatif Politika* no:1 (2010): 48-73.

Dalgıç, Gökçe. “Soğuk Savaş’tan Bugüne ABD ve ‘Petrolcü’ Müttelikleri.” *Avrasya Dosyası* 8, no.4, (Kış 2002): 270-293.

Demir, Pınar. “İlimlileşme ve Dahil Olma Teorisi Bağlamında Mısır’daki Müslüman Kardeşler’in Moderasyonu.” Yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, 2021.

Demir, Sertif. “Irak ve Suriye Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi: Nedenler, Gelişmeler, Sonuçlar ve Türkiye Üzerine Etkileri.” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 12, no.2 (Kış 2012) 553-578.

Demirel, Gözde. “Terör Örgütlerinin Kimlik İnşasında Etkisi: PYD-YPG ve Suriye’de Kürt Kimliği.” *Ulusal Uluslararası Çalışmalar Dergisi* 1, no.1 (2017): 25-41.

Demirtepe, M.Turgut, ve İbrahim Erdoğan. “Obama’nın Afganistan Stratejisi: Değişim ve Süreklilik,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 9, no.17 (2013): 49-83.

Demiryol, Tolga, ve H. Deniz Pekşen. “Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-Irak İlişkileri (1990-2018).” *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 5, no:2 (2018):127-157.

Deniz, Şadiye.“Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, no.20 (2012): 169-183.

Deniz, Taşkın. “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye.” *Marmara Coğrafya Dergisi* 0, no.26 (2012): 148-171.

Deniz, Yıldırım. “Ortadoğu’daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri.” *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1, (Ocak 2016): 129-149.

Doğan, Zehra. “Türkiye-ABD İlişkilerinin Temel Dinamikleri ve Stratejik İttifak Boyutu.” *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9, no.2 (2019): 133-156.

Dursun, Davut. “Ortadoğu’nun Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler.” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0, no.50, (2005): 1231-1274.

Dündar, H. Ubeyde. “‘Medeniyetler Çatışması’ Tezi Bağlamında ‘Şii Hilali’ Tartışmalarının Bir Değerlendirmesi.” *Ortadoğu Etütleri* 11, no.1 (2019): 42-63.

Ekşi, Muharrem. “AK Parti Döneminde Ortadoğu’da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Ekseni: İslami Kimlik.” *Akademik Bakış* 9, no:18 (2016):59-77.

Ekşi, Muharrem. “Medeniyetler Çatışmasından İslamcılar Arasındaki Çatışmaya.” *İnsan ve Toplum Dergisi* 4, no.8 (2014): 234-241.

Ercan, Murat, ve Ali Ayata. “Değişen Uluslararası Sistemde ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği,” *Akademik Bakış Dergisi*, no.69 (Eylül-Ekim 2018): 114-128.

Erdem, Demirhan F.,ve Çiğdem Erdem. “Ortadoğu’da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumlari’nin Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapisi Üzerinden Bir Değerlendirme.” *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 7, no.14, (2013): 213-241.

Erhan, Çağrı. “ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları.” *Strateji ve Analiz Dergisi*, no.9 (Ekim 2003): 1-21.

Ermağan İsmail. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası-Obama Dönemi ve Ak Parti.” *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 3, no.2 (Haziran 2012): 22-35.

Erol, Mehmet, S., ve Kadir E. Çelik, “ABD’nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği,” *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 2, no.2 (Aralık 2018): 14-45.

Ertem, Barış. “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı.” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12, no.21 (2009): 377-397.

Ertürk, Muzaffer. “Doğu Akdeniz’de Türk-Yunan Enerji Uyuşmazlığı” *Journal of Current Researches on Social Sciences* 7, no.2 (Temmuz 2017) :15-26.

Fırat, Hamza. “Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi.” *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 no.1, (2018): 7-13.

Göknel, M.Mete. “Enerji Güvenliği ve Ortadoğu.” *Ortadoğu Analiz* 2 no.22, (Ekim 2010): 35-45.

Gözen, Ramazan. “Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak.” *TYB Akademi* 7, no.19 (2017): 9-34.

Güdek, Şeyda. “ABD’nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü.” *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10, no.4 (Ekim 2017): 143-158.

Gümüşçü, Şebnem. “Class, Status, and Party: The Changing Face of Political Islam in Turkey and Egypt.” *Comparative Political Studies* 43, no:7 (2010):835-861.

Günel, Altuğ. “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye.” *Ege Akademik Bakış Dergisi* 4, no.1 (2004): 156-164.

Güngör, Ferhat. “Ortadoğu Denkleminde Irak Türkmenleri ve Geleceği.” *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 1, no.2 (Aralık 2014): 15-43.

Gürel, Onur. “Neo-Con Yaklaşımın George W. Bush Dönemindeki Etkisi ve Donald J. Trump Dönemi Olası Beklentiler.” *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 9, no.2 (2018): 145-167.

Harunoğulları Muazzez. “Ortadoğu Jeopolitiği ve Küresel Güçlerin Enerji Mücadelesi.” *HUMANİTAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no. 9 (2017): 121-137.

Hasar, Hatem. “Türkiye-İrak Kürt Bölgesel Yönetimi Arasındaki İlişkiler (2000-2018).” Yüksek lisans tezi, Namık Kemal Üniversitesi, 2019.

Hufschmid, Eric. *Sancılı Sorular 11 Eylül Saldırısının Bir Analizi*. Çeviren Özlem Bayraktar. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2003.

İbrahim, Hatem Azeez, ve Othman Ali. “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları Bağlamında ‘İKBY’.” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6, no:1 (2019): 351-364.

İşler, Ahmet, ve Ali R. Savaş. “20.Y.Y. Uluslararası Göç Odağında Ortadoğu ve Batı Ülkelerinin Gelişmişliğine Tarihsel Bir Bakış.” *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7, no.2 (Aralık 2018): 757-772.

İşyar, Ö.Göksel. “Suriye İç Savaşı’nda PYD’nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri.” *Bilge Strateji* 9, no.16 (Bahar 2017): 33-67.

İzol, Ramazan, ve Samet Zenginoğlu. “11 Eylül ve Sonrası Terörizm, Petrol ve Nükleer Tehdit Ekseninde Ortadoğu.” *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7, no.2 (Aralık 2014): 423-439.

İzol, Ramazan. “Abd-Rusya-Çin Ekseninde Enerji Güvenliğinin Uluslararası Sistemdeki Artan Önemi: Ortadoğu Petrolleri Örneği.” *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, no.1, (2020): 91-102.

Kandemir, Eyyub. “ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S.Walt’un İttifak Teorisi.” *Savunma Bilimleri Dergisi* 10, no.2 (Kasım 2011): 122-151.

Kaplan, Murat. “Soğuk Savaş Sonrası Amerika Birleşik Devletleri’nin Ortadoğu Politikasının Radikalleşmeye Etkileri.” Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019.

Karaca, Sibel. “Büyük Ortadoğu Projesi Ekseninde Irak’ın Kuzeyindeki Gelişmeler ve Türkiye’ye Yönelik Muhtemel Ekonomik Etkileri.” Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, 2015.

Karagüzel, Ahmet. “Yeni Yüzyılda ABD’nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi.” *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 3, no:2 (2020):27-46.

Kaymaz, İhsan Şerif. “Emperyalizmin ‘Kürt’ Kartı.” *Gazi Akademik Bakış* 1, no.1 (2007): 155-189.

Kaynak, Mahir, ve Emin Gürses. *Büyük Ortadoğu Projesi*. İstanbul: İlk Yayınları, 2004.

Kemiksiz, Nigar N. “Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları.” *Journal Of Awareness* 3 no.Özel, (2018): 127-144.

Kepsutlu, Nadide B. “Bill Clinton ve George W. Bush Dönemlerinde Amerika Birleşik Devletleri’nin Ortadoğu’ya Yönelik Ekonomi-Politik Yaklaşımları (1993 – 2008).” Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2015.

Koç, Engin. “ABD Dış Politika Doktrinlerinin Ortadoğu’ya Yansıması.” 2. *Uluslararası Çin’den Adriyatik’e Sosyal Bilimler Kongresi* içinde, derleyen Ragıp Pehlivanlı ve Selçuk Demirkılınç, 24-35. Ankara: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları, 2016.

Kona, Gamze G. “Ortadoğu’da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi.” *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* 4, no.8 (2004): 113-138.

Köçer, Mehmet. “Afganistan’da Taliban Sonrası Sosyal Değişim.” *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* no.46, (Kış 2019): 369-381.

Köse, Talha. “Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü,” *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 4, no.1, (2017): 13-40.

Köylü, Murat. “Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), Türkiye ve Suriye.” *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 1, no.2 (2015): 85-100.

Köylü, Murat. “Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye, Irak, İran ve Suriye Politikası.” *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no.7 (2017): 73-99.

Kurt Selim. “Irak ve Şam İslam Devleti’nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri’nin Rolü.” *Ortadoğu Etütleri* 11, no.2 (2019): 393-419.

Kurt Selim. “Yeni Terörizm’in Geleceğin Güvenlik Ortamına Etkileri: DAEŞ Örneği.” *Gazi Akademik Bakış* 13, no.25 (Kış 2019): 133-161.

Kurt, Selim. “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Ortadoğu Politikası.” *Tarih Okulu Dergisi* 7, no.14 (2014): 167-196.

Landis, Joshua. “The U.S.-Syria Relationship: A Few Questions.” *Middle East Policy* 17, no:3 (2010):64-73.

Lewis, Bernard. *Ortadoğu:İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. Çeviren Selen Y.Kölay. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2018.

Mammodov, Hafız. “ABD’nin Suudi Arabistan-İran İşbirliğine Dayalı Körfez’de Güvenlik Politikası: “Çifte Sütun” Politikası.” *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 4 no.2 (2017): 169-196.

Molla, Alptekin. “Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri.” *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7, no.11 (2009): 29-45.

Musaoğlu, Nezih, ve Ertan Efeğil. “Ortadoğu’da Büyük Ortadoğu Projesi Uygulanabilir mi?.” *Akademik Ortadoğu* 1 no.18 (2007): 1-18.

Oğuztürk, Bekir S. ve Ferhat Özbay. “Ortadoğu’nun Rusya ve ABD ile Enerji Alanındaki İlişkisi.” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 22, no.2, (2017): 449-463

Oruç, Haydar. “ABD’nin İsrail-Filistin Politikası.” 17 Nisan 2021 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/316967531> adresinden erişildi. (2015).

Önal, Tekin, ve Abdullah Özdağ. “Körfez Savaşı ve Türk Dış Politikasına Etkileri.” *Turkish Studies* 11, no.16 (2016): 53-70.

Öncel, Muhammed Asım. “ABD’nin Ortadoğu’ya Yönelik Kamu Diplomasisi: Obama ve Trump Dönemi.” *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi* 1, no.1, (Ekim 2018): 92-104.

Önder, Ersoy. “Başkanların Doktrinleri Çerçevesinde, ABD’nin Yeni Güvenlik Anlayışı ve Soğuk Barış.” *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, no.1 (Mart 2020): 27-39.

Örgev, Gizem. “Ortadoğu’da Güç Mücadelesi Çerçevesinde Bir Kimlik Çatışması Olarak Mezhepçilik.” Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

Özdem, Ali Gökçen. “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu.” *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* X, no.2 (2016):1-39.

Özdemir, Çağatay. “Ortadoğu ve Arap Baharı (Türkiye Demokratik Bir Ülke Olarak Ortadoğu’da Model Olabilir mi?).” Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2012.

Özel, Cengiz. “Afganistan’ın Yeniden İnşasında Türkiye’nin Yumuşak Güç Stratejisi.” Doktora tezi, İnönü Üniversitesi, 2018.

Özer, Ahmet. “11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma.” *Toplum ve Demokrasi Dergisi* 3, no.5 (Ocak-Nisan 2009): 191-210.

Özey, Ramazan. *Ortadoğu’nun Jeopolitiği*. Ankara: Pegem Akademi, 2019.

Özkan, Ersan, ve Habib Özdemir. “Nitelikli Terör Örgüt Üyesi Kaynağı: KCK Siyaset Akademisi Örnek Olay Çalışması.” *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11, no.28 (2014): 49-60.

Özkoç, Özge. “Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 64, no.39 (2009):167-195.

Özmen, Süleyman. “BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) Kapsamında Orta Doğu Üzerinde Uygulanan Planların Genel Bir Analizi.” *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no.10 (2017): 41-59.

Özpek, B.Bilgehan. “En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu.” *Ortadoğu Etütleri* 3, no.2 (Ocak 2012): 183-215.

Öztürkler Harun. ”Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomi-Politik Bir Değerlendirmesi.” *Ortadoğu Analiz* 1, no.7-8 (Temmuz-Ağustos 2009): 74-79.

Poyraz, Cansel. “Irak’ın İşgalinin ABD Dış Politika Doktrinleri Çerçevesinde Oryantalist Açından Değerlendirilmesi.” Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.

Pusane, Ö.Kayhan. "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim: Turgut Özal ve Tayyip Erdoğan Dönemleri Karşılaştırmalı Analizi." *Uluslararası İlişkiler* 14, no.56 (2017): 39-53.

Raof, Mohammad T. "11 Eylül 2001 Sonrası Afganistan'dan Türkiye'ye Göçler ve Bunların Türkiye'ye Etkileri." Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2017.

Rogan, Eugene. *Araplar: Bir Halkın Tarihi*. Çeviren Cem Demirkan. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017.

Safa, Abdul K. "ABD-Afganistan İlişkileri 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları Öncesi-Sonrası." Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017.

Sakin, Serdar, ve Can Deveci C. "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme." *History Studies*, (2011): 282-293.

Salihi, Emin. "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve 'Şii Hilali' Söylemi." *Bilge Strateji* 2, no:4 (2011):183-202.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih:1918-1994*. Ankara: İmge, 2017.

Sarper Ağır, Bülent. "Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?." *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 3, no.12 (Kış 2006-2007): 71-100.

Semin, Ali. "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı." *Bilge Strateji* 3, no.5 (Güz 2011): 179-204.

Semiz, Yaşar, ve Birol Akgün. "Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri." *SU İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 5, no:9 (2005):163-181.

Sezer, Tayfun. "Manifesto'dan KCK Sözleşmesi'ne PKK/KCK'da Söylem." *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi* 3, no.1 (2012): 41-65.

Sinkaya, Bayram. "Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler." *Orsam Kaynak* no.1, (Nisan 2016): 1-32.

Şahin, Güngör, ve Hatice Demirci. "11 Eylül Terör Saldırılarının Ardından ABD'nin İran Politikaları: Dost-Düşman Ayrımı." *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 4, no:2 (2021): 391-413.

Şenol, Dolunay, Erdem, Sezgin, ve Elif Erdem. "İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26, no.2 (2016): 277-292.

Şişman, Büşra. “Soğuk Savaş Dönemi ABD’nin Değişen Güvenlik Politikası ve Bu Politika Çerçevesinde ABD-Japonya İlişkileri.” Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2015.

Taşkın, Tayfun. “11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-ABD İlişkileri.” Yüksek lisans tezi Trakya Üniversitesi, 2010.

Teker Cengiz, Filiz. “Ortadoğu’da Yaşanan Rejim Değişikliklerinin Türkiye ve Dünya Ekonomisine Etkileri.” Yüksek lisans tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2020.

Tekkaya, Dicle. “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye’nin Konumu.” Yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, 2007.

Teltik, Mehmet. “Ortadoğu Coğrafyasında DEAŞ: Tarihçesi, Eylemci Profili ve Propaganda Faaliyetleri.” *Asia Minor Studies* 10, no.1 (2022): 92-104.

Tepe, Özgür. “Obama Döneminde ABD’nin Ortadoğu Politikasının Türkiye-İrak Bölgesel Kürt Yönetimi (IBKY) İlişkilerine Etkisi: Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Üzerinden Bir Değerlendirme.” Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.

Tezcür, G.Murat. “The Moderation Theory Revisited The Case of Islamic Political Actors.” *Party Politics* 16, no:1 (2010):69-88.

Tibet, Ahmet İ.Ö. “Büyük Ortadoğu Projesi: Gelişimi ve Savaşları.” Yüksek lisans tezi, Ufuk Üniversitesi, 2010.

Toman, Murat, ve Halil Akman, “Küresel Teröre Karşı Savaş Doktrinin Oluşumu ve Ortadoğu’ya Yansımaları.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, no.35 (2014): 297-316.

Tunç, Buket. “İrak İşgali Sonrasında ABD’nin Ortadoğu Politikasında Türkiye’nin Rolü.” Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2016.

Tunçol İrem, ve Cengiz Dinç. “2003 Sonrası Irak ve Suriye’deki Çatışmaların Zorunlu Göçe Etkisi.” *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1, no.2 (Aralık 2018): 79-110.

Tülemeç, Coşkun. “İrak’ın Muhtemel Geleceği ve Türkiye’ye Etkileri.” Yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, 2013.

Uğrasız, Bülent. “ABD'nin Irak Politikası.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5, no.4, (2003): 152-156.

Ulagay Taylan, Melek. “11 Eylül Saldırısı Afganistan.” 08 Şubat 2022 tarihinde <https://bianet.org/bianet/siyaset/179683-11-eylul-saldirisi-afganistan> adresinden erişildi. (2016).

Ulagay Taylan, Melek. “Irak’ın İşgali.” 08 Şubat 2022 tarihinde <https://bianet.org/bianet/siyaset/179817-irak-in-ısgali> adresinden erişildi. (2016).

Ulagay Taylan, Melek. “Irak’ta Uzun Soluklu Savaşa Doğru.” 08 Şubat 2022 tarihinde <https://bianet.org/bianet/siyaset/179865-irak-ta-uzun-soluklu-savasa-dogru> adresinden erişildi. (2016).

Ural, Abdullah. *11 Eylül Sonrası ABD’nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye’ye Yansımaları*. İstanbul: Akademik Kitaplar, 2009.

Utaş, Bahri. “Soğuk Savaş Dönemi’nde Türkiye-ABD İlişkileri.” Yüksek lisans tezi, Bursa Teknik Üniversitesi, 2018.

Üste, Nazmi, ve Sait Sönmez. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve AB Dış Politikalarında Ortaya Çıkan Temel Farklılıklar (1991-2001).” *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, no.17 (2012): 81-114.

Yaşar, Meysune. “George W. Bush ve Barack Obama Dönemi ABD’nin İran’a Yönelik Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi” Yüksek lisans tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2015.

Yaycı, Cihat. “Irakta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye’ye Etkileri.” *Güvenlik Stratejiler Dergisi* 15, no.30 (Haziran 2019): 331-352.

Yeni Şafak Online, “Suriye’yi yıpratma politikası başladı.” 04 Eylül 2022 tarihinde <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/aralik/14/d04.html> adresinden erişildi. (2003).

Yıldız, Muhammed. “Ortadoğu’dan Kafkasya’ya Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye.” *Takvim-i Vekayi* 6, no.2 (Aralık 2018): 1-24.

Yılmaz, Halil İbrahim. Ortadoğu’nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD’nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri. *Tesam Akademi Dergisi* 3, no.1 (Ocak 2016): 99-128.

Yılmaz, M.Levent, ve Ümit Tetik. “Ortadoğu’yu Terörize Eden PYD/ PKK’nın Seçilmiş AB Ülkelerindeki Finansman Kaynakları.” *Liberal Düşünce Dergisi* 25, no.97 (Kış 2020): 109-130.

Yılmaz, Sait. “Ortadoğu’ya Demokrasiyi Getirmek.” *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 2, no.5 (2010): 63-82.

TURNITIN RAPORU

nesrin kavak

ORJİNALLIK RAPORU

% 17	% 15	% 5	% 5
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	%2
2	dergipark.gov.tr İnternet Kaynağı	%1
3	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	%1
4	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	%1
5	siyasetin-pusulasi.blogspot.com İnternet Kaynağı	%1
6	www.acarindex.com İnternet Kaynağı	<%1
7	www.researchgate.net İnternet Kaynağı	<%1
8	www.tyb.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
9	dergipark.ulakbim.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1

10	es.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
11	Submitted to Cyprus International University Öğrenci Ödevi	<% 1
12	hdl.handle.net İnternet Kaynağı	<% 1
13	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
14	www2.ufuk.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
15	nek.istanbul.edu.tr:4444 İnternet Kaynağı	<% 1
16	yasinatlioglu.wordpress.com İnternet Kaynağı	<% 1
17	Submitted to Bahcesehir University Öğrenci Ödevi	<% 1
18	iibf.giresun.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
19	egeweb.ege.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
20	idealimforum.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
21	www.johschool.com İnternet Kaynağı	<% 1

22	www.bilgesam.org İnternet Kaynağı	<% 1
23	ods2016.org İnternet Kaynağı	<% 1
24	icimdekikaos.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
25	ortadogu.firat.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
26	harpak.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
27	Submitted to Atılım University Öğrenci Ödevi	<% 1
28	EKŞİ, Muharrem. "Türkiye ve Arap Baharı: Orta Doğu'da Liderlik", 2146-7099, 2014. Yayın	<% 1
29	www.kenancelik.com İnternet Kaynağı	<% 1
30	Submitted to İstanbul University Öğrenci Ödevi	<% 1
31	Submitted to Koc University Öğrenci Ödevi	<% 1
32	cdn-cms.f-static.com İnternet Kaynağı	<% 1
33	www.posta.com.tr İnternet Kaynağı	

		<% 1
34	acikerisim.uludag.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
35	farsdili.emsile.com İnternet Kaynağı	<% 1
36	hsstrateji.com İnternet Kaynağı	<% 1
37	issuu.com İnternet Kaynağı	<% 1
38	ATAMAN, Muhittin and GÖKCAN, Özkan. "Bush dönemi amerikan dış politikası: bir aşırı- yayılmacılık denemesi 1", SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, ESENTEPE KAMPÜSÜ, 54187 ADAPAZARI- SAKARYA, 2012. Yayın	<% 1
39	ÖNAL, Tekin and ÖZDAĞ, Abdullah. "KÖRFEZ SAVAŞI VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ", Erzincan Üniv. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bl., 2016. Yayın	<% 1
40	Submitted to Selçuk Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
41	doczz.biz.tr İnternet Kaynağı	<% 1

42	radicalbrain.wordpress.com Internet Kaynağı	<% 1
43	studylibtr.com Internet Kaynağı	<% 1
44	Submitted to Canakkale Onsekiz Mart University Öğrenci Ödevi	<% 1
45	acikerisim.sakarya.edu.tr Internet Kaynağı	<% 1
46	ar.scribd.com Internet Kaynağı	<% 1
47	www.acikistihbarat.com Internet Kaynağı	<% 1
48	www.belgenet.com Internet Kaynağı	<% 1
49	www.pefa.org.tr Internet Kaynağı	<% 1
50	Selim KURT. "SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI", Journal Of History School, 2014 Yayın	<% 1
51	Submitted to Toros Āniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
52	doczz.net Internet Kaynağı	<% 1

53	Okur, Ayşe Işıl(Cafer, Ferid). "Orta Doğu'da İslamın Siyasallaşması ve Demokrasi", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2010. Yayın	<% 1
54	www.ankarastrateji.org İnternet Kaynağı	<% 1
55	KAYMAZ, Şerif.İhsan. "Emperyalizmin "Kürt" kartı", Gazi Üniversitesi, 2007. Yayın	<% 1
56	Submitted to Konya Necmettin Erbakan University Öğrenci Ödevi	<% 1
57	paperity.org İnternet Kaynağı	<% 1
58	simgedergi.files.wordpress.com İnternet Kaynağı	<% 1
59	DEMİR, Sertif. "Irak ve Suriye krizlerinin karşılaştırmalı analizi: Nedenler, gelişmeler, sonuçlar ve Türkiye üzerine etkileri", Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 2012. Yayın	<% 1
60	Nigar Neşe KEMİKSİZ. "ARAP-İSRAİL SORUNU ve BÖLGESEL YANSIMALARI", Journal of Awareness, 2018 Yayın	<% 1

61	YILMAZ, Sait. "Orta Doğu'ya demokrasiyi getirmek", TUBITAK, 2010. Yayın	<% 1
62	content.lms.sabis.sakarya.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
63	www.bbc.co.uk İnternet Kaynağı	<% 1
64	www.foruq.com İnternet Kaynağı	<% 1
65	www.gaziakademikbakis.com İnternet Kaynağı	<% 1
66	Submitted to Marmara University Öğrenci Ödevi	<% 1
67	Submitted to TechKnowledge Turkey Öğrenci Ödevi	<% 1
68	arsiv.ajans5.com İnternet Kaynağı	<% 1
69	openaccess.firat.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
70	www.marinedealnews.com İnternet Kaynağı	<% 1
71	9lib.net İnternet Kaynağı	<% 1
72	Submitted to Aksaray Aniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1

<% 1

73

Submitted to Ataturk Universitesi
Öğrenci Ödevi

<% 1

74

KONA GÜNGÖRMÜŞ, Gamze. "Orta Doğu'da
Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin
Etkisi", TUBITAK, 2004.
Yayın

<% 1

75

kitapozeti.de
İnternet Kaynağı

<% 1

76

www.tuicakademi.org
İnternet Kaynağı

<% 1

77

Submitted to Cankaya University
Öğrenci Ödevi

<% 1

78

Submitted to Izmir Katip Āelebi Āniversitesi
Öğrenci Ödevi

<% 1

79

pt.scribd.com
İnternet Kaynağı

<% 1

80

www.uguroral.com.tr
İnternet Kaynağı

<% 1

81

Submitted to Istanbul Aydin University
Öğrenci Ödevi

<% 1

82

KANDEMİR, Eyyup. "ABD başkanları G.W.Bush
ve B.Obama dönemlerinde yayımlanan ulusal

<% 1

güvenlik stratejilerinde ittifak söylemleri ve
S.Walt'un ittifak teorisi", TUBITAK, 2011.

Yayın

83	dspace.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
84	e-dergi.marmara.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
85	www.mku.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
86	www.uiportal.net İnternet Kaynağı	<% 1
87	www.ulkucudunya.com İnternet Kaynağı	<% 1
88	Vural, Zeliha(Başak, Cengiz). "Hazar Havzası enerji kaynaklarının uluslararası politikadaki yeri ve Türkiye' ye etkisi", Atılım Üniversitesi, . Yayın	<% 1
89	kervanci63.tr.gg İnternet Kaynağı	<% 1
90	www.gazetevatan.com İnternet Kaynağı	<% 1
91	kayit.asoscongress.com İnternet Kaynağı	<% 1
92	sbc.org.pl İnternet Kaynağı	<% 1

93	www.dsjournal.org İnternet Kaynağı	<% 1
94	www.mfa.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
95	ARSLAN, Sıddık. "GELENEKSEL TÜRK DIŞ POLİTİKASI BAĞLAMINDA", Erzincan Üniv. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bl., 2016. Yayın	<% 1
96	Submitted to Uludag University Öğrenci Ödevi	<% 1
97	acikerisim.ege.edu.tr:8081 İnternet Kaynağı	<% 1
98	acikerisim.turgutozal.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
99	arsiv.takvim.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
100	eegitimim.com İnternet Kaynağı	<% 1
101	tarihnotlarim.com İnternet Kaynağı	<% 1
102	www.habernediyor.com İnternet Kaynağı	<% 1
103	www.hurriyet.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1

104	www.slideshare.net İnternet Kaynağı	<% 1
105	Özmen, Uğur(Bilgiç, Veysel). "İrak'ın Kuzeyinde Kurulması Muhtemel Kürt Devletinin Türkiye'ye Etkileri", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2013. Yayın	<% 1
106	Submitted to Fırat Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
107	dspace.trakya.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
108	earsiv.kastamonu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
109	egazete.cumhuriyet.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
110	ets.anadolu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
111	gsd.msu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
112	stratejikguvenlik.blog İnternet Kaynağı	<% 1
113	www.kureselbak.org İnternet Kaynağı	<% 1

114	www.tarihbilimi.gen.tr İnternet Kaynağı	<% 1
115	www.theses.fr İnternet Kaynağı	<% 1
116	www.ulusaltezmerkezi.net İnternet Kaynağı	<% 1
117	DEMİRTEPE, M. Turgut and ERDOĞAN, İbrahim. "Obamanın Afganistan stratejisi: Değişim ve süreklilik", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2013. Yayın	<% 1
118	DENİZ, Taşkın. "Mekansal paylaşım açısından Büyük Ortadoğu projesi ve Türkiye", Marmara Üniversitesi, 2012. Yayın	<% 1
119	gereksizbiri.wordpress.com İnternet Kaynağı	<% 1
120	tasam.org İnternet Kaynağı	<% 1
121	www.wattpad.com İnternet Kaynağı	<% 1

Alıntılar çıkart

Üzerinde

Eşleşmeleri çıkar

Kapat

Bibliyografyayı Çıkart

Üzerinde

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Nesrin KAVAK

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Mimarlık	İstanbul Teknik Üniversitesi	1990
Yüksek Lisans	Uluslararası İlişkiler	Atılım Üniversitesi	2022

İş Deneyimi:

Çalıştığı Yer	Görev	Yıl
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI	Mimar	2000-2022

Yabancı Diller: İngilizce

Tarih: 06.09.2022